Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

NYT FRA HISTORIEN

30. årgang, 3.-4. hæfte Juni 1981

JYSK SELSKAB FOR HISTORIE

NYT FRA HISTORIEN

udkommer med 128 sider pr. årgang

Årsabonnement koster 70 kroner (portofrit tilsendt) og kan tegnes hos Jysk Selskab for Historie, Vester Allé 12, 8000 Århus C. Medlemmer af Selskabet (kontingent 110 kr.) modtager foruden Nyt fra Historien også tidsskriftet Historie (ca. 300 sider pr. år).

Redaktion: seniorstipendiat, cand. mag. JØRGEN FINK
universitetslektor, cand mag. NIKOLAJ PETERSEN
professor, dr. phil. RUDI THOMSEN,
under medvirken af:
rigsarkivar, dr. phil VAGN DYBDAHL,
rektor, mag. art. ERIK RESKE-NIELSEN

Bidrag til dette hæfte er yderligere leveret af universitetslektor, cand. mag. GERDA BONDERUP (G.B.), universitetslektor, cand. mag. STEEN BUSCK (S.B.), universitetslektor, cand. mag. ANDERS BØGH (A.B.), lektor, cand. scient. pol. JAN TOP CHRISTENSEN (J.T.C.), universitetslektor, cand. theol. TH. LYBY CHRISTENSEN (T.L.C.), universitetslektor, cand. mag. ERIK CHRISTIANSEN (E.C.), professor, dr. theol. TROELS DAHLERUP (T.D.), universitetslektor, cand. mag. AKSEL DAMSGAARD-MADSEN (A.D.-M.), universitetslektor, cand. phil. JØRGEN ELKLIT (J.E.), professor, dr. phil. TROELS FINK (T.F.), arkivar, mag. art. MICHAEL H. GELTING (M.H.G.), universitetslektor, cand. mag. SV. E. GREEN-PEDERSEN (G.-P.), adjunkt, cand. mag. TERKEL HANSEN (T.H.), kandidatstipendiat, cand. mag. HANS-HENRIK HOLM (H.H.H.), museumsinspektør, mag. art. JACOB B. JENSEN (J.B.J.), cand. mag. JENS V. JENSEN (J.V.J.), lektor, dr. phil. POUL JENSEN (P.J.), universitetslektor, cand. mag. P. C. WILLEMOES JØRGENSEN (W.J.), universitetslektor, fil. dr. MICHAEL LINTON (M.L.), universitetslektor, cand. mag. NIELS LUND (N.L.), universitetslektor, cand. mag. JENS CHR. MANNICHE (J.C.M.). lektor, lic. phil. OLE MARQUARDT (O.M.), universitetslektor, dr. scient. pol. JOHN MARTINUSSEN (J.M.), universitetslektor, cand. mag. JOHAN P. NOACK (J.P.N.), forskningsstipendiat, dr. phil. JENS E. OLESEN (J.O.), rigsantikvar, dr. phil. OLAF OLSEN (O.O.), cand. scient. pol. MORTEN OUGAARD (M.O.), universitetslektor, cand. phil. ERIK STRANGE PETERSEN (E.S.P.), universitetslektor, cand. mag. THOMAS PETERSEN (T.P.), professor, dr. phil. HENNING POULSEN (H.P.), universitetsadjunkt, cand. mag. NIELS CHR. SIDENIUS (N.C.S.), universitetslektor, cand. scient. pol. PALLE SVENSSON (P.S.), universitetsadjunkt, mag. art. JØRGEN WÜRTZ SØRENSEN (J.W.S.), professor, dr. phil. ERIK ULSIG (E.U.), universitetslektor, mag. art. UFFE ØSTERGAARD (U.Ø.).

Redaktionens adresse:
Editorial Office:
Erhvervsarkivet, Vester Allé 12, 8000 Århus C

ALMINDELIG HISTORIE

CARLO M. CIPOLLA: *The Economic History of World Population*. (The Harvestester Press, 1978). 155 s, 7.50 £.

Dette er en ny udgave af professor Cipollas efterhånden klassiske værk, hvori han fra et globalt synspunkt forsøger at skildre menneskeslægtens udvikling for så vidt angår dens materielle bestræbelser. Tekst, tabeller og diagrammer er revideret. Går man ned i detaillerne er det naturligvis muligt at påvise mangler i en så vidtfavnende bog. Tabel 14a er en oversigt over fødsels- og dødsrater i en række udvalgte lande fra 1750-1950. Tabellen medtager ikke tal for Danmark før fra 1905 trods de undersøgelser, der foreligger fra Hans Chr. Johansen om den danske befolkningsudvikling i det 18. årh. Og som det ses af bogens litteraturliste er denne ellers ikke uden danske titler. Men ligeså problematisk det kan være at benytte bogens detailoplysninger, ligeså imponerende virker det stadig at læse Cipolls synteser; bl.a. havde forfatteren allerede, da 1. udgave af bogen kom i 1962, blik for behovet for nye energikilder. Efter anmelderens mening er det stadig en læseværdig bog om menneskeslægtens økonomiske historie i sin helhed.

G.-P.

CARLO M. CIPOLLA: *Before the industrial Revolution*. European Society and Economy, 1000-1700. Second Edition. (Methuen, 1981) 352 s., 5,50 £

1. udgave af denne bog blev anmeldt i NFH (XXVII, 48) 2. udgave er en noget udvidet version. Ændringerne består i en række supplerende oplysninger og eksempler, for Englands vedkommende under påvirkning fra D.C. Coleman: »The Economy of England, 1450-1750« (1977), samt af modificeringer af nogle af de kategoriske udsagn, særligt i de demografiske afsnit. I hovedlinjerne er bogen imidlertid uændret. Dispositionen er saglig og ikke kronologisk, således at det er sider af periodens udvikling, der behandles, medens der ikke blir givet noget billede af perioden som et sammenhængende forløb.

SFINX, 2. årgang (1979) nr. 2: *Temahæfte om Rom*. Udg. af Orbis Terrarum. Institut til belysning af Middelhavsområdets kulturelle arv. 63 s., 25 kr. i løssalg; i abonnement i alt 55 kr. pr. årgang (4 numre).

Det unge ufortrødne Århus-tidsskrift SFINX, har nu, med stigende abonnenttal, fået udsendt 2 årgange, og i hver årgang har ét af de 4 numre været et temahæfte, i første årgang om Tunesien og nu om Rom. Hæftet begynder i nutiden med en artikel om, hvorledes Mussolini-styret i sin propaganda og sin kulturpolitik bevidst greb tilbage til antikkens Rom, og en artikel om det store Viktor Emanuel-monument til minde om Italiens samling i forrige århundrede. Derefter føres vi gennem barokkens og renæssancepavernes Rom over middelalderlige rejsehåndbøger og Vatikanets håndskriftsamling tilbage til antikkens Rom, som er repræsenteret ved 4 artikler: om katakomberne, om landbrug, om Forum (bl.a. gladiatorkampe) og om Roms grundlæggelse. Alt i alt en god appetitvækker, og faktisk har tidsskriftets udgivere, institutionen Orbis Terrarum, arrangeret en rejse til Rom i sommer, kort efter at hæftet var udkommet. Men også uden rejse er der noget at hente i SFINX for den alment interesserede, der søger en kort, overskuelig orientering i et læseligt sprog. Der er tilmed en brevkasse, hvor læserne kan få besvaret korte spørgsmål om antikviteter (mønter, vaser o.l.), som de måtte være kommet i besiddelse af. Nye abonnenter kan købe de tidligere udkomne hæfter til ca. halv pris.

A.D-.M.

ARTUR BRALL (Hg): *Von der Klosterbibliothek zur Landesbibliothek*. Beiträge zum zweihundertjährigen Bestehen der Hessi-

schen Landesbibliothek Fulda. (Bibliothek des Buchwesens Band 6, Stuttgart 1978). 503 s., 100 DM.

Serien Bibliothek des Buchwesens om bøger, skrift og trykkerivæsen blev grundlagt af nu afdøde professor Hans Widmann († 1975) i Mainz. Det første bind om Gutenberg-forskning udkom i 1972, og efterfulgtes af værker om bogtrykkerkunstens historie. Det foreliggende bind afviger fra den hidtidige linie ved at være et festskrift i anledning af det hessiske landsbiblioteks 200 års jubilæum. Indholdet spænder fra artikler om håndskrifter i det berømte Fulda-klosterbibliotek med dets skrive- og maleskole i karolingisk og ottonisk tid til bidrag om det langt yngre biblioteks grundlæggere og dets samlinger.

De mange bidrag om middelalderlige håndskrifter og om det nuværende biblioteks opbygning forøger festskriftets værdi. Artiklerne er desuden i flere henseender repræsentative for landsbibliotekets righoldige samlinger. Af særlig interesse skal nævnes en undersøgelse af H. Spilling om angelsaksiske skrifter i det gamle klosterbibliotek, som dokumenterer Fuldas fastholden ved den angelsaksiske skrifttradition. Den gamle højtyske litteratur fra Fulda er indkredset og undersøgt af D. Geuenich, som har påvist den flittige afskriftsvirksomhed af håndskrifter i klostrets skrivestue. K. Schmid har eftersporet de middelalderlige munke og deres antal i dødsannalernes overlevering, og statistisk vist, at annalerne 779-1064 kun er ført ufuldstændigt i klostrets krisetid i de to første årtier af 800-tallet, men at listerne fra 823 er så godt som fuldstændige. O. G. Oexle har på grundlag af håndskriftet Fulda D 11 fra Weingarten (fra ca. 1185-90/91) påvist Staufernes indtræden i den welfiske tradition og deres genealogiske dokumentation som fyrstehus med forbillede i »Historia Welforum« fra ca. 1170. Blandt artiklerne om landsbibliotekets samlinger kan nævnes L. Steinfelds bidrag om bogtrykkeren Ulrik Hutten fra begyndelsen af det 16. århundrede.

Der er således meget at hente i det omfangsrige værk, som på udmærket vis har fastholdt kontinuiteten til det gamle benediktinerbibliotek i Fulda. Festskriftet afsluttes med en nyttig bibliografi om bog- og biblioteksvæsen i Fulda samt en håndskriftsfortegnelse.

J.O.

Fataburen 1980. Nordiska museets och Skansens årsbok.

Nordiska museets og Skansens årbog giver et kaleidoskopisk billede af et stort kulturhistorisk museums mangeartede arbejde. Indholdet spænder fra en teknikhistorisk artikel om den ældste svenske regnemaskine over bondemøbler til rapporter om etnologiske feltundersøgelser. De sidste danner tyngdepunktet i bogen.

Et arbejderhjem fra 1893 er den interessanteste nyerhvervelse, museet har modtaget. Den 1-værelses lejlighed og dens beboere gennem 85 år skildres med stor indlevelse. Stationsbyen Skyttorp i Uppland er emne for 2 artikler. De gennemgår kort og klart byens udvikling fra servicesamfund til industrisamfund. Kontorliv i 1930'erne er genstand for en interview-undersøgelse, hvis resultater her fremlægges. Der redegøres bl.a. for hierarkiet på arbejdspladsen og de forskellige avancementsmuligheder for mænd og kvinder. Det yngste emne har en meget fyldig artikel om jernbanearbejdets mekanisering i 1960'erne, hvor moderne ballastmaskiner overtog det til tider meget barske arbejde med vedligeholdelse af sporene.

Desuden rummer årbogen artikler om den rige folkekunst i Härjedalen og genbrug af tekstiler i landbosamfundet.

J.B.J.

Nationalmuseets Arbejdsmark 1980. (Nationalmuseet, 1980). 117 s., 98 kr.

Den vanlige blanding af spændende glimt fra Nationalmuseets vidtspændende arbejdsfelt inden for arkæologi, kunsthistorie, numismatik, kulturhistorie og etnologi. I alt 11 artikler, som kronologisk spænder over de 3.000

år fra den mykenske tidsalder til 2. verdenskrig og geografisk bevæger sig fra Danmark til Japan. Særlig interesse kan Thorkild Ramskou nok påkalde sig, idet han i sin artikel gør rede for den sensationelle udgravning af vikingetidsbroen over Vejle Å-dal, som dendrokronologisk er tidsfæstet til 979/80 – altså samtidig med Trelleborg.

Det skabende menneske. 1-2. Kulturhistoriske skitser tilegnet P. V. Glob 20. februar 1981. (Nationalmuseet, 1981). 263 + 279 s., 220 kr.

Ved sin afgang efter 21 begivenhedsrige år som rigsantikvar fik Glob på sin 70-årsdag overrakt dette omfattende og prægtigt illustrerede festskrift som en hyldest fra et par tusinde gratulanter. Det indeholder 31 artikler skrevet af medarbejderstaben ved Nationalmuseet, og emnerne afspejler alle de mange forskningsgrene, som har udfoldet sig under Globs auspicier. Der er selvsagt specielt tale om arbejder vedrørende dansk arkæologi, kulturhistorie og etnologi; men også Etnografisk Samlings, Antiksamlingens og Møntsamlingens folk har ydet væsentlige bidrag til denne brogede videnskabelige blomsterbuket.

HISTORIEVIDENSKAB

ERICH HASSINGER: *Empirisch-rationaler Historismus.* Seine Ausbildung in der Literatur Westeuropas von Guiccardini bis Saint-Evremond. (Francke Verlag Bern, 1978). 240 s. 69 Sfr.

Denne bog vil søge rødderne til historismen længere tilbage i vesteuropæisk åndsliv end Meinecke gjorde det i »Die Entstehung des Historismus« (1936), nemlig i det 16. og 17. årh. Forf. vil desuden vise, at en historistisk historiebetragtning, forstået som et krav om, at historiske fænomener må anskues i deres tids- og rumlige kontekst, også kunne udgå fra empirisk-rationel tænkning, og at denne altså ikke, som Meinecke opfattede det, var den stærkeste hindring for historistiske betragtningsmåder.

Det er med andre ord fremvæksten af en egentlig historisk bevidsthed, forf. er på jagt efter, og han hævder, at forudsætningen herfor, var et krav om, at historieskrivningen ikke blot skulle tage hensyn til alle tider og rum, men også til alle delområder af det menneskelige liv; dette sidste postulat dukkede først op i det sene 16. årh. Først da kunne forestillingen om kulturer som genstande for historisk erkendelse dannes. Et yderligere væsentligt begreb var forestillingen om »tidsånden«, genius saeculi, det at bærerne af en bestemt kultur i en bestemt tid tænkte på samme måde, men forskelligt fra andre epokers mennesker.

Forf. interesserer sig for, hvordan en række vesteuropæiske forfattere søgte at erstatte en efter deres mening utilfredsstillende historieskrivning ved at udarbejde en ny erkendelse, udvundet gennem opdagelserne og det fornyede kendskab til antikken, ved hjælp af et begreb om »differentieret sammenligning« mellem forskellige historiske fænomener. Endelig indgår også som centrale elementer i undersøgelsen dels udviklingen af et begreb om (rationel) forståelse, »Verstehen«, beroende på empirisk antropologi, og dels en fremskridtstanke.

Der er tale om en bred idéhistorisk undersøgelse om disse »vejberedere« for historismen, hvor den relativt ukendte franske forfatter Saint-Evremond (1612-1703) spiller hovedrollen, men hvor man kan savne en sætten dem ind i en bredere historisk sammenhæng.

J.C.M.

G. HARDACH, D. KARRAS & B. FINE: *A short History of socialist economic Thought.* (Edward Arnold, 1978). 100 s.

Bogen er i forhold til Hardachs og Karras' oprindelige tysksprogede udgave fra 1974, »Sozialistische Wirtschaftstheorie«, udvidet med et kapitel af Ben Fine om de nyeste udviklinger indenfor marxistisk økonomisk tænkning, samt en indledning af oversætteren J. Wickham.

Bogens emneafgrænsning er givet ved at

forfatterne bevidst kun medtager den form for socialistisk økonomisk teori, der eksplicit forholder sig til et kapitalistisk samfund. Den, der søger oplysninger om socialistisk økonomisk tænkning fra tiden før den kapitalistiske samfundsøkonomis gennemslag i det 19. og 20. årh., er således henvist til andre værker. Endvidere er bogens emnevalg præget af, at kun den type socialistisk økonomisk teori efter Marx er medtaget, der bevæger sig på et klart marxistisk grundlag. Vigtige strømninger indenfor de sidste godt 100 års brede spektrum af socialistisk økonomisk tænkning (forskellige engelske og kontinentale former for kristen socialisme, for slet ikke at tale om den økonomiske teoriudvikling indenfor de vestlige socialdemokratier i de seneste 40-50 år, – hvor Marx jo kun i sjældne tilfælde har været en eksplicit referenceramme –) er således udeladt i bogen.

Indenfor de satte emne- og omfangsmæssige rammer giver bogen imidlertid et godt og nuanceret overblik over udviklingen af den socialistiske økonomiske teori fra de såkaldte utopiske socialister i det 19. århs. begyndelse frem til Marx og videre frem til marxismens udvikling idag i Øst- og Vesteuropa (og USA). (Marxistisk økonomisk teori i den 3. verden er kun sporadisk behandlet i relation til den aktuelle imperialismedebat). I bogens 1. kapitel behandles udviklingen i teorien fra ca. 1800 frem til Marx, i 2. kapitel behandles Marx' egen økonomiske teori og kritik af den politiske økonomi. I kapitel 3 behandles udviklingen i marxistisk økonomisk tænkning frem til den russiske revolution, og kapitel 4 fører linjerne op til 1970'erne indenfor såvel den østeuropæiske som den såkaldte vestlige marxisme. Disse 4 kapitler kan læses med stort udbytte af folk uden større forudsætninger indenfor emnet, hvilket (desværre) ikke kan siges om Ben Fine's 5. kapitel om »recent developments«og om Wickham's introduktion, der begge opererer på et indforståelsesniveau der ligger over, hvad der er normalt i oversigtsværker.

O.M.

JULIUS SENSAT, Jr.: *Habermas and Maxism.* (Sage Publications, 1979). 176 s.

Reaktionerne blandt andre kritiske samfundsforskere på Jürgen Habermas' efterhånden klassiske kritik af marxismen har varieret fra begejstret tilslutning til total afvisning, med en generel tendens til sammenklumpning omkring de ekstreme positioner. Julius Sensat placerer sig i en slags midterposition, hvorfra han søger at vurdere Habermas' teoretiske bidrag, dels på deres egne præmisser, dels som relevante og nyttige korrektioner til den fremherskende marxisme. Svarende hertil behandler Sensat i bogens første kapitler, i øvrigt meget koncist, centrale elementer af Habermas' samfundsteori. Undervejs fremhæves den heri indeholdte kritik af Marx og senere marxisme. I resten af bogen drøftes den rejste kritik i sammenhæng med referater af de berørte teorielementer i marxistisk samfundsvidenskab. Et særligt kapitel rummer, hvad man nærmest må betegne som en ultrakort introduktion til Marx' kritik af den politiske økonomi, med hovedvægten på opfattelsen af produktionsprocessens dobbeltkarakter (brugsværdi- og merværdiskabende). Denne introduktion, der samtidig af forfatteren er tænkt som en korrektion i forhold til misforståelser, som også Habermas gør sig skyld i, danner udgangspunkt for den efterfølgende mere indgående drøftelse af Habermas' kritik. Vægtigst i denne sammenhæng er formentlig Sensats afvisning af Habermas' angreb på loven om profitratens tendentielle fald, idet denne afvisning gennemføres under samtidig rekonstruktion og videreudvikling af loven, som den blev formuleret af Marx.

Som helhed betragtet er værket først og fremmest et oplæg til en grundigere diskussion af de marx'ske teoriansatsers relevans og gyldighed for nutidige kapitalistiske samfund.

J.M.

PIERRE BOURDIEUX: *Algeria 1960.* (Cambridge University Press, 1979), 158 s. 7,95 £.

Under denne fælles overskrift har en fremtrædende fransk antropolog samlet tre essays,

oprindelig skrevet i 1963 og 1972. De handler om forskellige sider af samfundslivet i Algeriet i slutningen af 1950'erne, men viser langt ud over den tidsmæssige og geografiske begrænsning. Det antydes allerede af det forhold, at bogen er udgivet i serien »Studies in Modern Capitalism«, der redigeres af den amerikanske sociolog og historiker Immanuel Wallerstein. Det er også letforståeligt for alle dem, der snarere kender Bourdieux som undervisningssociolog (især med undersøgelsen skrevet sammen med J.-C. Passeron: Reproduction en éducation, societée et culture, fra 1970, engelsk og tysk oversættelse), der har lavet udfordrende symbolanalyser af undervisningsinstitutionerne i højtudviklede kapitalistiske lande.

Det centrale essay handler om hvordan den kabylske befolkning (d.v.s. de hamitisk-talende berbere) oplever den samfundsmæssige proces, som river dem ud af en prækapitalistisk produktionsmåde og bringer dem ind i en kapitalistisk som (underbetalte) lønarbejdere. Det er en forkortet udgave af en fransk publikation fra 1963, som var forsynet med statistiske tabeller, uddrag af interviews og dokumenter, der er udeladt i denne oversættelse, som koncentrerer sig om det principielle og er skrevet på et højt abstraktionsniveau. Essayet er et centralt indlæg i den antropologiske metodediskussion, hvor det er Bourdieuxs opfattelse, at både den neo-marginalistiske opfattelse, der overfører aktuelle økonomiske lovmæssigheder, og den struktural-marxistiske antropologi begår den modernistiske fejlslutning at reducere handlinger til deres økonomiske årsag. Denne metodiske pointe er nok ikke så påkrævet i dag som i 1960'erne og 70'erne efter bl.a. Pierre Clastres' indsats, men der er argumenteret overbevisende for den.

Denne undersøgelse af kollektive bevidsthedsformer fortsættes i de to essays, som er skrevet ca. 10 år senere. Det ene handler om æresfølelsen, det andet om »det kabylske hus«. Bourdieuxs analyse af »huset«, d.v.s. de fysiske rammer for (og delvis indholdet af) familielivet har bl.a. virket som inspirator for E. Le Roy Laduries allerede nu klassiske analyse af det middelalderlige, occitanske »hus« i Montaillou 1975.

U.Ø.

OSCAR HANDLIN: *Truth in History*. (The Belknap Press of Harvard UP, 1979). 437 s., 10.50 £.

Handlin – centralt og stærkt placeret i amerikansk historisk forskning gennem mere end en menneskealder – har med denne store bog givetvis villet fremlægge en slags fagligt testamente.

Behovet herfor skyldes ikke *hans* helbredstilstand (hvorom intet vides), men derimod den krise for faget historie, som han med sorg har set udvikle sig gennem 1970'erne uden rigtigt at kunne gøre noget derved.

I disse essays og mindre afhandlinger, som ikke alle er nye, plæderer han for sit grundsynspunkt, som – sagt kort – er, at Sandheden er absolut, og at den kan og bør erkendes. Og dersom historikeren arbejder seriøst og med respekt alene for faglige krav – og ikke lader sig distrahere af skvulpene i tidens strøm – kan han også nå et langt stykke på vej i retning af at erkende denne Sandhed. Denne holdning karakteriserer den sande historieforskning og -formidling.

Undervejs vises både, hvorledes man bør arbejde, og hvorledes man ikke bør arbejde som historiker, og disse dele er rigt belagt med eksempler og henvisninger. Udover sit historieteoretiske sigte får bogen derved værdi som et engageret bidrag til amerikansk historiografi og metodelære, idet dog den historiografiske del er mere givende end den rent metodiske.

Bogens hele karakter taget i betragtning savnes en Oscar Handlin-bibliografi.

J.E.

RODERICK FLOUD: *An Introduction to Quantitative Methods for Historians*. Second edition. (Methuen, 1979). 237 s. 4.50 £, (paperback). 8.95 £ (indbundet).

Flouds introduktion til anvendelse af kvantitative metoder i historisk forskning fik en fortjent god modtagelse, da den udkom i 1973, således også i dette tidsskrift (NFH, XXVI, 129).

Forfatteren har til den nu foreliggende 2. udgave gennemarbejdet bogen, ligesom han har tilføjet et kapitel om brugen af regnemaskiner, mikroprocessorer og computere i historisk forskning. Bogen har under denne gennemarbejdning bibeholdt sit oprindelige letlæste og pædagogiske præg, samtidig med at den er blevet udvidet netop på det centrale – og voksende – felt, som udgøres af anvendelse af computere i historisk forskning. Herved har bogen afgjort styrket sin position på markedet, omend det må understreges, at der også i dette nye kapitel er – og kun kan være – tale om en eksemplificerende introduktion til et område i rivende udvikling.

Bogen kan absolut anbefales til alle, der har behov for en let tilgængelig – men samtidig sikker og kvalificeret – indføring i anvendelsen af kvantitative metoder i historisk forskning.

J.E.

BIBLIOGRAFI

Bibliography on World Conflict and Peace. 2nd edition. Compiled by Elise Boulding, J. Robert Passmore and Robert Scott Gassler. (Westview Press, 1979). 168 s.

Bibliografien rummer en 12-1500 titler på monografier og artikler inden for freds- og konfliktforskning opstillet efter forfatternavn. Desuden er der en sektion om serier og årbøger på området, om tidsskrifter samt om bibliografier. Bibliografien vil utvivlsomt være nyttig i henseender, men dens brugsværdi nedsættes der ganske væsentligt ved, at den ikke er udstyret med et sagregister. Det nytter i den forbindelse ikke meget, at den enkelte titels systematiske indhold er kort angivet.

KURT ALEXANDER SOMMER: *Bauernhof-Bibliographie.* Zugleich Schrifttumsverzeichnis zu dem Werk Haus und Hof deutscher Bauern. Nachdruck der Ausgabe Leipzig 1944. (Anton Hiersemann, 1979). 247 s., 98 DM.

K.A. Sommers »Bauernhof-Bibliographie« udkom første gang i 1944 i tilknytning til samleværket »Haus und Hof deutscher Bauern«. Den foreliggende bibliografi er et uændret optryk af 1944-udgaven.

Bibliografien, der omfatter godt 2600 titler, er inddelt i fire hovedafsnit. Der indledes med en almen del om bl.a. metode, bygningskonstruktion og bygningsdele etc., hvorefter følger et afsnit indeholdende bredere fremstillinger dækkende hele Tyskland eller større dele deraf. Det tredie hovedafsnit, der med sine godt 2100 numre er langt det fyldigste, er en topografisk ordnet fortegnelse over litteratur vedrørende bøndergårde i de enkelte egne inden for hele det tyske sprogområde; hver egn er yderligere underinddelt efter emner. Det sidste afsnit er et kortfattet tillæg, hvori er anført enkelte bidrag om bøndergårde i det øvrige Europa.

Bibliografiens geografiske dækning er primært tysk, og emnemæssigt står bondegården og dens bygninger i centrum: Konstruktion og byggeskik, indretning og levevis, inventar og udsmykning etc., men også litteratur om de enkelte områders bebyggelsesudvikling er anført. Mens registreringen vedrørende bebyggelseshistorien ikke gør krav på fuldstændighed, er der for hovedemnets vedkommende tilstræbt en udtømmende registrering af litteratur udkommet til og med 1941, og det vil med undtagelse af avisartikler sige alt: Monografier og tidsskriftartikler samt bidrag og kapitler i hjemstavnsbøger o. lign., ligesom afsnit vedrørende emnet i større samleværker er medtaget.

Ved de enkelte titler bringes korte kommentarer af oplysende karakter (kort, illustrationer etc.), og indholdet bag ikke umiddelbart gennemskuelige titler er nærmere præciseret. Bibliografien er forsynet med et kombineret forfatter- og anonymtitelregister.

J.V.J.

OLDTIDEN

ORIENTEN

ROSALIE DAVID: *Cult of the Sun.* Myth and Magic in Ancient Egypt. (Dent, 1980). 208 s. + 24 pl., 9.95 £.

Denne bog, som er forfattet af ægyptologen dr. Rosalie David fra Manchesters museum, er udpræget populær. Den opridser soldyrkelsens udvikling i Ægypten fra forhistorisk tid frem til kulminationen under Amarna-revolutionen og godtgør, hvorledes denne religion kom til orde i monumenter: pyramider, stormandsbegravelser, templer etc., og udformedes i myter og magiske ritualer. Den letlæste tekst suppleres af et instruktivt illustrationsmateriale: 34 tegninger og 36 fotos i sorthvidt af relevant arkæologisk materiale.

MOSHE PEARLMAN: *Digging up the Bible.* (Weidenfeld and Nicolson, 1980). 240 s., 8.95 £.

Dette er – heldigvis – ikke et på arkæologien baseret defensorat for, at »Bibelen har ret«, men en sober og samtidig yderst levende beretning om det sidste halvandet århundredes udgravningsvirksomhed i Palæstina og andre nærorientalske lande, som har efterladt sig arkæologiske vidnesbyrd (herunder lertavler m.m.) om oldtidens jøder. Med den bekendte statsmand og forfatter Moshe Pearlman som kyndig cicerone præsenteres vi for en lang række af den nærorientalske oldtidsforsknings forgrundsskikkelser såsom Rawlinson, Layard og Flinders Petrie og ikke mindst for Palæstina-arkæologiens store navne fra Edward Robinson i forrige århundredes midte frem til Kathleen Kenyon og Yigael Yadin af i dag, og vi får anskuelige beretninger om talrige centrale udgravningsforetagender, f.eks. Jericho, Megiddo, Lachish, Qumran og Masada, og om, hvad de har bidraget til at udbygge vor viden om den bibelske tidsalder. I tilgift til den spændende tekst er denne bog med dens klare sigte på et bredt læserpublikum udstyret med et væld af glimrende dokumentariske illustrationer, deriblandt mange farveplancher.

JOHN EMIL ANDERSON: *The Little Book of Revelation. Rev. 10.* (T. R. Anderson på eget forlag, USA, 1979). 465 s.

Denne bog er ifølge forordet skrevet efter et direkte kald fra Gud, på baggrund af ordene i Johannes' Åbenbaring kap. 10 om at tage »den lille bog fra englenes hånd og profetere om folk og folkeslag og tungemål og konger.« Formålet er at finde den nøjagtige placering af bibelske og andre nærorientalske lokaliteter, hvis beliggenhed forskerne ofte er uenige om eller slet ikke kan genfinde. Og resultatet er det i sandhed revolutionerende, at disse lokaliteter ikke ligger dér, hvor vi tror, men derimod ligger på den vestlige halvkugle, fordi jordskorpen engang er revnet og i tidens løb har forskudt sig 180°. Denne teori fremsættes på bogens første sider, og hele resten går derefter ud på at placere de hundredvis af bibelske og andre oldtidshistoriske stednavne på den vestlige halvkugle, fortrinsvis i Mexico.

Bag bogen ligger utvivlsomt et kæmpearbejde over flere år, og der er ifølge litteraturlisten anvendt en hel del – engelsksprogede – værker, også enkelte skrevet af fagfolk som Maspero og Frye. Og det er også rigtigt nok, at der i den gamle og den nye verdens kulturer er visse uforklarlige enkeltheder og påfaldende ligheder i kulturmønstre, f.eks. religiøse ritualer og indianernes zigguratlignende bygninger. Men det er alligevel svært at se forbindelsen mellem f.eks. den vestlige og den østlige halvkugles ægyptere, medmindre man som forfatteren lader en gren af de »vestlige« ægyptere indvandre til det »østlige« og for os gammelkendte Ægypten i forhistorisk tid. Sådanne generelle ideer er vanskelige både at be- og afkræfte, og bogen er mere en ophobning af påståede fakta, end den er en beviskæde; især er det svært at se,

hvorfor de forskellige oldtidslokaliteter som Gordyæerbjergene med Ararat og det ægyptiske Oxyrrhynchos svarer netop til Cordilleras og Oxlahuntun og ikke til andre steder i Mexico, og på kortene i bogen ligger lokaliteterne i al fald helt forkert for hinanden set med vore øjne; den overfladiske lighed, der er mellem nogle af ordene er jo ikke noget bevis. Det er også svært at godtage en Herodot, der levede i og skrev om en verden på den vestlige halvkugle. Jeg tror ikke, der er noget hold i bogens teori, hverken geologisk eller historisk.

A. D-M.

ANTIKKEN

M. I. Finley: *Ancient Slavery and Modern Ideology*. (Chatto and Windus, 1980). 202 s. 8.50 £.

Siden Moses Finley i 1959 genåbnede debatten om antikkens slaveri med sine geniale synsvinkler, har han stået som den ledende autoritet på området. Og selv om han ofte gentager eller varierer, hvad han tidligere har skrevet, er det forunderligt, hvor meget nyt og interessant han hver gang kan tilføre emnet. Således også i denne bog, hvis kærne er fire foredrag, Finley holdt i slutningen af 1978 ved Collège de France.

I det første kapitel, som har givet bogen dens titel, trækker Sir Moses gode linier til det amerikanske negerslaveri og understreger således endnu engang dettes betydning for debatten om det antikke slaveri. Men dertil kommer skarpe – undertiden unødvendigt skarpe – udfald imod Mainz-akademiets opfattelser, specielt som repræsenteret af Joseph Vogt, der direkte angribes for at føre kold krig imod de marxistiske opfattelser.

I kapitel to diskuterer Finley slaveriets exceptionelle fremkomst i det klassiske Hellas og – mindre tilfredstillende – dets senere opståen i det romerske Italien. Kapitel tre, som bærer overskriften »Slavery and Humanity«, rejser så mange nye spørgsmål og besvarer så mange andre, at man må undre sig over, at ingen har set alt dette før.

Men bogens højdepunkt er fjerde og sidste kapitel, hvor Finley for første gang videreudvikler sin epokegørende teori om den strukturelle ændring af det romerske samfund, der atter gjorde det muligt for overklassen at udnytte de stedlige bønder. Selv på de klassiske steder mistede slaveriet sin kvalitative betydning, om end dets kvantitative ophør, eller rettere sagt uddøen, først hører den fremskredne middelalder til. Her er der givet en tiltrængt dimension til debatten om overgangen oldtid-middelalder.

Bogen være hermed anbefalet på det varmeste til enhver, der interesserer sig for antikken, for det antikke slaveri eller for slaveri i det hele taget.

E.C.

Φιλίας Χάριν. *Miscellanea di studi classici in onore di Eugenio Manni*. I-VI. (Giorgio Bretschneider, Rom, 1980). 2240 s.

Efter et 30-årigt virke som professor i oldtidshistorie ved Palermos universitet, hvorunder han ved siden af en højt skattet undervisning udsendte en lang række gedigne videnskabelige arbejder, trådte Eugenio Manni med sit fyldte 70. år ned fra sin lærestol, og ved denne lejlighed fik han – der allerede ved sit 25-årsjubilæum i Palermo var blevet hædret med et festskrift af sine elever (jf. NFH XXIX s. 7) – overrakt et festskrift helt ud over det sædvanlige, idet det omfatter 6 digre bind på over 2.200 sider, hvortil endda de mangfoldige billedplancher, der ledsager mange af bidragene, ikke er medregnet.

Indledningsvis indeholder bind I en tabula gratulatoria med navne på ca. 260 kolleger og elever i indland og udland samt på halvt så mange institutioner. Derpå følger en fortegnelse over Mannis omfattende videnskabelige produktion, fra 1933 til i dag, og så kommer selve sagen: ikke mindre end 136 afhandlinger skrevet af udenlandske og først og fremmest italienske fagfæller. De fremtræder på italiensk, fransk, tysk og engelsk og omfatter en broget mangfoldighed af emner fra den

antikke historie, men dog med Sicilien som specielt foretrukket geografisk område.

Ved fremtidige oldtidshistoriske forskninger vil Manni-festskriftet være et samleværk, som ikke må overses. Hvor er det da en skam, at udgiverne har gjort det så svært for brugerne at orientere sig deri, idet de har valgt det lidet behændige princip at anbringe afhandlingerne alfabetisk efter forfatternes navne i stedet for at opstille dem i tematiske grupper.

HELLAS

FRIEDRICH MATZ und INGO PINI (Hg.): *Corpus der minoischen und mykenischen Siegel.* X. JOHN H. BETTS: *Die Schweizer Sammlungen.* (Akademie der Wissenschaften und Literatur, Mainz; Gebr. Mann, Berlin, 1980). 293 s., ca. 170 DM.

Der er nu gået tre år, siden der udkom et bind i den imponerende publikationsrække, Mainz-akademiet under Ingo Pinis ledelse – Matz er for længst død – udsender om seglmaterialet fra den kretisk-mykenske tidsalder, som er så vigtig en kilde til forståelse af denne periodes kulturforhold. Men til gengæld er det nu udkomne bind X, som dækker de svejtsiske samlinger, forbavsende righoldigt, idet der publiceres ikke mindre end 323 segl, arrangeret kronologisk inden for de enkelte offentlige og private samlinger, med glimrende fotografiske afbildninger (derimod ikke, som hidtil, tegninger) af de enkelte stykker samt alle tænkelige katalogoplysninger om dem.

FRIEDRICH MATZ (†) und HANS-GÜNTER BUCHHOLZ (Hg.): *Archaeologia Homerica.* Die Denkmäler und das frühgriechische Epos. HANS-GÜNTER BUCHHOLZ mit Beiträgen von STEPHAN FOLTINY und OLAF HÖCKMANN: *Kriegswesen.* Teil. 2: *Angriffswaffen.* (Vandenhoeck & Ruprecht, 1980). 116 s. + 4 pl., 43 DM.

I første og største del af fremlæggelsen af det arkæologiske materiale til belysning af krigsvæsenet i de homeriske digte tog H. G. Buchholz og J. Wiesner sig – ud over behandlingen af de førmykenske og mykenske fæstningsanlæg – af de forskellige beskyttelsesvåben (jf. NFH XXIX s. 43). I denne betydeligt mindre, afsluttende del er det angrebsvåbnene, der står for skud, og det sker i tre grupper: sværd, dolk og kniv ved Foltiny, lanse og spyd ved Höckmann og endelig, som mindste afsnit, kølle ved Buchholz selv. Samme grundighed som i første del og i alle øvrige hæfter af denne enestående dybtgående syntese.

JOACHIM LATACS: *Homer.* Tradition und Neuerung. (Wege der Forschung CDLXIII; Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt, 1979). 618 s., 110 DM.

Som led i den glimrende serie Wege der Forschung med dens mange alsidige debatindlæg vedrørende centrale problemer inden for oldtidsforskningen fører Homer-specialisten professor Latacs i det foreliggende digre værk sine læser ind i den standende debat om »det homeriske spørgsmål«, med Milman Parrys revolutionerende oral poetry-teori i brændpunktet. Dette sker efter et velvalgt skema: først gør udgiveren i et par indledende afsnit udmærket rede for selve problemstillingen. Derpå følger en række uddrag af den ældre forskning, som på forskellig måde foregriber Parrys tese, og efter at denne tese derpå er præsenteret gennem tre arbejder af Parry, bruges resten af bogen, med i alt 13 indlæg af fremtrædende nyere Homer-forskere, til at vise, hvad Parrys teori har betydet inden for den stadig voldsomme strid om de homeriske digtes tilblivelseshistorie. Afslutningsvis leverer udgiveren en tematisk opstillet bibliografi til oral poetry-teorien i Homer-forskningen; den omfatter ikke mindre end 45 tættrykte sider.

DENNIS PROCTOR: *The Experience of Thucydides.* (Aris & Phillips, 1980). 264 s., 12.50 £.

Denne bog af Sir Dennis Proctor i Aris & Phillips serie Classical Studies er frugten af en indgående beskæftigelse med Thukydids fas-

cinerende historieværk og den omfattende tilknyttede speciallitteratur. På grundlag heraf fremlægger forf. sit personlige syn på de fundamentale problemer i Thukydid-forskningen, især spørgsmålet om tidskemaet for historieværkets komposition, og hans specielle mål er at finde frem til Thukydids personlighed og de erfaringer, han har gjort i sine ca. 60 leveår – defor ordet experience i titlen – og klarlægge, hvorledes disse erfaringer, herunder Athens vekslende skæbne under den peloponnesiske krig, har sat deres præg på de synspunkter, som kommer til orde i værkets forskellige afsnit. Sir Dennis har specielt sigtet mod at give en syntese til glæde for en bredere – men klart nok elitær – læserkreds af ikke-fagfolk, og derfor begrænser han brugen af græske citater og bringer som oftest oversættelser af disse. Men som ægte videnskabsmand tager han fra først til sidst hensyn til andre forskeres synspunkter, og hans fremstilling dokumenteres af et afsluttende ret omfattende noteapparat med henvisninger til såvel de behandlede antikke kildesteder som til den nyere speciallitteratur.

ROM

DAVID and FRANCESCA R. RIDGWAY (Eds.): *Italy before the Romans.* The Iron Age, Orientalizing and Etruscan periods. (Academic Press, 1979). 511 s., 27.50 £.

Dette er ikke en systematisk fremstilling af Italiens kulturudvikling frem til det romerske førerskabs dage, men 16 separate bidrag af fremtrædende forskere inden for gammelitalisk arkæologi – enten genoptryk af nyere banebrydende afhandlinger eller nyskrevne arbejder af tilsvarende karakter – som tilsammen giver en særdeles nyttig status over de store fremskridt, der i den seneste forskning er gjort vedrørende det ældste Italien.

Hvert af de 16 bidrag udgør et kapitel inden for følgende 5 sagområder: Transition: From Bronze Age to Iron Age in the Italian Peninsula, the Iron Age in Southern Italy and Etruria, Early Rome, Aspects of the Etruscans og Northern Italy and Europe North of the Alps. Samlingen er redigeret af David og Francesca R. Ridgway fra Edinburg-universitetets arkæologiske institut, som også selv har bidraget med kapitler om henholdsvis den nyeste forskning om det ældste Rom og om Este- og Golasecca-kulturerne. Blandt de øvrige bidragydere kan f.eks. nævnes italienske koryfæer som Colonna, Pallottino og Peroni; Danmark er repræsenteret ved Annette Rathje fra det danske Rom-institut, som har skrevet et kapitel om orientaliserende import til Etrurien i det 8. og 7. årh. f.v.t.

»Italy before the Romans« vil givetvis blive et flittigt benyttet arbejdsredskab for alle, der beskæftiger sig med det ældste Italien og Rom. Den i det ydre fornemt virkende bog er en guldgrube af nye facts og synspunkter, som gør den til det naturlige udgangspunkt for fremtidige studier vedrørende det grødefyldte emnekompleks.

MICHAEL GRANT: *The Etruscans.* (Weidenfeld and Nicolson, 1980), 317 s. + 24 pl., 17.50 £.

På sin flittige vandring fra det ene spændende oldtidshistoriske emne til det andet er professor Grant nu nået til etruskerne, om hvilke han har udsendt ovennævnte værk i Weidenfeld and Nicolsons monografiserie History of Civilisation. Med sin vanlig sans for en instruktiv præsentation af det historiske stof har forf. opdelt bogen i to hovedafsnit, af hvilke de første dels i almindelighed gør rede for de faktorer, som bestemte det etruskiske kulturkompleks' opståen (med vægt på Etruriens metalressourcer og den deraf fremkaldte livlige handelsforbindelse med den østlige middelhavsverden), dels skildrer etruskernes ekspansion mod syd og nord, medens andet afsnit optages af en gennemgang af de vigtigste etruskiske bystater: Tarquinii, Cære, Vulci, Vetulonia, Volaterræ, Clusium og Veii. Ligesom i sine tidligere bøger for et bredere læserpublikum bygger Grants velsmurte fremstilling på et grundigt kendskab til den nyeste speciallitteratur, til hvilken der i rigt mål henvises i et afsluttende noteapparat, og til uddy-

bet forståelse af emnet er bogen forsynet med ikke mindre end 24 kortskitser i teksten samt lige så mange planchesider med præsentation af det fascinerende arkæologiske materiale fra den etruskiske verden, dog alene i sort-hvid-gengivelse.

KARL CHRIST: *Römische Geschichte.* Einführung, Quellenkunde, Bibliographie. (3. Aufl.; Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1980). 330 s.

Den fremragende Einführung i den romerske historie, professor Christ udsendte i 1973 (se nærmere NFH XXVI s. 135), er efter fortjeneste blevet en stor succes, og efter flere genoptryk er der nu udsendt en 3. udgave, hvori forf. med imponerende flid har bragt teksten og først og fremmest de værdifulde bibliografiske afsnit à jour med forskningen frem til 1979.

H. H. SCULLARD: *A History of the Roman World from 753 to 146 B.C.* (4th edition; (Methuen, 1980). 552 s., 12 £, paperback: 6.75 £.

Siden professor Scullard i 1961 udsendte 3. udgave af sin klassiske håndbog i det ældre Roms historie, er der gjort mange arkæologiske landvindinger, som specielt kaster nyt lys over kongetiden, og også på andre områder er der sket forskningsmæssige fremskridt, som gør, at 3. udgave ikke mere er helt tidssvarende. Derfor har Scullard nu med stor energi skabt en ny ajourført udgave, hvori de to første kapitler om den førrepublikanske periode er skrevet kraftigt om, og som også i øvrigt indeholder mange revisioner. Bogens omfang er nu steget fra 480 til 552 sider, og det hænger ikke mindst sammen med, at der som noget nyt sluttes af med et samlet – yderst værdifuldt – noteapparat på ikke mindre end 90 sider, hvori størstedelen af 3. udgaves appendices i øvrigt indgår.

FRANCESCO DE MARTINO: *Storia economica di Roma antica.* I-II. (La Nuova Italia, 1980). 582 s., 12.000 + 20.000 lire.

Den fra 6-binds storværket Storia della costituzione romana (2. udg., 1972-75) bekendte professor i romersk retshistorie ved Napolis universitet, der ikke mindst har gjort sig bemærket blandt sine fagfæller som følge af sit marxistisk-inspirerede grundsyn, har nu som emeritus udsendt en imponerende gennemgang af Roms økonomiske liv i to bind, af hvilke det første og korteste (215 s.) omhandler republikken, mens bind II drejer sig om kejsertiden frem til senantikken.

Der er tale om en dybtgående behandling af de forskellige sider af det økonomiske liv i bredeste forstand: befolkningsforhold, de forskellige erhverv, pengevæsen, kreditforhold, økonomisk politik etc., med særlig vægt på arbejdskraften: om slaver eller frie arbejdere. Selv om der nok kan være grund til ind imellem at tage forbehold over for forf.s konklusioner – f.eks. hænger han, hvor progressiv han ellers gerne vil være, uhjælpeligt fast i italiensk konservatisme vedrørende det ældste romerske møntvæsen – er der al mulig grund til at være imponeret over den energi og det store overblik, hvormed han debatterer de forskellige problemer, og det står fast, at han med sin grundige fremstilling, som dokumenteres i et fyldt apparat af fodnoter med henvisninger til det antikke kildemateriale samt en bibliografisk oversigt over den nyeste forskning om emnet efter hvert kapitel, har leveret en syntese, som atter og atter vil blive brugt af fagfæller, der fremover beskæftiger sig med romerske samfundsforhold.

SIGRID ALBERT: *Bellum iustum.* Die Theorie des »gerechten Krieges« und ihre praktische Bedeutung für die auswärtigen Auseinandersetzungen Roms in republikanischer Zeit. (Frankfurter Althistorische Studien 10; M. Lassleben, Kallmünz, 1980). 152 s., 38 DM.

Der er et tilsyneladende paradoks i, at romerne erobrede hele middelhavsverdenen og meget mere, når de if. deres egne regler kun måtte påbegynde krig, når denne var retfærdig (»bellum iustum«), hvilket både vil sige,

at visse formalia blev overholdt; og at krigen sagligt kunne begrundes som en forsvarskrig. Paradokset forsvinder dog en del, når man betænker, at det var romerne, der selv afgjorde, om betingelserne var opfyldt!

I denne bog, som er en let omarbejdet tysk dissertation fra 1978-79, sammenholder forf. den romerske teori med praksis, dvs. krigsudbruddene fra 1. puniske krig til Cæsar i Gallien. Disse opdeler hun i fire grupper: 1) retfærdige krige, hvor både formalia og realia blev overholdt, 2) faktisk berettigede krige, hvor formalia blev overtrådt, 3) formelt erklærede krige, hvor realia blev overtrådt, og 4) egentligt uretfærdige krige.

Fordelingen på disse fire kategorier kan man diskuterer; men ved således at gå ind på romernes egne begreber viser Sigrid Albert, hvor behændigt det næsten altid lykkedes de sejrsstolte romerske ledere at bilde sig selv ind, at deres krige var retfærdige, selv om hun ikke ganske drager konklusionen med denne betoning.

E.C.

BRIAN CAVEN: *The Punic Wars*. (Weidenfeld and Nicolson, 1980). 308 s. + 12 pl., 12.95 £.

Denne bog, hvis forfatter er senior lecturer i classics og oldtidshistorie ved Birkbeck College, University of London, tager i udpræget grad sigte på ikke-fagmanden med interesse for spændende begivenheder i fortiden, idet den begrænser sig til en detaljeret gennemgang af forholdet mellem Rom og Karthago fra 280 til 146 f.v.t. med tyngdepunkt i de tre puniske kriges militærhistorie – med alene halvdelen af bogen helliget den særlig spændende 2. puniske krigs begivenheder år for år. Fremstillingen er i øvrigt solid nok, idet forf. er klart fortrolig med det antikke kildemateriale: Polyb, Livius etc., såvel som med Walbanks, Scullards, Toynbees og andre moderne specialisters forskninger; men med henblik på sin brede læserskare tager han ikke motiveret stilling til disses resultater, og hans bog er helt blottet for noter; alene én sides afsluttende Select Bibliography.

PETER GREENHALGH: *Pompey*. The Roman Alexander. (Weidenfeld and Nicolson, 1980). 267 s. + 4 pl., 18 £.

I tidligere værker har dr. Greenhalgh, der er senior lecturer i classics ved Cape Towns universitet, behandlet dels den tidlige græske krigsteknik, dels 4-kejseråret 68 e.v.t. Nu har han udsendt en Pompeius-biografi, som dog alene går til slutningen af 59, hvor Pompeius havde sikret sig en befæstelse af resultaterne af sine store krigsforetagender i øst og dermed afsluttede rollen som romersk Alexander for i stedet at blive politiker af betydeligt mindre format. Hans afsluttende 11 år vil blive behandlet i et følgende bind.

I den letlæste tekst følger Greenhalgh minutiøst sin helts skæbne fra fødsel til det nævnte slutår. Dette sker under inddragelse af de antikke kilders vidnesbyrd, og da forf. yderligere i et afsluttende noteapparat knyttet til hvert enkelt kapitel gør nøje rede for det foreliggende kildemateriale samt de væsentlige problemer med personlig stillingtagen til disses behandling i den tidligere forskning, har han ikke alene skrevet et værk med bud til læsere med interesse for spændende historiske emner, men også leveret en nyttig syntese til glæde for fagfæller. Afslutningsvis en omfattende bibliografi og et ditto navne- og sagregister.

MIDDELALDEREN

Lexikon des Mittelalters. I. Aachen-Bettelordenskirchen. (Artemis Verlag, 1977-80). 10 hefter, LXII + 2108 sp., 32 DM pr. hefte eller hele bindet indbundet 348 DM.

Efter en lidt langsom start er leksikonet udkommet næsten planmæssigt med knap 4 hefter om året, fra 3. hefte med den behageligheed, at man ikke selv skal sprætte op. Til gengæld må subskribenterne nok konstatere, at de skulle have ventet, til de kunne få 1. bind indbundet til kun lidt højere pris. Noget andet er, at beregningen af leksikonets omfang til 5 bind plus 1 registerbind allerede nu må formodes at blive langt overskredet; dette være sagt af hensyn til privatpersoner, som påtænker at springe ud i den store investering. At en lang række institutionsbiblioteker skal anskaffe leksikonet, er sikkert. For sagligt er dets grundighed og store omfang naturligvis en fordel. For det første dækker det middelalderen meget bredt, i tid fra 300 til 1500, geografisk og kulturelt fra Arabien og Islam til nordboerne og Columbus i Amerika, emnemæssigt fra politisk, økonomisk og social historie over kunst, sprog, litteratur, teologi og filosofi til teknik og materiel kultur og til naturvidenskabernes historie. Ligesom ved forrige omtale i NFH (XXVIII, 233) bemærkes den gode dækning af danske/skandinaviske forhold. Ælnoth er med (blot bogstaveret Ailnoth), og Andreas Sunesen, Aggersborg, Albrechterne af Sverige, Orlamünde og Mecklenburg, Adolf 8. af Holsten og Slesvig, Baglerne i Norge, Agrips norske kongesaga samt Bergen; ærkebisp Asser derimod ikke. Under benediktinerne behandles Skandinavien særskilt (af Thelma Jexlev), og i litteraturlisten til arenga figurerer Nanna Damsholts afhandling fra 1970. Dette må borge for, at f.eks. Balkans historie også er dækket; i bind 1 er der en udmærket artikel om Albanien.

En omfattende artikel (41 spalter) behandler Bauer, Bauerntum, hvortil kommer særskilt Bauernfreiheit og Bauernhaus. Der er adskillige forfattere til disse artikler, og generelt kan det siges, at de er præget af moderne forskningssynspunkter og har den moderne litteratur med. Det tegner til at blive et fortræffeligt leksikon.

E.U.

GEORGES DUBY: *Les trois ordres ou l'imaginaire du féodalisme*. (Gallimard, 1978). 428 s.

Denne bog er en af Frankrigs førende mediævisters undersøgelse af feudalsamfundets selvforståelse, koncentreret om det område og den periode, han fortrinsvis har arbejdet med; Nordfrankrig i 11.-12. årh. Duby fortsætter dermed sit forfatterskabs udvikling i retning af en »mentalitetshistorie« præget af inspiration fra antropologien.

Duby tager udgangspunkt i inddelingen af samfundet i tre stænder bedende, kæmpende, arbejdende), udtrykt første gang af to nordfranske bisper ca. 1030. Han viser, at denne »samfundsbeskrivelse«, der ofte ses som det nye feudalsamfunds gennembrud på ideologisk plan, var del af et sidste forsøg på at tilpasse den karolingiske kongeideologi til de politiske og sociale realiteter. Under den følgende tids svækkelse af konge- og bispemagten var det andre samfundsmodeller (reformklostrenes), som dominerede i gejstlighedens opfattelse af omverdenen. Først med kongemagtens genrejsning kort før 1200 fik ideen om de tre stænder fornyet styrke.

Bogen har essay-karakter og kræver en del af læseren. Der er væsentlige kritikpunkter: utilstrækkelig behandling af den teologiske baggrund; uklarhed omkring de særligt studerede forfatterskabers repræsentativitet; tendens til at behandle Nordfrankrig for isoleret. Man kan diskutere Dubys ret personlige definition af »feudalismen«; men bogen inspirerer ved forf.s evne til at anskueliggøre komplicerede vekselvirkninger mellem socioøkonomiske og ideologiske udviklinger og ved hans

fine fornemmelse for betydningen af selv små variationer i tid og sted. Som en af verdens førende mediævisters personlige tolkning af det 11. og 12. årh.s »tidsånd« vil denne foreløbige syntese være fundamental for al videre forskning på området.

M.H.G.

W. Mägdefrau (Hg.): *Europäische Stadtgeschichte in Mittelalter und früher Neuzeit.* (Hermann Böhlaus Nachfolger, Weimar, 1979). 286 s.

Nærværende antologi består af en række til dels oversatte by- og handelshistoriske artikler forfattede af russiske, polske, ungarske og østtyske historikere. Den er således en velegnet indgang for dem, der interesserer sig for østeuropæisk forskning vedr. byernes og handelens rolle under feudalismen. Samtidig præsenteres forskningsresultater omkring en række byer og områder, som sædvanligvis ikke spiller nogen større rolle, når talen er om europæisk handelshistorie i middelalderen. Et ikke uvæsentligt formål med denne udgivelse er da også at styrke sammenholdet inden for Warszawa-pagten ved at vise tyske historiske forbindelser østpå på klar bekostning af de traditionelt påpegede vest- og sydvendte kontakter og påvirkningslinier.

A.B.

William Tydemann: *The Theatre in the Middle Ages.* Western European Stage Conditions c. 800-1576. (Cambridge University Press, 1979). 298 s., 14.50 £, (indbundet), 4.95 £ (paperback).

Titlen på denne meget interessante og instruktive bog er desværre lidt misvisende, idet forfatteren næsten udelukkende beskæftiger sig med fransk og engelsk teaterhistorie. Godt nok gør han i forordet opmærksom på, at det italienske teaters historie i perioden er for stort et emne at behandle i et lille oversigtsværk; men hvad med spansk, tysk og andet vesteuropæisk teater? Bogen er inspireret af den store litteratur om Shakespeares teater og kan vel nærmest betragtes som en slags introduktion til det elisabethanske teaters forhistorie helt tilbage til den karolingiske renæssance. Forfatteren, der er senior lecturer in English ved University College of North Wales, er absolut godt inde i sit emne og har desuden virket som instruktør ved moderne fremførelser af middelalderlige teaterstykker. Indgående diskuterer han de forskellige videnskabelige problemer og polemiserer mod andres opfattelser i en elegant og medrivende stil. Bogen beskæftiger sig således med traditionen fra oldtiden, kristeligt drama, gadeteater og folkelige markedsforestillinger. Derefter behandles det middelalderlige teaters udseende, regissørens arbejde, kostumer og særlige effekter, valget af aktører, og hvordan disse var organiserede. Fyldige noter og en udmærket bibliografi kompletterer fremstillingen. For faghistorikeren er især kapitlet om, hvordan de forskellige slags teaterforestillinger finansieredes, af interesse. Der fandtes både private – ikke mindst fyrstelige – donationer og salg af billetter for at dække omkostningerne. Man kan varmt anbefale dette udmærkede oversigtsværk til alle interesserede, og bibliotekerne bør ubetinget anskaffe det.

M.L.

Michael Richter: *Sprache und Gesellschaft im Mittelalter.* Untersuchungen zur mündlichen Kommunikation von der Mitte des elften bis zum Beginn des vierzehnten Jahrhunderts. (Anton Hirsemann, 1979). 235 s., 136 DM.

Richter tager med sin afhandling et nyt emne op til behandling, som vi ikke ved særlig meget om: hvordan den mundtlige kommunikation fungerede i et område med mange sprog. Denne undersøgelse gælder det middelalderlige England.

Forfatteren indleder med en behandling af sprog og samfund i 1100-tallet og analyserer de forskellige herskeres sprog og muligheder for at komme i direkte mundtlig kontakt med deres undersåtter, herunder de normanniske kongers og deres administratorers brug af

fransk i det engelske sprogområde. Derefter behandler Richter biskopperne, herunder det specielle Wales-forhold, at landet ikke havde nogen biskopper, som talte walisisk.

Bogens anden halvdel beskæftiger sig med forholdet mellem herskere og folk ud fra en analyse af proklamationer o.l. samt forholdet mellem præst og menighed i forskellige dele af England og Skotland. Vi er ofte tilbøjelige til at overvurdere middelalderens internationale sprog, latin, som det formidlende kultursprog; men i praxis stod man over for store problemer i mødet mellem de kirkelige og verdslige embedsmænd og den illitterate befolkning.

Et nyt og spændende emneområde har her fået en udmærket monografi, og afhandlingen indeholder også metodiske overvejelser om sprognorm og sprogpraxis.

M.L.

QUENTIN SKINNER: *The Foundations of Modern Political Thought.* I-II. (Cambridge University Press, 1979) 305 s. + 405 s., 4,95 £.

Dette værk er lagt an som en lærebogsagtig oversigt over de (europæiske) politiske ideers historie fra 1200-tallet til slutningen af 1500-tallet, altså overgangen fra ældre middelalder til nyere tid. Dette er en vigtig periode, hvor begrebet om »det politiske« blev udskilt som en særlig samfundsmæssig sfære, hvorfor en moderne oversigt bør hilses velkommen.

Men der er tale om meget mere.

For det første giver Skinner et glimrende bidrag til beskrivelsen af statens opståen. Han analyserer præcist, hvordan den teoretiske legitimering af magten gradvist adskiltes fra den person, fyrsten, som havde den. Denne proces afsluttedes efter manges mening med den franske politiske tænker Jean Bodin (1530-1596), hvorfor Skinner standser sin fremstilling med ham. At standse på dette tidspunkt betyder samtidig at standse ved den teoretiske legitimering af absolutismen. Af rædsel over huguenotternes revolte 1562-98 mod den fyrstelige suverænitet identificerede Bodin og mange af hans samtidige (territorial-)staten med fyrstens person. Men ved at gøre det anerkendte de staten som noget selvstændigt, ikke længere fyrstens privateje, og dermed var der sket den endelige knæsætning af et abstrakt, politisk magtprincip, staten.

Skinner har beskrevet denne tankemæssige abstraktionsproces på en historisk overbevisende måde. Det skyldes bogens andet sigte, det metodiske. I modsætning til traditionelle politiske idéhistorier har han ikke kun analyseret de store klassiske tekster, men også indraget hele den samfundsmæssige idéverden, i hvilken disse de bedst kendte, men også mest abstrakte værker produceredes. Han polemiserer eksplicit mod tekstcentrerede, politiske idéhistorier som f.eks. John Plamenatz' syntese: Man and Society fra 1963, til fordel for en mere ægte historisk fremgangsmåde, der søger at rekonstruere den kollektive mentalitet, hvori teksterne blev til.

Man kan undre sig over, at dette ret selvfølgelige princip skal formuleres som fagligt oprør så sent som i 1979. Og det er da heller ikke nær så revolutionerende, som Skinner selv proklamerer. Hans oprør mod en nykritisk tekstlæsnings-skole er udmærket, og han giver enkelte ansatser til at antyde, hvordan man kan forstå de materielle forhold bedre ved at undersøge de begreber, som samtiden selv udviklede. Men en forståelse af de »kollektive mentaliteter« i perioden forud for kapitalismen har vi ikke fået med denne begrænsede (men kompetente) analyse af den politiske idéverden. Skinner har analyseret et vigtigt aspekt af en helhed, som stadig kun antydningsvis er begrebet, f.eks. hos »civilisationshistorikeren« Norbert Elias.

U.Ø.

JEAN LECLERCQ: *Monks and Love in Twelfth-century France.* (Oxford University Press, 1979). 146 s., 7.50 £.

Den store erotiske interesse, der blomstrer op i de litterære kilder i det 12. århundrede, har længe været genstand for videnskabelig analyse. Her kommer yderligere et bidrag –

denne gang fra teologisk side. Dom Jean Leclercq, der er professor ved det gregorianske universitet i Rom, holdt i foråret 1977 en række forelæsninger i Oxford som introduktion til et studium af forbindelsen i litteraturen mellem eros og agape, mellem middelalderens verdslige kærlighedslitteratur og kirkens opfattelse af den guddommelige kærlighed. Det lille format til trods vil forfatteren søge at formidle en række aspekter inden for det store emne: middelalderens psykologiske forståelse og opfattelse, den hellige Bernhards syn på den fysiske og guddommelige kærlighed, klostrenes rekruttering set fra en social synsvinkel, højmiddelalderens opfattelse af Salomon og Ovid samt den kærlighedslitteratur, der opstod i Champagne. Til sidst anlægger forfatteren synspunkter på Dantes skildring af Skt. Bernhard og renaissancedigterens fortolkning af dennes forhold til eros og agape.

Bogen er på mange måder overfladisk, og det er ikke altid, man er enig med forfatteren i hans præmisser; men som udgangspunkt for en diskussion er den dog særdeles brugbar.

M.L.

RUDOLF M. KLOOS: *Einführung in die Epigraphik des Mittelalters und der frühen Neuzeit.* (Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt, 1980). 171 s., medlemspris 27,50 DM.

I bogens titel mangler ordet deutsche; thi fremstillingen er næsten udelukkende centreret omkring tysk og østrigsk epigrafik. Den danske læser vil umiddelbart drage sammenligninger med Anders Bæksteds udmærkede »Danske indskrifter« fra 1968. De to bøger er meget forskellige. Medens Bæksted koncentrerer sig om den egentlige epigrafik og bruger det meste af sin bog til en gennemgang af skrifttypernes udvikling, fylder skrifthistorien hos Kloos kun en trediedel af bogen. Bæksteds bog ledsages af 66 illustrationer, der er knyttet nøje til hovedteksten; Kloos nøjes med 15 billeder, som ikke er læseren til synderlig støtte. Til gengæld henvises der flittigt til storværket »Die Deutschen Inschriften«, af hvilket der nu er udkommet 16 bind. Uden at have dette værk ved hånden (og hvor mange læsere har det?) får man ikke det fulde udbytte af Kloos' klare, men lidt skematiske afsnit om skrifthistorie.

Til gengæld rummer bogen en række afsnit, der tjener til at placere epigrafikken i dens kulturhistoriske sammenhæng. Sammenlignet med andre epigrafikere er Kloos imperialistisk og medtager indskrifter på blødt og forgængeligt materiale som stof og læder. Men heller ikke han vil vide af indskrifter på segl, mønter og medailler. De henvises til deres egne discipliner, hvilket sagligt set er urimeligt. Reelt skæver han da også til disse indskrifter.

Med særlig fornøjelse læses kapitlerne om indskrifternes art og de meget forskellige overleveringsvilkår. Desuden er der afsnit om teknikken ved fremstillingen af indskrifterne, om sprogformerne og om meget andet, og der er gode råd til dem, der selv vil gå i gang med at afskrive indskrifter. Alt i alt en sympatisk, velskrevet og nyttig lille bog.

O.O.

HORST APPUHN: *Einführung in die Ikonographie der mittelalterlichen Kunst in Deutschland.* (Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt, 1980). 131 s., medlemspris 19,50 DM.

Medens der findes flere store leksikalske ikonografier – nogle komplette, andre gået til bunds undervejs på grund af overbelastning (Aurenhammers Lexikon der christlichen Ikonographie er i så henseende et skrækindjagende eksempel) – har man længe savnet en overskuelig håndbog over den middelalderlige ikonografi med overblik over emnets mange forgreninger og henvisninger til den vidtløftige speciallitteratur. Trods sin beskedne størrelse udfylder Horst Appuhns bog dette savn. Den er klar og veldisponeret og fører, som titlen lover, virkelig læseren ind i den middelalderlige billedverden. Dog er den profane ikonografi stedmoderligt behandlet; den er mindre iøjnefaldende end den kirkeli-

ge, men hører dog med i disciplinen. Fremstillingen er inden for de enkelte afsnit kronologisk, men »som ved en arkæologisk udgravning« med de yngste led først – en særegen metode, der i dette tilfælde fungerer forbavsende godt. Det er værdifuldt, at forfatteren ikke holder sig snævert til de billedlige fremstillinger, men også anlægger ikonografiske synspunkter på bygningsværkerne; med hensyn til det symbolske indhold kan det være svært at skelne mellem årsag og virkning, og anmelderen kan ikke overalt følge forfatteren. Men afsnittet er som bogens øvrige kapitler både velskrevet og tankevækkende. Der findes 16 billeder i teksten og 16 fotoplancher bag i bogen. De er valgt med omhu, men måtte gerne have været mange flere.

O.O.

MIDDELHAVSOMRÅDET

HEINRICH DORMEIER: *Montecassino und die Laien im 11. und 12. Jahrhundert.* (Schriften der Monumenta Germaniae Historiae, 27; Anton Hiersemann, 1979). 296 s.

Reformpavedømmet havde i det 11. århundrede et meget vigtigt støttepunkt i klosteret Montecassino, konstaterer Hartmut Hoffmann, som har forsynet denne fortrinlige afhandling med et indledningskapitel om den historiske udvikling. Heri belyses det allerede i det 9. århundrede rige klosters politiske rolle i forholdet mellem paven og de verdslige herskere under investiturstriden, blandt hvilke der her i Syditalien naturligvis også var mange normanniske riddere. Derefter gennemgår bogens hovedforfatter, Heinrich Dormeier, forholdet mellem klosteret og lægmændene, især de donationer, klosteret modtog. En kronologisk opstillet fortegnelse viser, hvilke egenkirker og -klostre der blev overladt til Montecassino mellem 1038 og 1126. Det fremgår, at man gennem disse donationer ville begrænse kejserens indflydelse i kirkelige anliggender mest muligt. Forfatteren belyser donationerne gennem en analyse af en række andre kilder, som bl.a. på udmærket måde viser den økonomiske baggrund for klosterets politiske rolle. Man får et levende indtryk af den rigdom, der her fandtes, i modsætning til dagens Mezzogiorno. Bogen indeholder også en række hidtil utrykte diplomer samt en udmærket bibliografi. Man må håbe, at lignende undersøgelser bliver foretaget af andre klostres historie i perioden, da der må foreligge paralleller til forholdene både i Norden og det øvrige Europa.

M.L.

THOMAS F. GLICK: *Islamic and Christian Spain in the Early Middle Ages.* Comparative Perspectives on Social and Cultural Formation. (Princeton University Press, 1979). 376 s., 28.50 $.

De romantiske ruiner af et forladt øseværk i Syrien fra romersk tid pryder omslaget om denne bog, og dette angiver hovedtemaet: kunstvandingssystemer og hydraulisk teknik, samt hvordan denne og anden teknisk kunnen blev spredt i Spanien gennem araberne. I den sidste tid er der udkommet en række afhandlinger om forholdet mellem de to kulturer (se f.eks. NFH XXVII s. 53, XXVIII s. 204, XXIX s. 13); men her er udgangspunktet ikke den politiske historie, men den tekniske udvikling og dens effekt på økonomiske og sociale forhold.

Forfatteren, der er professor i histore og geografi i Boston, har inddelt sin bog i to dele. Den første behandler den sociale og økonomiske udvikling fra folkevandringstid til 1300-tallet, og den anden skildrer, hvordan teknik og ideer bliver spredt. Analysen indeholder komparative studier af de to befolkningselementers landbrugsproduktion, vandingsanlæg, fåreavl, skovbrug, handel, investeringer, byer og markeder. Den sociale udvikling ses på baggrund af de tekniske fremskridt og deres vandren fra øst til vest. Den ny indfaldsvinkel gør, at Glick på mange punkter kan revidere tidligere forskningsresultater, og han hævder bl.a., at byerne i Spanien var organiseret som byerne i den arabiske verden, og at mange arabiske kulturmøn-

stre levede videre efter den kristne erobring. Med sin bog, der er forsynet med en særdeles brugbar kommenteret bibliografi, har Glick leveret et meget vigtigt bidrag til vor viden om denne periode.

M.L.

DONALD M. NICOL: *Church and Society in the Last Centuries of Byzantium.* (Cambridge University Press, 1979). 162 s., 9.75 £.

Professor Nicol, der er filolog og ansat ved Londons universitet, har specialiseret sig i Byzans' historie i de sidste århundreder, dvs. fra 1204 til 1453. I denne lille studie analyserer han det teokratiske islæt i imperiet, forholdet mellem imperium og sacerdotium. Ud over historiske skriftlige kilder inddrager han også kunstværker og teologisk litteratur i sin skildring af det af den ortodoxe kirke farvede kulturliv, der blomstrede til trods for den materielle nedgang i perioden. Hans bog er absolut beregnet på specialister, og man skal have et godt kendskab til Byzans' historie og kultur for at kunne have større udbytte af den. Nogle steder inddrager forfatteren også alt for mange unødvendige detaljer i stedet for at koncentrere sig om hovedopgaven.

M.L

ALISON BROWN: *Bartolomeo Scala 1430-1497. Chancellor of Florence. The Humanist and Bureaucrat.* (Princeton University Press, 1979). 366 s., 31.50 $.

Der var tradition for, at kansleren i Firenze ikke bare var teknokrat, men også en mand med en central placering i byens kulturliv. Store humanister sad i den betydningsfulde stilling, og denne biografi om Bartolomeo Scala søger at dække alle kanslerens aktiviteter.

Bartolomeo fungerede i praksis som både stats- og udenrigsminister i byens kulturelle blomstringsperiode og sad inde med sit embede i en lang periode, fra 1465 til 1497. Han var i tjeneste hos Lorenzo Medici (den Prægtige) ikke mindre end 23 år, hvorunder han fik en betydningsfuld magtposition.

Brown, som opponerer mod den tidligere opfattelse af Bartolomeo som en svag og betydningsløs statsmand, har inddelt sin bog i fem dele. I den første og længste behandler han Bartolomeos karriere som embedsmand, hvorfor denne del af afhandlingen også er et vigtigt bidrag til den omdiskuterede Lorenzos politiske virke. I anden del behandles hans reformvirksomhed som kansler og hans modernisering af administrationen, som blev et forebillede i Europa. Tredje del beskæftiger sig med hans familieforhold og sociale placering, hvorpå Brown i næste afsnit analyserer hans virke som humanistisk forfatter. Vi får herunder indblik i hans brug af Platon, Cicero og andre klassiske forfattere, i hans mindre skrifter i bl.a. klassisk dialogform samt i hans Historia Florentinorum, hvori han også bruger arkæologiske kilder. I det konkluderende femte afsnit påpeger Brown det ud fra Europæisk synsvinkel vigtige i hans kancellireform, som bidrog til, at staten kunne stramme grebet om administrationen – hvilket senere fik betydning for nationalstaterne.

Den fortrinlige biografi er letlæst og meget stimulerende; man irriteres dog over, at forfatteren i strid med datidens praksis kun nævner folk med efternavn.

M.L.

JAN LINDHARDT: *Rhetor, Poeta, Historicus.* Studien über rhetorische Erkenntniss und Lebensanschauung im italienischen Renaissancehumanismus. (Acta Theologica Danica XIII; Brill, 1979). 200 s., 60 gld.

Den århusianske forsker, teologen Jan Lindhardt, har flere gange tidligere publiceret bøger med tilknytning til den florentinske humanisme, dog mest populærvidenskabelige fremstillinger, bl.a. om den florentinske kansler Coluccio Salutati og dennes forfatterskab. Nu fremlægger Lindhardt en veldokumenteret videnskabelig undersøgelse af Salutatis værker med særligt henblik på en tolkning af hans virke som rhetor, taler, og af hans livsanskuelse.

Salutati var kansler i Firenze i mere end 30 år, 1375-1406, og har efterladt sig mange private og offentlige breve samt en række lærde skrifter og afhandlinger. Hans største bidrag til humanismen var hans opfordring til et aktivt borgerliv – vita activa civilis. Lindhardt giver først en udmærket oversigt over den efterhånden store internationale Salutati-forskning og behandler i den første del desuden hans tanker om den fysiske verden, vita activa-problematikken og religiøse holdninger samt hans kamp for menneskets politiske frihed, libertas, byen Firenzes særlige kendetegn. I anden del af værket leverer Lindhardt en indgående analyse af Salutatis skrifter og kommer her med en række vigtige bidrag til den internationale forskning – hans force er, at han inddrager en række humanistiske discipliner for at komme til en dybere forståelse både af personen og forfatteren Salutati med hovedvægten lagt på hans livsanskuelse. Skal læseren selv få et indtryk af Salutatis forfatterskab, hans poesi og prosa, må han også læse de fyldige noter, og en gang imellem kunne man have ønsket sig en lidt mindre kompakt fremstillingsform.

M.L.

PAVE OG KEJSER

CARLO SERVATIUS: *Paschalis II (1099-1118).* Studien zu seiner Person und seiner Politik. (Päpste und Papsttum 14; Anton Hiersemann, 1979). 401 s., 160 DM.

I den fremragende serie om paverne og pavedømmet behandler dr. Carlo Servatius, Mainz, en pave med forholdsvis lang embedsperiode, Paschalis II, der overtog pavestolen efter Urban II, initiativtageren til korstogene. Pachalis kunne også indlede sit pontifikat med den triumf, som Jerusalems fald indebar; men derefter kom han snart ud i den vanskelige kamp mod de verdslige fyrster med kejseren i spidsen.

Det havde nok været mere hensigtsmæssigt, om man – som tilfældet er med behandlingen af Innocentius III i denne serie – havde delt dette forskningsprojekt i flere dele og givet den foreliggende bog en anden titel, nemlig Paschalis og det tyske kejserrige; for det er egentlig det, Servatius' doktorafhandling behandler. Pavens forhold til kejseren bliver således indgående analyseret, dvs. bølgerne efter den store investiturkonflikt mellem Gregor VII og Henrik IV i de urolige år mellem Canossa og konkordatet i Worms 1122. Kejser Henrik V gjorde ligesom sin forgænger oprør mod paven og blev leder af den verdslige og kirkelige opposition i Tyskland og Italien fra og med år 1104. Efter dette fulgte et indviklet diplomatisk spil, hvori en række synoder mellem parterne indgik; alt dette bliver grundigt analyseret af forfatteren, og Henriks Rom-besøg i 1111 og hans kroning samt det efterfølgende Laterankoncil bliver ligeledes dybtgående belyst. Derimod virker forfatterens billede af Paschalis' virke i Rom og hans politik over for de italienske adelsfamilier og øvrige politiske faktorer i Italien, herunder forholdet til de normanniske stormænd i Syditalien, yderst overfladisk.

M.L.

E. SCHUBERT: *König und Reich.* Studien zur spätmittelalterlichen deutschen Verfassungsgeschichte. (Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 63; Vandenhoeck & Ruprecht, 1979). 419 s., 87 DM.

Denne digre bog er et ægte tysk »Habilitationsschrift« bestående af særdeles grundige studier over indholdet af en lang række juridiske termer, regler og forhold omkring den tyske konge/kejser i senmiddelalderen, hvorimod de funktionelle sammenhænge, hvori denne indgik, er langt mere stedmoderligt behandlet. Når forfatteren har følt sig foranlediget til at ofre så mange kræfter på dette emne, skyldes det angiveligt, at tidligere retshistorisk forskning omkring det tyske rige i senmiddelalderen har været stærkt præget af opfattelsen af denne periode som en ulykkelig nedgangsperiode for den tyske nation ud fra anakronistisk overførsel af nationalstatsbegrebet på middelalderen.

At gøre op med almengørelse af historisk bundne begreber er givetvis nyttigt. Bortset herfra har bogen nok mest værdi som opslagsværk for de professionelle.

A.B.

FRANKRIG

WILLIAM CHRESTER JORDAN: *Louis IX and the Challenge of the Crusade.* (Princeton University Press, 1979). 291 s., 23.50 $.

Ludvig IX er kendt både som en from korstogsleder og som grundlægger af en særdeles effektiv administration. W.C. Jordan, der er professor ved Princeton, vil i sin afhandling kombinere disse to kendsgerninger og søge at finde ud af, i hvor høj grad kongens korstogspolitik har præget hans dybtgående forvaltningsreorganisation af det franske rige. Dette viser sig at være en yderst frugtbar indfaldsvinkel. Forfatteren kan konstatere, at kongens virke i årene 1244-48 helt igennem var præget af forberedelserne til det korstog omkring 1250, hvis tragiske udgang fik ham til at udvise en selvransagelse, som man kan spore i hans behandling af undersåtterne og hans reorganisering af landets finanser og administration. På en udmærket måde har forfatteren foretaget sin analyse af Ludvigs skattepolitik, parlamentets arbejde og overvågningen af embedsmændene gennem særlige enquèteurs. De personer, som indleverede ansøgninger om kongelige privilegier, petitioners, bliver også undersøgt, og Jordan konstaterer, at 12% af disse var kvinder i forskellige erhverv. Han påviser også den store betydning, Ludvigs reformer fik for fremtiden. Afhandlingen fremstår derfor som et yderst vigtigt bidrag til vor viden både om Ludvig selv og den franske centraladministration i højmiddelalderen.

M.L.

GABRIEL FOURNIER: *Le chateau dans la France médiévale.* Essai de sociologie monumentale. (Aubier-Montaigne, 1978). 400 s., 89 F.

Fournier vil behandle middelalderens franske borg i lyset af en lang række forskellige discipliner, fra arkæologi og bebyggelseshistorie (Fourniers »hjemmebane«) over økonomisk og social til militær og politisk historie. Til fremstillingen knytter sig en fyldig samling af kilder i oversættelse samt enkelte grundplaner. I såvel kildevalg som fremstilling ligger vægten på de typiske forhold fremfor de store »klassiske« eksempler, som ellers dominerer i litteraturen. Diskussioner om den eksakte oprindelse til enkelte fortifikatoriske træk skydes i baggrunden til fordel for en betragtning af de ændringer i borgenes samfundsmæssige betingelser og funktion, som førte til de nye træks udbredelse. Fourniers hovedtema er mangfoldigheden i borgenes funktioner; det gælder specielt for 11.-13. årh., hvor borgene blev rygraden i den sociale organisation. Såvel i de foregående som i de efterfølgende århundreder var borgene mere ensidigt militære anlæg, og 11.-13. årh. får da også 161 af fremstillingens 234 sider. Desværre fortaber Fournier sig lidt i mangfoldigheden i sin iver for at imødegå enhver form for determinisme. Han inddrager med fuld ret alle borgens talrige funktioner i diskussionen af f.eks. valg af borgens beliggenhed, men uden at tage stilling til, om visse faktorer dog ikke betød mere end andre. Trods denne svaghed er bogen en fortræffelig introduktion til sit emne, og Fourniers behandling af borgenes funktion i samfundet vil kunne give både historikere og arkæologer stof til eftertanke.

M.H.G.

ARLETTE HIGOUNET-NADAL: *Périgueux aux XIVe et XVe siècles.* Étude de démographie historique. (Études et documents d'Aquitaine IV; Fédération historique du Sud-Ouest, 1978). 458 s. + 5 pl.

Denne disputats behandler befolkningsudviklingen i den vestfranske by Périgueux i senmiddelalderen. Efter 100 siders minutiøs gennemgang af byens topografi følger selve den demografiske undersøgelse, som bygger på navnestoffet i samtlige skriftlige kilder til byens historie fra det 13. årh. til 1500. Udarbej-

delsen af et kartotek over samtlige slægter og voksne mandlige individer muliggør at kortlægge befolkningstallets udvikling femår for femår fra 1320 til 1500. En mere indgående behandling af de metodiske problemer i denne forbindelse savnes imidlertid; men forf.s påvisning af de undertiden meget voldsomme udsving i befolkningens størrelse over yderst korte tidsrum er en væsentlig landvinding, hvis generelle værdi næppe anfægtes af hendes noget dristige behandling af spørgsmålet om forholdet mellem antallet af voksne mænd, kernefamilier og husstande (hun antager, at de tre størrelser er identiske). Undersøgelsen af vandringernes betydning er af stor værdi, specielt undersøgelsen af indvandringens og den naturlige tilvæksts respektive andel i perioder med stærk befolkningsvækst. En eksakt vielses-, fødsels- og dødsstatistik lader sig dog ikke udarbejde. Både ved sin metode og ved sine resultater er bogen et vigtigt bidrag til studiet af senmiddelalderens demografi.

M.H.G.

NICOLE GONTHIER: *Lyon et ses pauvres au moyen age (1350-1500)*. (Éditions l'Hermés, Lyon, 1978). 271 s.

Trods forfatterens indgående kildekendskab og gode enkeltiagttagelser er denne undersøgelse af de fattiges forhold i en senmiddelalderlig fransk handelsby i sidste ende ret skuffende. Nogen overordnet problemstilling træder ikke frem, og selve definitionen af undersøgelsens genstand er utilfredsstillende, idet grænsen mellem småkårsfolk og egentlig fattige arbitrært sættes ved en skatteansættelse på 10 sous. En argumentation for dette skøn savnes, så meget mere som definitionen af byens højere sociale lag er om muligt endnu mere summarisk. I det hele taget bliver undersøgelsen af Lyons fattige i vid udstrækning foretaget isoleret fra den sociale og økonomiske struktur, de indgik i. Bogen er således især nyttig som deskriptiv materialesamling. I de sidste afsnit fremhæver forf. en række træk, som vidner om væsentlige forandringer i forholdet mellem de fattige og resten af bysamfundet; men som følge af den isolerede og deskriptive behandling af de fattige i de foregående kapitler bliver årsagerne til og rækkevidden af disse forskydninger ikke gjort klare.

M.H.G.

ENGLAND

Anglo-Saxon Charters. II. P. H. Sawyer (Ed.): *Charters of Burton Abbey*. (Oxford University Press, 1979). lx + 93 s.

Første bind af The British Academys nye udgave af alle engelske diplomer før 1066 udkom i 1973. Professor Sawyers udgave af arkivet fra klosteret i Burton-on-Trent holder samme fine standard som nu afdøde professor Campbells udgave af diplomerne fra Rochester. De i alt 38 tekster har et udførligt tekstkritisk apparat og meget udførlige realoplysninger. Diplomerne spænder i tid fra 914 til 1048, og blandt de mest interessante er Wulfrics testamente – grundlæggeren af Burton Abbey. Han var søn af den Wulfrun, som grundlagde Wolverhampton, og Burton-dokumenterne giver et fint indblik i denne hovedrige families godsejendom.

N.L.

SIMON KEYNES: *The Diplomas of King Æthelred 'The Unready' 978-1016*. A Study in their use as historical evidence. (Cambridge Studies in Medieval Life and Thought III 13; Cambridge University Press, 1980). xx + 295 s., 18.50 £.

Æthelred den Rådløse er lidt af et fund for en energisk ung forsker. Centralt placeret i en afgørende periode af Englands historie – og stadig næsten uudforsket! Han har fået et slet eftermæle i et par berettende kilder, og det har eftertiden stort set ladet sig nøje med, selv om andre kilder, af den slags, historikere er opdraget til at foretrække, tyder på, at England var alt andet end et misregeret anarki i hans tid. Møntvæsenet var eksempelvis det mest avancerede i samtiden.

Den unge Cambridge-historiker Simon

Keynes undersøger i denne bog Æthelreds diplomer, som aldrig før er undersøgt samlet, og bogen placerer ham med ét slag centralt i engelsk diplomatik. Hans ærinder er i første række at godtgøre, at de engelske diplomer fra det tiende århundrede – idet han begynder sin undersøgelse med Athelstan – ikke er modtagerudfærdigelser, men skyldes et fast organiseret kongeligt kancelli, og dernæst at belyse det kongelige hof og den personkreds, der havde indflydelse på kongen. Herved får han opdelt Æthelreds regering i fire perioder, hvis grænser viser sig at have relation til afgørende politiske begivenheder. Dette meget lærde arbejde bereder vejen for en helt ny vurdering af Æthelred, og forfatteren stiller en biografi af kongen i udsigt. Den kan man kun glæde sig til; for efter denne gennemgang af diplomernes formalia længes man efter en behandling af deres indhold.

N.L.

RICHARD VAUGHAM: *Matthew Paris.* (Cambridge University Press, 1979). 276 s. + 21 pl., 12.50 £, (indbundet) 4.95 £ (paperback).

Det er med stor glæde, man konstaterer, at Richard Vaughams udmærkede afhandling om den myreflittige engelske historieskriver og hans værker nu atter udkommer, især som billig paperback. Matthew Paris var munk ved St. Albans kloster, hvor han blev optaget i 1217. Han døde i 1259 og efterlod historiske værker, der også indeholder hans tegninger – mest kendt er Chronica Majora. Bogen blev anmeldt, da den udkom i 1958 (NFH IX s. 56). Man kunne have ønsket sig, at den supplerende bibliografi i nærværende udgave havde været noget mere fyldig.

M.L.

NATALIE FRYDE: *The Tyranny and Fall of Edward II 1321-1326.* (Cambridge University Press, 1979). 301 s., 12 £.

I denne bog, som har indbragt sin forfatter doktorgraden ved Freie Universität Berlin, tages en periode op, som hidtil enten har været forsømt, fordi den syntes at falde uden for, hvad Bishop Stubbs og hans efterfølgere i forfatningshistorien anså for udviklingens hovedlinje, eller misforstået af Tout og senere administrationshistorikere, der i den ældre og den yngre Despenser så fremragende administratorer bag den effektivisering af finansforvaltningen, som i Edward II's sidste år førte til ophobningen af store summer i Tower. Dr. Fryde har fremdraget et stort, hidtil ubenyttet kildemateriale, både dokumenter og beretttende kilder, og hun konkluderer på grundlag heraf, at det ganske simpelt var kongens og hans hjælperes umættelige begær, der drev værket i 1320'ernes England. Det er en veldokumenteret undersøgelse, som ved at gå ud fra, at magnaterne mere handlede ud fra personlige interesser end ud fra konstitutionelle principper, kaster et interessant lys over denne periode.

N.L.

CHARLES PHYTHIAN-ADAMS: *Desolation of a City.* Coventry and the Urban Crisis of the Late Middle Ages. (Cambridge University Press, 1979). 350 s., 16.50 £.

Når undtages London, var de engelske byer – som de øvrige nordeuropæiske – i senmiddelalderen af beskeden størrelse, men talrige. En af de største var Coventry med o. 10.000 indbyggere i 1434; denne by var et knudepunkt for trafiklinier i Vestengland og havde en stor tekstilproduktion. O. 1500 var den som så mange andre i tilbagegang, og 1518-25 ramtes den af en voldsom krise, fremkaldt af epidemier, høje kornpriser, svigtende efterspørgsel efter klæde og helt excessive kongelige skattekrav. Indbyggerantallet dalede efterhånden til under 5.000. Tilbagegangen var nok ekstraordinær; men det er forfatterens vurdering, at de byer, som hævede sig over torvebysniveauet, var både færre og mindre o. 1550 end i det 13. årh. Det var i den sidste ende et udtryk for byernes »svækkede økonomiske rolle som centre for industri og handel«.

Centralt i bogen står afsnittet Anatomy of

a City, som nøje beskriver socialstrukturen – husstand, lav, gilder og bystyre, social stratifikation, familieforbindelser, socialtopografi – med betoning af, at det enkelte individ optrådte i mange sammenhænge, også varierende efter hans/hendes alder. Lige så vigtig er undersøgelsen af sammenbruddet; et helt enestående statistisk materiale udgøres her af husstands-/folketællingen 1523, som suppleret med skatteansættelsen 1522 og hovedtallene fra tællingen i 1520 m.m. tillader indgående demografisk analyse. Der rundes af med sammenbruddet af den kommunale organisation. Det var blevet for byrdefuld en ære at påtage sig poster inden for bystyret!

Bogen er ikke helt let at gå til; men både det enestående materiale og forfatterens analyse af udviklingen i en hel bys socialstruktur gør den til et vigtigt værk.

E.U.

UNGARN

Monumenta rusticorum in Hungaria rebellium anno MDXIV. Majiorem partem colligit Antonius Fekete Nagy. Ediderunt Victor Kenez et Ladislaus Solymosi atque in volumen redegit Geisa Erszegi. (Publicationes Archivi Nationalis Hungarici II, Fontes 12; Akademiai Kiado, 1979). 728 s. + XXXVIII pl., 48 $.

Interessen for bondeoprør har langsomt bredt sig til opstandene i tiden forud for den store bondekrig 1524-25, og et monumentalt udtryk for interessen for den ungarske bondeopstand (Dosza-opstanden) i 1514 er den nu foreliggende, meget omfattende kildesamling, som ikke blot belyser selve opstanden, men også dens følger. Kilderne dækker i tid 1513-1584, hovedparten naturligvis selve opstandsåret 1514, og de fleste af dem er trykt i den fulde ordlyd på originalsproget, dvs. først og fremmest latin, men også enkelte på tysk, tjekkisk, spansk og italiensk. Og der er tale om ikke blot dokumenter fra ungarske arkiver, men også fra Tjekkoslovakiet og andre nabolande.

Muligheden for et virkelig dybtgående studium af denne vigtige »forløber« er hermed givet, men desværre kun for de få. Thi ikke blot er flertallet af teksterne på latin, men også kommentarer, noter og de afsluttende regester.

Værket sluttes med omfattende registre og ordlister til alle de sprog, som samlingen rummer, hvilket i væsentlig grad letter brugen.

T.H.

NORDEN

Danmarks kirker. Århus amt 14. (Ed. Nationalmuseet på G.E.C. Gads forlag). – Ribe amt 1-2 og Holbæk amt 1-3. (Nationalmuseet, 1980). 56-103 s. pr. hefte, pris ca. 70 kr., med 20% rabat i abonnement.

Århus amt hefte 14 indeholder den afsluttende beskrivelse af Århus Vor Frue kirke, dvs. epitafier, gravsten m.v.

Med udsendelsen af de første hefter af Ribe og Holbæk amter har Nationalmuseets forlag overtaget udgivelsen af Danmarks kirker og har benyttet lejligheden til at gennemføre den fortræffelige idé at lade hvert hefte udgør et samlet hele, dvs. indeholde afsluttede beskrivelser af et antal kirker eller hovedafsnit af de store kirker. Dette betyder, at hæfterne nu kan tilbydes i løssalg, således at den interesserede for fremtiden ikke behøver at tegne abonnement på et helt amt.

De to Ribe-hefter (som udgives samlet) består dels af en indledning indeholdende principperne for kirkebeskrivelserne (med tysk paralleltekst) og af en fagordbog, dels af en gennemgang af Ribe domkirkes historie, herunder de enkelte kapellers og altres, og af kirkegården og bygninger omkring kirken, forfattet at Elna Møller under medvirken af Ebbe Nyborg.

Holbæk amt hefte 1 udgøres af den samme indledning (om end med engelsk paralleltekst) og fagordbog som for Ribe amt. Hvis man er interesseret i hefter vedrørende enkelte kirker i begge de to amter, kommer man desværre næppe uden om at anskaffe begge førstehefterne, idet hver af dem afsluttes med en fortegnelse over arkivalier og forkortelser

vedrørende det pågældende amt. De i hefte 2-3 behandlede landsbykirker er Butterup, N. Jernløse, Kvanløse og S. Jernløse samt Søstrup, S. Asmindrup, Grandløse og Tølløse. Det er kirker, som nok skulle kunne friste til køb af hefterne. Mest kendt er vel N. Jernløses meget smukke kor og apsis bygget i frådsten og rigt dekoreret med lisener; men fremhæves skal også de romanske kalkmalerier i S. Jernløse og Søstrup, de gotiske i S. Asmindrup, rigt udskårne prædikestole og altertavler i flere kirker, barokepitafiet af Th. Quellinus i Tølløse. Holbæk amt udgives af Marie-Louise Jørgensen og Hugo Johansen.

E.U.

Danmarks kirker. Århus amt hefte 15-18. (Nationalmuseet på G. E. C. Gads forlag, 1980). 56-103 s. pr. hefte, 117.50, 137.50, 139.50 og 139.50 kr. med 20% rabat i abonnement.

Med hefte 15 afsluttes Århus by. Efter domkirken og Vor Frue er det unægtelig småtingsafdelingen, som kommer her: Århus hospitals kirkesal indrettet 1888 i et middelalderligt rum i hospitalets vestfløj; den nedlagte Søndre Kirkegård, hvor nu bl.a. Rådhusparken ligger, med omtale af en del af de gravsten, som stadig står langs anlæggets sydside – en skam, at værkets rammer ikke tillader omtale af gravstenene på den mosaiske kirkegaard; endelig den forsvundne St. Olufs kirke.

Hefte 16-18, dvs. slutningen af bind III, rummer Hasle herreds 9 landsbykirker samt Lisbjeg. Områdets sognekirker hører vel ikke til dem, man ikke kan undlade at gå ind og se; men der er dog adskillige seværdigheder: Åby-krusifikset og det gyldne alter i Lisbjerg (begge ganske vist nu i Nationalmuseet), fortrinlig romansk granitkunst i Hasle, romansk rytterfrise i Lyngby, imposante mure omkring Vejlby kirkegård, særprægede gotiske kalkmalerier i Tilst, af senere inventar f.eks. den barokke altertavle i Tilst og et klassicistisk gravmæle på Kasted kirkegård.

Forbindelsen med domkirken i Århus var tæt i middelalderen og længe efter. De fleste kirker var tillagt embeder under domkirken, mens Lyngby og Kasted hørte under Ring og Alling klostre. Bisperne Jens Iversen Langes og Niels Clausens våbenmærker (henimod 1500) findes i flere kirker. Det særegne for Hasle herred i middelalderen var — hvilket nu ikke fremgår af fremstillingen – at kongen overhovedet ikke ejede jord i herredet og adelen blot besad Brabrand by. Alt andet sad Århus domkirke og bisp direkte eller indirekte på.

E.U.

NYERE TID

ERNST HINRICHS: *Einführung in die Geschichte der frühen Neuzeit.* (Beck'sche Elementarbücher. C.H. Beck, 1980). 237 s. 24 DM (paperback).

PETER KRIEDTE: *Spätfeudalismus und Handelskapital.* Grundlinien der europäischen Wirtschaftsgeschichte von 16. bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts. (Vandenhoeck & Ruprecht, 1980). 223 s.

Titlen på Ernst Hinrichs' bog lover mere, end den kan holde. Han gør i indledningen opmærksom på, at han ikke søger at give en generel introduktion til den behandlede periode (1475-1780), men kun til en række centrale problemer, og at tyngepunktet vil blive lagt på den socioøkonomiske udvikling, samt at fremstillingen begrænses til det vestlige og nordvestlige Europa. Indenfor disse rammer, som måske kan forekomme lidt vel snævre og forøvrigt ikke bliver overholdt strengt, er re-

sultatet imidlertid blevet meget vellykket. I betragtning af, at det er en tysk akademisk bog, er den meget velskrevet. Den består af to hovedafsnit. I det første behandles de grundliggende mekanismer i det førindustrielle demografisk-økonomiske system, i det andet gøres der rede for den konkrete udvikling i perioden. Hinrichs følger Wilhelm Abel (Agrarkrisen und Agrarkonjunktur) og inddeler perioden i tre afsnit på grundlag af de demografiske langtidsbevægelser og de dermed sammenhængende agrarkonjunkturer: 1500-tallets ekspansion (1475-1620), 1600-tallets krise (1620-1730) og 1700-tallets ekspansion, der udviklede sig til den befolkningseksplosion, der sprængte det førindustrielle samfunds rammer. I sammenhæng med den økonomiske udvikling gøres der rede for den sociale differentieringsproces (på landet) og den oversøiske ekspansion, og desuden gives der en oversigt over udviklingen på det religiøse og videnskabelige område. Redegørelsen for den politiske udvikling begrænses til en oversigt over den begyndende moderne statsdannelse og periodens konstitutionelle udvikling. Bogen kan altså ikke bruges som generel introduktion til perioden, men er en klar og letlæst oversigt over de sidste års forskning på en række centrale felter i perioden 1475-1780.

Peter Kriedtes bog supplerer Ernst Hinrichs'. Den omfatter samme periode, men behandler udelukkende den økonomiske historie. Til gengæld dækker den hele Europa. I synspunkt og opbygning er de to bøger parallelle, men Kriedte giver en grundigere behandling af den økonomiske udvikling. Han fastholder processens meget komplekse karakter og viser konkret hvordan demografi, agrarkonjunktur og -kommercialisering, handelskapital og protoindustrialisering (udviklingen af regioner med en koncentreret hjemmeindustriel tekstilproduktion på landet, organiseret af handelskapitalen i forlagssystemet) greb ind i hinanden og i et samspil med de politiske rammer fremkaldte en udvikling, der sprængte den førindustrielle samfundsstruktur. Peter Kriedte er kendt som medforfatter til den allerede klassiske »Industrialisierung vor der Industrialisierung« (Vandenhoeck & Ruprecht, 1978), der rummer en grundig, empirisk og teoretisk velfunderet behandling af protoindustrialiseringen, og hans bog »Spätfeudalismus und Handelskapital« kan bruges som en introduktion til den større fremstiling, men kan iøvrigt læses i sin egen ret som en udmærket oversigt over periodens økonomiske historie. Begge de her anmeldte bøger er forsynet med en god kommenteret bibliografi.

WILFRED PREST (Ed): *Lawyers in Early Modern Europe and America*, (Croom Helm, London 1981), 216 s., 12.50 £.

I denne komparative studie har en række angelsaksiske forskere behandlet den ikke mindst i engelsk og amerikansk samfundsliv så vigtige sagførerstand, og er samlingen (som antydet i forordet) i nogen grad blevet til efter de forhåndenværende søms princip (overfor fem essays om England ca. 1450-1800 blot fire om henholdsvis Skotland, de nordamerikanske kolonier, Frankrig og Kastilien), finder man dog her foruden en nyttig indfaldsvinkel til nyeste forskning adskillige interessante oplysninger om dette ikke mindst i løbet af Nyere Tid så væsentlige »liberale erhverv,« således om standens forskellige grupperinger, den sociale rekruttering, uddannelse, faglig organisation og eventuelle karrieremuligheder m.v.

T.D.

ENGLAND

BARRY COWARD: *The Stuart Age.* A History of England 1603-1714. (Longman, 1980). 493 s., 7,50 £. (paperback).

JANE GARRETT: *The Triumphs of Providence.* The Assasination Plot 1696. (Cambridge University Press, 1980). 289 s., 10,50 £.

Complete Prose Works of John Milton VII, 1659-1660. Revised Edition by ROBERT W. AYLERS, Introduction by AUSTIN

WOOLRYCH. (Yale University Press, 1980). 547 s., 25,40 £.

I bevidst opposition til det traditionelle skel 1660 omfatter det nye bind af Longmans Englandshistorie hele Stuarttiden med særlig vægt på økonomi, social- og forfatningshistorie. Hvert af de 15 underafsnit er forsynet med henvisninger, fortrinsvis til allernyeste forskningsresultater, og med sin afsluttende kommenterede bibliografi, kort og registre udgør det i sin konstant debatterende form en udmærket grundbog for specielt universitetsundervisning.

Af Stuartepokens talrige komplotter hører det komplet mislykkede mordforsøg på kongen 1696 til de mindre kendte. I klassisk engelsk State Trial skildring giver Jane Garretts case study i sin brede og livligt fortællende form ikke blot en redegørelse for en overgangstids juridiske problemer (reformen, der tillod sagførerbistand ved tiltale for højforrædderi, var lige trådt i kraft, således at de senest anklagede nød godt deraf; og for sidste gang fældedes en dødsdom ved Bill of Attainder, dvs. en parlamentsvedtagelse), men også en skildring af det jakobitiske »millieu« og det politiske klima under den lidet populære William III.

Den store Yale-udgave af Miltons prosaskrifter er med bind 7 nået til de bevægede år fra Cromwells død til Karl IIs tilbagevenden, og foruden introduktionen til de enkelte skrifter turde den almene over 200 siders indledning være en kyndig indføring i disse to bevægede års spegede politik. Ja tildels skyldes Miltons berømmelse som digter, at den skarpe censur efter 1660 netop umuliggjorde en fortsættelse eller blot genoptryk af hans omfattende politiske forfatterskab.

T.D.

W. S. LEWIS (Ed.): *Horace Walpole's Correspondence. Vol. 40-42.* Horace Walpole's Miscellaneous Correspondence I-III. (Yale University Press, 1980). 1.436 s. 75,60 £.

Horace Walpole (1717-97) var i samtiden bedst kendt for sin roman »The Castle of Oranto« (1765) en af århundredets bestsellers, der indledte en helt ny genre: »skrækromanen«. Eftertiden derimod har fundet hans omfattende memoirer, der nu er under nyudgivelse, og ikke mindst hans utroligt store korrespondance, hvis udgivelse nu afsluttes, nok så væsentlig.

Denne korrespondance strækker sig over 65 år og belyser tidens sociale og politiske forhold, således som de tog sig ud for jarlen af Oxford og hans pennevenner.

Medens hvert af de tidligere 39 bind har helliget sig Walpole's brevveksling med en enkelt eller nogle få personer, så er de foreliggende 3 bind en slags restpulje. Det drejer sig om 886 breve til og/eller fra ikke mindre end 330 personer; blandt disse så kendte navne som Voltaire, Hume, Gibbon og Boswell.

De 3 sidste bind præges af den samme forbilledlige udgiveromhu som de forudgående 39: brevene aftrykkes i kronologisk orden ledsaget af nøjagtige oplysninger om det enkelte brevs historie og med et omfattende noteapparat knyttet til brevets tekst.

Der står nu kun tilbage at udsende 6 registerbind, for at det store udgiverarbejde, der tog sin begyndelse i 1933, kan siges at være helt tilendebragt.

W.J.

TYSKLAND

Stadt und Kirche im 16. Jahrhundert. Herausgegeben von BERND MOELLER. Schriften des Vereins für Reformationsgeschichte, Band 190. (Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn, 1978), 191 s., 58 DM.

Det er i løbet af det seneste årti blevet stadig tydeligere, at reformationen i første række var et byfænomen, og det er derfor kun naturligt, at Verein für Reformationsgeschichte har ønsket at gøre status ved at holde et symposion, hvorfra hovedforedragene her præsenteres på tryk.

Efter en indledende oversigt over hovedsynspunkter i den hidtidige forskning, med

særlig vægt på præsentationen af Bernd Moellers, Dickens' og Steven E. Ozments arbejder (Dickens' vægtigste bidrag anmeldt i NFH XXVI, 193), ved H.-C. Rublack følger et meget spændende forsøg af Wilfried Ehbrecht på at skildre fællestræk i forløbet af de indre konflikter i en række nord- og midttyske byer, der leder frem til reformationens indførelse.

Hovedparten af bidragene behandler aspekter af forløbet i enkeltbyer med hovedvægten på de sydtyske (Nürnberg, Basel, Zürich, Würzburg, Bamberg), medens de nordtyske kun er repræsenteret ved de mest fremtrædende. Bidragene er særdeles repræsentative for tendenser i den nyeste forskning, og da de er skrevet af de fornemste kendere af den tyske reformationshistorie, kan det ikke undre, at det er blevet en yderst læseværdig artikelsamling, som også (ikke mindst i referatet af symposiets diskussioner) tydeligt markerer, hvor der på det ret nye forskningsfelt stadig er væsentlige opgaver at løse.

T.H.

ULRICH LANGE: *Die politischen Privilegien der schleswig-holsteinischen Stände 1588-1675.* (Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins 75. Karl Wachholtz Verlag, 1980). 346 s.

Bogen har sit tyngdepunkt i den første del af den behandlede periode, mens Christian IV regerede i den kongelige del af hertugdømmerne og Johan Adolf og Frederik III i den gottorpske del. For denne tid repræsenterer bogen en fornyelse af grundlæggende værdi i forhold til forgængeren Adolf Ipsens tilsvarende værk fra 1852.

Forfatteren følger privilegie for privilegie jagtret, indfødsret, valgret og skattebevillingsret, som alle efterhånden blev undergravet af den voksende fyrstemagt. Det var en almen tendens i tiden, men i hertugdømmerne blev udviklingen i usædvanlig grad kompliceret ved fællesstyret mellem konge og hertug. Snart kunne fyrsterne enes mod stænderne, snart kunne stænderne spille på modsætningerne mellem fyrsterne. Det er dog en gennemgående tendens, at den indbyrdes solidaritet i stænderne var vigende, og de var i sidste instans uden magtmidler.

Særlig kompliceret var forholdene i tiden 1588-96, da der var formynderstyre både i den kongelige og den gottorpske del. Denne periode er tidligere indgående behandlet af Troels-Lund, hvis indsats nu får en fortjent anerkendelse fra tysk side. Men som fremstillingen skrider frem, er der mindre og mindre taget hensyn til Christian IV's dobbeltstilling som hertug og konge. Det var ellers nærliggende at følge den gensidige afsmitning på forholdene i de to områder, som var en konsekvens af denne dobbeltstilling. Der findes et stort materiale blandt andet i »Aktstykker og oplysninger til rigsrådets og stændermødernes historie« og i de nyere behandlinger af Danmarkshistorien i denne periode.

I det hele taget mærker man gennem afhandlingen en faldende linje med det resultat, at de sidste faser op mod 1675 kun nødtørftigt er behandlet. Feks. er enevældens indførelse i Danmark i 1660 og konsekvenserne heraf for hertugdømmernes vedkommende gået ret upåagtet hen. Det var ellers en væsentlig forudsætning for den slesvig-holstenske stænderrepræsentations sammenbrud i 1675.

T.F.

FRANKRIG

ROBERT R. HARDING: *Anatomy of a Power Elite.* The Provincial Governors of Early Modern France. Yale Historical Publications, Miscellany 120. (Yale University Press, 1978) 310 s.

Som man ofte har betonet intendanternes rolle ved enevældens vækst i Frankrig, er tilsvarende disses »forgængere« guvernørerne gerne blevet reduceret til næsten feudale rudimenter, omend ofte med højst forskellige begrundelser. I denne detailstudie ønsker forfatteren, specielt ved sine over de 12 vigtigste guvernementers administratorer 1515-1650 udarbejdede statistikker, at skabe bedre for-

ståelse for det franske samfund og dets problemer ved Nyere Tids begyndelse. Som ansvarlig for »ro og orden« (uden juridiske og økonomiske beføjelser) ses guvernøren specielt at opbygge en lokal magtbasis ved at skabe et loyalt klientel gennem sin store indflydelse på kgl. udnævnelser i området. Og når guvernører fra 17. årh. stedse hyppigere opholdt sig i Paris, gjorde dette ikke nødvendigvis embedet til en sinecure; men provinsens særinteresser varetoges bedst af en guvernør, der stod i stadig og nær kontakt til hoffet. Navnlig skildringerne af guvernører udenfor den snævreste magtelite (der som Conde'er og Guiser i generationer sad på samme provinser) og af viceguvernører bidrager til at sætte klientelsystemet i relief i en periode, hvor et egentligt bureaukrati endnu var i støbeskeen.

T.D

WILLIAM DOYLE: *Origins of the French Revolution.* (Oxford University Press, 1980) 247 s. 4,95 £ (Paperback).

Bogen er et forsøg på at sammenfatte de senere års forskning omkring årsagerne til den franske revolution. Forfatteren, der er lektor ved University of New York, har tidligere udsendt en række artikler og bøger om emnet, bl.a. en dybtgående analyse af parlementet i Bordeaux.

Doyle er ude efter, hvad han kalder den marxistiske ortodoksi inden for revolutionsforskningen, dvs. Georges Lefébvre og hans elever, bl.a. hans efterfølger som leder af revolutionsinstituttet ved Sorbonne, Albert Soboul. Det er Doyles ønske at sammenfatte de mange nyere detailundersøgelser til en syntese, der kan træde i stedet for den marxistiske.

Marxisternes centrale myte var »ideen om bourgeoisiet«, siger han. Ideen om, at den franske revolution skal forstås som borgerskabets endelige sejr over aristokratiet og feudalismen.

Bogens første del er en gennemgang af denne myte og angrebene på den. Vi får et anskueligt, omend særdeles tendentiøst overblik over forskningens udvikling siden 1939. Dernæst følger Doyles egen syntese.

Den franske enevælde blev ikke styrtet af borgerskabet, mener Doyle. Den faldt sammen af sig selv, allerede i efteråret 1788. Grunden var den simple, at den var løbet tør både for penge og for ideer. Louis XVI var som absolut monark den, der sad med det fulde ansvar for styret, men han var ikke mand for at leve op til det.

I »generalstænderne«, der 1789 kaldtes sammen for at redde landet, fandtes mange oplyste deputerede, både borgerlige og adelige, som ønskede en forfatning, uden at de nærmere vidste, hvad den skulle gå ud på. En stor del af dem var embedsmænd fra statsapparatet selv, bl.a. fra parlementerne. Parlementerne var nemlig ikke, som det ofte er fremstillet, entydigt reaktionens højborge. De rummede i høj grad progressive kræfter. Selveste Montesqieu havde jo været et fremtrædende medlem af Bordeauxparlementet. Men hverken de borgerlige eller de adelige havde noget ønske om at afskaffe feudalismen. Det blev de tvunget til af bønderne og den parisiske befolkning under den store sociale nød i 1789, i det magttomrum som enevældens sammenbrud havde efterladt. »The French Revolution had not been made by revolutionaries. It would be truer to say that the revolutionaries had been created by the Revolution«, slutter Doyle.

Hans bog bliver nok ikke den syntese, der erstatter Lefèbvres og Sobouls, men den er nyttig for den, der ønsker et overblik over forskningens stade anno 1980. Den bringer hovedtrækkene i en kort og let fattelig form. Doyles billede af den marxistiske tradition er lidet overbevisende. Det nærmer sig karikaturen. I virkeligheden kan de fleste af hans pointer vedr. de progressive adelige, de konservative borgerlige, statsapparatets egen rolle osv. sagtens rummes inden for en marxistisk forståelse.

S.B.

T.J.A.Le Goff: *Vannes and its Region.* A Study of Town and Country in Eighteenth-Century France. (Oxford University Press, 1981). 425 s. 25 £.

Undersøgelserne af den franske revolutions sociale baggrund er efterhånden talrige. Mange af dem er lokalanalyser. En overgang satte man sig det mål at undersøge hver eneste egn i landet efter centralt planlagte principper.

Den canadiske historiker Le Goffs undersøgelse er ikke et diminutivt led i et sådant projekt. Uden mange omsvøb – problemstillingen klares på seks linier – er han gået i gang med lokalarkiverne i Bretagne, hvor byen Vannes og omegn var centrum for et af de store oprør mod revolutionsregeringen i Paris.

Vannes, en provinsby svarende til f.eks. Åbenrå, undersøges minutiøst. Med skatteli sterne som hovedkilde gennemgås alle befolkningsgrupper i byen. Erhvervsstrukturen, indkomstforholdene, levestandarden osv. belyses gennem et overordentlig grundigt arbejde med tal og kategorier fra det meget fyldige og varierede kildemateriale. Herfra søger Le Goff at trænge videre til de ikke-kvantificerbare sider af det sociale mønster for at klarlægge gruppernes adfærd og holdninger til hinanden og til statsmagten. Samme proces gentages for landdistrikternes vedkommende.

Med den rige adelsmand Le Carpentier de Lenvos, medlem af parlementet i Rennes, og den usle landarbejder Jean Le Goff (!), hvis kones lig blev fundet i en brønd, efter at han var flyttet sammen med en anden, som yderpunkter tegnes et udførligt, levende og troværdigt billede af et lokalsamfund, som i årtierne før 1789 sank dybere og dybere. Handelen med korn var hovedgrundlaget både for købmændene, de adelige, gejstlige og borgerlige jordejere og for landsbyernes overklasse, et bredt lag af velstillede fæstebønder, der selv ejede bygninger og besætning og hvis forhold til jordejeren i praksis var et uafhængigt og rent økonomisk kontraktforhold. Men både handelen og den mere moderne fremstillingsvirksomhed koncentreredes i centre som Nantes. I Vannes blev de rige mindre rige og de fattige fattigere. Den lavere overklasse af offentlige embedsmænd og folk i de liberale erhverv, sagførere o.l. voksede i betydning. Herfra kom i 1789 revolutionens fortrop.

I opgøret med de privilegerede blev de revolutionære båret frem af stemningen både blandt de velstillede fæstere og i det brede lag af mindre næringsdrivende og arbejdere, som var på randen af hungersnød. Disse havde før brugt voldsomme midler for at hindre udskibningen af korn. Under revolutionen blev truslen mod kornbesidderne akut. De revolutionære tog i ejendomsrettens navn i den sidste ende kornbesiddernes parti og fik derved de brede lag imod sig. Store udskrivninger af korn og mandskab til hæren i 1792 gjorde udslaget. På landet havde revolutionen ikke bedret fæsternes stilling væsentligt.

Le Goffs bog har alle lokalanalysens fordele. Økonomi, politik og hverdag kædes sammen til en helhed, som i virkeligheden rummer de fleste af revolutionens væsentlige træk, fremstillet så konkret og anskueligt, at man trods den gennemførte systematik og dokumentation næsten føler sig til stede.

S.B.

SPANIEN

W.N. Hargreaves-Mawdsley: *Eighteenth-Century Spain 1700-1788.* A Political, Diplomatic and Institutional History. (Macmillan, 1979). 181 s., 10 £.

Bourbonernes epoke i spansk historie er et temmeligt forsømt emne, og det er derfor glædeligt, at professor Hargreaves-Mawdsley har påtaget sig at følge sin egen omfattende kildesamling »Spain under the Bourbons, 1700-1833« fra 1973 op med en bog om Spaniens politiske og institutionelle historie i 18. årh.

Bogen indledes med et kapitel om Spaniens politiske institutioner i 18. årh., men er i øvrigt strengt kronologisk disponeret med de enkelte regeringsperioder som perler på en snor.

Hargreaves-Mawdsley behandler overgangen fra habsburgere til bourboner, som resulterede i en omfattende storpolitisk konfrontation: Den spanske Arvefølgekrig; men først og fremmest belyses den franske indflydelse i Spanien gennem det 18. årh. Forfatteren viser, at den almindelige opfattelse af Spanien som et land i forfald ikke holder stik, det ses tydeligt i de tilbagevendende forsøg på at bryde den franske indflydelse og føre en selvstændig politik.

Det bør nok bemærkes, at forfatterens velkendte skarpe modstand mod den »dehumanisation« af historien, som han især beskylder mange økonomiske historikere for at have bidraget til, også mærkes i den foreliggende bog. Hargreaves-Mawdsley interesserer sig for mennesker – ikke for modeller.

Bogen savner en konklusion, hvilket nok hænger sammen med, at forfatteren i en senere bog ønsker at føre Spaniens politiske historie frem til 1808 hvor bourbonerne efter pres fra Napoleon frasagde sig den spanske trone.

Bogen er forsynet med et dækkende kortmateriale og afsluttes med en god bibliografi og et register.

W.J.

RUSLAND

NIELS ROSSING og BIRGIT RØNNE: *Apocryphal-Not Apocryphal.* A Critical Analysis of the Discussion Concerning the Correspondence Between Tsar Ivan IV Groznyj and Prince Andrej Kurbskij. (Studier fra Københavns Universitets Slaviske Institut 7, Rosenkilde og Bagger, Kbh. 1979), 189 s. 97.60 kr.

Da Harvard-professoren E.L. Keenan i 1971 udsendte en monografi, hvori han fremsatte den sensationelle påstand, at brevvekslingen mellem tsar Ivan IV og fyrst Kurbskij slet ikke stammede fra 16. årh., men derimod fra begyndelsen af 17. årh. – og derfor var apokryf –, udløste han en diskussion, som i omfang og heftighed bedst kan sammenlignes med den løbende ordveksling mellem den amerikanske og den sovjetiske præsident.

De fleste vestlige forskere reagerede – som vanligt er på påstande af stor rækkevidde – med skepsis på Keenans udspil; nogle afviste det blankt, mens andre efterlyste nye analyser af det foreliggende kildemateriale eller fremdragelse af helt nyt materiale. Fra sovjetisk side fremkom en total afvisning af Keenans konklusioner; dennes hovedopponent i Sovjetunionen, R.G. Skrynnikov, gik endog så vidt som til at frakende dem ethvert seriøst videnskabeligt grundlag. Hele diskussionen, der rasede i fagtidsskrifterne og i monografier i årene efter 1971, og hvis dønninger endnu kan spores i den seneste udgave af den berømte brevveksling, som i 1979 blev udgivet af Videnskabernes Akademi i Moskva, hører naturligvis til feinschmekkerierne inden for den faghistoriske verden. Men det er al ære værd, at Slavisk Institut ved Københavns Universitet i 1976 blandede sig i storpolitikken ved at udskrive en prisopgave med den nævnte diskussion som genstand. Det er ligeledes al ære værd, at to unge københavnske slavister kastede sig over opgaven og besvarede den hver for sig. Og endelig bliver æren ikke mindre værd ved, at en sammenarbejdet version af disse besvarelser nu er udgivet i bogform som led i Instituttets solide skriftrække.

Det er ikke stedet her at gentage Rossing/Rønnes argumentation; den forekommer sober og klar. Diskussionens deltagere kommer til orde i forfatternes vellykkede og klare parafrasering; synspunkterne bliver afprøvet på dele af det foreliggende materiale, og deres konklusion munder ud i en konstatering af, at den traditionelle fortolkning af brevvekslingen er god nok, altså en afvisning af Keenan. Således synes stormen i den akademiske andedam at have lagt sig, uden at der tilsyneladende er væltet noget sømærke. Men trods alt har diskussionen initieret ny forskning, og vi her i Danmark har fået en monografi, der dels giver os den internationale diskussion i komprimeret form og dels kan forny interessen for Ruslands historie i 16. årh.

T.P.

ANDRZEJ WALICKI: *A History of Russian Thought.* From the Enlightenment to Marxism. (Stanford University Press 1979, Oversat fra den polske udgave fra 1973). xvii + 456 s. 25 $.

Det er en god ide at sætte sig ind i østeuropæiske historiske og nutidige forhold på grundlag af østeuropæiske videnskabelige monografier og fremstillinger. Det er også en god ide at sætte sig ind i 19. årh.'s russiske samfundsfilosofiske tænkning, når man vil forstå 20. årh.'s Rusland og Sovjetunion. Og det på trods af – eller måske netop som følge af – de politiske og økonomiske omvæltninger, som Oktoberrevolutionen i 1917 gav stødet til. Den sovjetiske udgave af marxismen forstås ikke uden en grundlæggende indsigt i den symbiose, som denne vesteuropæiske filosofiske retning indgik med den klassiske russiske filosofiske og samfundsmæssige tænkning. Der er derfor god mening i, at den foreliggende bog fører op til Lenin, som med en vis ret kan benævnes den mest fremtrædende repræsentant for denne symbiose.

Walicki's bog er et godt redskab til en sådan forståelse og indsigt. Den dækker russisk idehistorie i bredeste forstand fra slutningen af 18. til slutningen af 19. årh. – fra Radiščev til Lenin. Forfatteren, der i forordet kalder sig »a historian of philosophy, although my approach to philosophy is more historical than purely philosophical« (p.xi), er en fremragende kender af emnet; han er velbevandret i det russiske kildemateriale, samtidig med at han tager hensyn til såvel den sovjetiske som den ikke-sovjetiske videnskabelige litteratur. Han er en god repræsentant for det Polen, som gennem århundreder har fungeret som brobygger mellem øst- og vesteuropa. Til daglig er forfatteren professor ved Instituttet for filosofi og sociologi under det polske Videnskabernes Selskab i Warszawa.

Bogen fremtræder som en syntese og en perspektivering af Walicki's forskning i de seneste 20 år. I monografisk form har han indgående beskæftiget sig med slavofildiskussionen omkring midten af 19. årh. og narodnikkernes samfundsfilosofi, som den udformedes i 1860'erne og 1870'erne. Begge bøger er oversat til engelsk: »The Controversy over Capitalism. Studies in the Social Philosophy of the Russian Populists«, Oxford 1969 og »The Slavophile Controversy: History of a Conservative Utopia in Nineteenth Century Russian Thought«, Oxford 1975.

T.P.

ØSTEUROPA

CHRISTIANUS SCHESEAUS: *Opera quae supersunt omnia,* Ed. Franciscus Csonka. (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979). 547 s., 48 $.

Christianus Scheseaus (1535?-1585) var forfatter af poetiske og skønlitterære værker, der i latinsk sprogdragt skildrede hans hjemland, Transsilvanien, og dets historie og forhold til nabolandene. Kendt er især hans skildring af ruinerne i Pannonien i 12 bøger, som indeholder en hyldest til folket i kamp mod ydre fjender, især tyrkerne. Scheseaus var præst i den transilvanske by Medias (ung. Megyes) fra 1569 til sin død. Han deltog livligt i byens kulturelle og politiske liv og blev belønnet af kong Stephan Batory af Polen for sine værker. Byen havde en forholdsvis stor koloni af tyske indvandrere og blev derfor tidligt en af lutheranismens bastioner i Sydøsteuropa, hvorfor Scheseaus ofte beskæftiger sig med Luther og reformationen. Hans skrifter er derfor en vigtig kilde til datidens stemninger og historieopfattelse. Det er med glæde, man konstaterer, at akademiforlaget i Budapest har sørget for en udgivelse af hans værker, der er forsynet med kommentarer og henvisninger, altsammen på forfatterens eget sprog, latin.

M.L.

NORDEN

POUL HARRIS: *Marselis-slægten.* Blade af dens historie. (Centrum, 1980). 240 s., 155.75 kr.

Den hollandske konsul i Århus, Poul Harris, har skrevet en levende og engageret fremstil-

ling af Marselis-slægtens historie i anledning af 300-årsdagen for den unge nederlænder Constantin Marselis' ophøjelse til dansk baron af Christian V i 1680. Forfatteren følger de enkelte medlemmers virke som finans-, køb- og bankmænd i Hamburg, Rusland, Norge og Danmark i kortfattede, men indholdsrige biografier. Især hæfter man sig ved skildringen af Selio Marselis og hans virksomhed som leverandør til Hannibal Sehested i Norge; men der er også mange interessante oplysninger om f.eks. Gabriel, Peter, Gabriel d.y. og Constantin Marselis. Harris har bedrevet et omfattende studium af arkivalier både her og i Holland. Han har stræbt efter at skildre familien Marselis på international baggrund og belyser samtidens storpolitiske forhold, relationerne mellem de nordiske lande og handelssamkvemmet mellem Norden, Rusland og kontinentet. Desuden indeholder den fortrinligt illustrerede bog en mængde oplysninger om byen Århus' topografi og lokalhistorie. Men man savner i høj grad et personregister.

M.L.

ARTUR ATTMAN: *The Struggle for Baltic Markets.* Powers in Conflict 1558-1618. (Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg. Humaniora 14. Trykt Lund 1979). 232 s., 50 Skr.

I begyndelsen af det 16. århundrede udviklede den internationale handel sig betydeligt. Varer fra Østersø-egnene var efterspurgte i Vesteuropa, og stater som Polen-Litauen, Sverige og Rusland kontrollerede eller søgte i forlængelse af traditionelle interesser at kontrollere handelen og kommunikationslinierne. Forfatteren, som i flere sammenhænge har beskæftiget sig med baltisk historie, skildrer den politiske magtkamp mellem Østersø-staterne om de baltiske markeder fra 1558-1618, fra russernes erobring af Narva til freden i Stolbova 1617 mellem Sverige og Rusland og Polen-Litauens overenskomst 1618 med Rusland i Deulino. På baggrund af egne værker, først og fremmest bogen »Den ryska marknaden i 1500-talets baltiska politik 1558-1595« fra 1944, redegøres der for periodens politiske forviklinger, foranlediget af ordensstatens opløsning, det russiske markeds stigende betydning og de russiske og polske ekspansionsbestræbelser mod Østersøen. Narvahandelens betydning for Sveriges, Polens og de livlandske byers politik til Stettinfreden 1570 er behandlet, og ligeledes disse magters (og Danmarks) baltiske og arktiske politik århundredet ud. Bogen afsluttes med en gennemgang af de dansk-svenske og polsk-svensk-russiske konflikter i årene 1601-1618.

Hovedvægten i bogens kronologiske og emnemæssige gennemgang ligger på Sveriges politik overfor nabostaterne, i første række Polen og Rusland. Inddragelsen af nyt kildemateriale leverer især nyt om svensk politik, f.eks. om Gustav Vasas og Viborg-guvernøren Klas Horns forskellige syn på Viborgs handel, Erik XIV's Narva-politik og Johan III's baltiske og arktiske politik. Det må imidlertid beklages, at bogen trods udførlighed og anvendelse af et stort kildemateriale undertiden er kortfattet i fremstillingen, og ikke medtager en forskningsoversigt. En sådan ville have kunnet vise forskydningen fra ældre bidrags militære og magtpolitiske aspekter til forfatterens og moderne forsknings vægt på handelspolitiske motiver. Det anførte skal dog på ingen måde rokke ved det faktum, at bogen er anbefalelsesværdig og giver et ikke blot vigtigt bidrag, men også en nyttig oversigt over Sveriges og konkurrerende Østersøstaters politik i det 16.-17. århundrede.

J.O.

BIRGIT A. BÄCK: *Visborgs fall.* (Press förlag, Karlstad, 1980). 87 sider med ill. ca. 60 Skr.

Forfatterinden har sat sig for at skildre det danske styre på Gotland i årene 1676-79. Der redegøres indledningsvis for tiden fra Brömsebrofreden 1645 til 1676 med hovedvægten på Gotlands forvaltning, beskatning, handel og forsvar. Herefter skildres øens og Visborgs erobring af den danske flådestyrke under le-

delse af admiral Niels Juel og den efterfølgende danske civile og militære forvaltning. Afslutningsvis fortælles om Gotland efter freden.

Kendskabet til Gotlands historie i disse år har hidtil været sparsomt, men den letlæste og populært anlagte bog afbøder denne mangel. Det dokumenteres, at øens forvaltningsmæssige og militære tilstand før 1676 var ringe som følge af, at Gotland fra 1654 var underholdningsland for dronning Kristina, som opholdt sig i Rom og ikke havde blik for øens problemer. Gotland og Visborg kunne uden større vanskelighed erobres af danskerne. Niels Juel organiserede øens forsvar og udskiftede de svenske embedsmænd med indfødte gotlændere. På trods af dansk fremgang i krigen mod Sverige var Sveriges allieredes position dog så stærk, at kong Ludvig af Frankrig kunne kræve en tilbagelevering af de danske erobringer som et vilkår for en fredsslutning. Som en følge heraf ødelagde den danske hærstyrke Visborg i sommeren 1679 inden afrejsen fra Gotland. En bestemmelse i fredstraktaten fra Lund i oktober samme år mellem Sverige og Danmark, hvorefter alle ubetalte skatter i de tidligere danske erobrede områder frem til december 1679 skulle tilfalde danskerne, forårsagede, at Gotlands økonomiske situation kraftigt forværredes ved svenskernes overtagelse af øen.

Bogen skildrer kortfattet og sagligt en vigtig periode i Gotlands historie. Særlig mærker man forfatterindens interesser for øens økonomiske historie. Meget utrykt materiale er inddraget og bearbejdet i fremstillingen, hvad der forøger bogens værdi. Bogens emne forekommer dog snævert; for eksempel kunne Gotlands militære forhold og Visborgs historie være uddybet over et længere tidsrum, ligesom det ville have været interessant at få øens skatteindtægter belyst i 1680'erne.

J.O.

JAN LINDEGREN: *Utskrivning och utsugning.* Produktion och reproduktion i Bygdeå 1620-1640. (Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Historica Upsaliensia 117. Uppsala, 1980). 325 s., 130 Skr.

Afhandlingen, som er forsvaret som disputats ved Uppsala universitet, er den første publikation indenfor rammerne af det svenske humanistisk-samfundsvidenskabelige forskningsråds projekt »Militärstaten och Bondesamhället. Den svenska statsmaktens tryck på bönderna 1620 till 1640«, hvis formål er at klarlægge de økonomiske og sociale konsekvenser, som krigspolitikkens skattepålæg og soldaterudskrivninger fik for den svenske bondebefolkning i en periode, hvor stort set alle Sveriges ressourcer blev benyttet til den militære ekspansion. Bogen er derfor også en præsentation af det igangværende store projekt, hvis problemstillinger kræver, at de enkelte mennesker, gårde, husholdninger og sognestyrelser i lokalsamfundet studeres. Selve afhandlingen falder i to dele, en historieteoretisk del og en større empirisk undersøgelse af Bygdeå i Nordsverige, som blev valgt blandt projektets undersøgelsesområder, fordi bearbejdelsen af kildematerialet her er længst fremme.

Udgangspunktet for projektet og den foreliggende bog er den historiematerialistiske teoridannelse om den feudale samfundsformation. I Bygdeå var alle almene feudale træk tilstede, og skatterne (feudalrenten) var den dominerende udbytningsform. For at få svar på hovedspørgsmålet, hvordan skatter og udskrivninger nedbrød produktivkræfterne, har forfatteren undersøgt produktionsmåden, den socio-politiske struktur, produktivkræfternes udvikling, skatterne og udskrivningerne for blot at nævne de vigtigste punkter. Det vises, at skønt befolkningens antal faldt med 10%, hvoraf halvdelen var de indkaldte soldater, forblev værdien af feudalrenten i gennemsnit uforandret. Forklaringen på, at samfundet i Bygdeå kunne udholde presset fra den svenske regering var, at de tilbageblevne arbejdede hårdere. Samfundet undgik herved på kort sigt at blive nedbrudt som følge af overudnyttelse. På langt sigt blev resultatet efter krigenes ophør (Store Nordiske krig

1720), at bøndernes overskud steg hastigt og skabte betingelser for kapitalismens fremvækst.

Beskrivelsen af overgangen fra feudalisme til kapitalisme i bogen kan selvfølgelig kun være af hypotetisk og foreløbig karakter og har alene gyldighed for Bygdeå og Nordsverige, men bogen leverer et vigtigt bidrag til den stående feudalismedebat. Lindegrens grundige undersøgelser i næsten klassisk historiematerialistisk ånd forekommer ikke altid at stå i et rimeligt forhold til de indhøstede resultater, men dokumenterer dog, at arbejdets produktivkraft øgedes under trykket af udskrivninger. Der er grund til med forventning at imødese de kommende publikationer fra forskningsprojektet.

J.O

RUTH HEDLUND: *Västerås befolkning vid slutet av 1600-talet.* En socialhistorisk studie. (Västerås kulturnämnds skriftserie nr. 7. Västerås, 1980). 233 s.

Industrialiseringens gennembrud medførte som bekendt en radikal forandring af byerne og de sociale forhold dér. Det gamle agrarsamfund med dets bondebyer ændredes til et industrielt samfund med større industribyer. Forfatterinden har som disputatsemne valgt at skrive om det førindustrielle Västerås og dets indbyggeres sociale historie i slutningen af 1600-tallet og at undersøge, hvordan denne stads funktioner, og den organisation, som skabtes i forbindelse hermed, har påvirket bybefolkningens sammensætning og haft betydning for de sociale forhold. På baggrund af forskningssynspunkter på den førindustrielle by og dens funktioner, befolknings- og familiestruktur er Västerås som stifts- og lensstad i Sverige indkredset, og der er redegjort for de forskellige grupper, deres rekruttering, økonomi og giftermålsforbindelser. Et større kapitel er helliget familierne, boligerne og husholdningerne samt de demografiske faktorer og de sociale forhold, som påvirkede husholdningernes sammensætning.

Det hører til bogens fortjeneste, at den påviser en social tvedeling i byen i en fåtallig elite, en mellemklasse og en stor underklasse, og at den søger at forklare årsagerne til ligheder og forskelle mellem de sociale grupper i Västerås. Betydningsfuldt er inddragelsen af giftermålsmønstre, kvindernes situation og den store vægt på familierne og husholdningerne. Foruden meget nyt om Västerås socialhistorie belyser afhandlingen flere vigtige og kontroversielle spørgsmål, som har været rejst i den internationale forskning, f.eks. vedrørende land-byproblematikken, stadsstrukturer og bybefolkningens sammensætning. Undersøgelser af de ældre førindustrielle byers sociale mønstre blandt befolkningen har hidtil været et forsømt område, og forfatterinden giver således med sin bog et vigtigt bidrag til vor viden om den førindustrielle by og dens befolkning. Konstateringen af en middelklasse i Västerås i slutningen af 1600-tallet er vigtig, fordi denne klasses fremvækst har været genstand for megen debat, og det er blevet hævdet, at middelklassen først skulle være skabt i det 18. århundrede. Ruth Hedlunds undersøgelser dokumenterer for Västerås vedkommende, at der ikke var tale om et nyt fænomen.

J.O.

KNUD HORNBECK og HELGE LAND HANSEN: *Tanggård gods 1553-1559.* (Odense Universitetsforlag, 1980). 264 s., 84.20 kr.

Bogen falder i to dele: Hornbecks afhandling om adelig godsdrift og H. L. Hansens udgivelse af fogedregnskaberne for det lille østfynske adelsgods Tange, i 1553 med 17 fæstere, fra 1556 med blot 10. Fogeden var selv fæster på en af bøndergårdene, hvorimod han af hovedgården kun drev en mindstedel, idet den i øvrigt var delt mellem to fæstere. Ejeren boede på Sjælland. Regnskabernes opdeling i et penge- og et naturalieregnskab giver – for så vidt naturalierne blev handlet – historikeren en ekstra mulighed for at kontrollere fogeden. Nærmere at bestemme omfanget af hans frynsegoder er dog ikke muligt; det kan ikke engang ses, hvordan han aflønnedes.

Men ellers giver regnskaberne et væld af oplysninger. Ud over de faste afgifter fik ejeren væsentlige indtægter fra skoven af både egne bønder og fremmede for oldensvin og træ, og han oppebar bøder (for slagsmål f.eks.) og indfæstning af sine bønder. Fogedens arbejde var stort, og materialet giver indtryk af en omfattende pengeøkonomi; de forskellige afgifter kunne øjensynlig af godsejeren opkræves i naturalier eller penge efter ønske, og i 1553 ses fogeden at have solgt rugmel i stort omfang til omegnens bønder.

Afhandlingen (som skæmmes af nogle forkerte sidehenvisninger til regnskaberne) spænder bredere end kildeudgivelsen, fordi den er næsten identisk med Hornbecks speciale i historie. Dette er en betinget fordel; således plager forfatteren os f.eks. med en lang indledning med problemformulering og metodiske overvejelser om godsdrift i almindelighed. Det skal dog ikke forklejne, at der gives en solid analyse af fogedregnskaberne med den særlige hensigt at undersøge, hvordan herremændene maksimerede udbyttet af deres gods; det vigtigste resultat her er, at fogeden ved salget af naturalierne bevidst udnyttede sæsonprissvingningerne. Men regnskabernes unikke værdi er, at de bringer os tæt på mange forhold i et agrart lokalsamfund så tidligt som 1550'erne.

E.U.

ASIEN

ROGER SAVORY: *Iran under the Safavids.* (Cambridge University Press, 1980). 277 s. 15 £.

Efter sammenbruddet af det store tartar-rige i 15. årh. rejste der sig i det asiatiske område en række nye herskerslægter. Safaviderne var et af disse nye dynastier; de herskede i Persien fra ca. 1500 til begyndelsen af det 18. årh.

Safavide-perioden står centralt i persisk historie. I 16. og 17. årh. lagdes på mange områder grunden til det moderne shiitiske Iran, vi kender i dag.

Professor Savory's bog giver en god og kort oversigt over Safaviderigets historie fra etableringen under Ismail I over storhedstiden under Abbas til forfaldsperioden i sidste halvdel af 17. årh. Det er den politiske historie, der får mest plads, men også den økonomiske, sociale og kulturelle historie behandles i gode oversigtskapitler.

Shah Abbas' regeringstid (1588-1629) påkalder sig naturligvis særlig opmærksomhed. Under ham stod riget velkonsolideret indadtil og samlet udadtil både over for osmannerne i vest og de europæiske købmænd i Persergolfen. Shahens person betød meget i Safaviderriget, og Abbas var gjort af det rette stof! Han nød stor respekt blandt europæerne.

Savory's bog er en god introduktion til Safavidernes historie, den er velskrevet og rummer udmærkede henvisninger i sit noteapparat; men en kommenteret bibliografi ville afgjort have været på sin plads i en bog af denne art.

Bogen er ud over kort udstyret med et omfattende samtidigt billedmateriale og afrundes med et dækkende register.

W.J.

AMERIKA

ANDRE GUNDER FRANK: *Mexican Agriculture 1521-1630.* Transformation of the Mode of Production. (Cambridge University Press, 1979). 91 s. 6.95 £.

Andre Gunder Frank fik i 1967 gennem udgivelsen af »Capitalism and Underdevelopment in Latin America« betydelig indflydelse på den efterfølgende diskussion om den tredje verdens underudvikling og afhængighed. Gunder Franks betydning lå først og fremmest i afvisningen af borgerlige udviklingsforskeres opfattelse af u-landenes underudvikling, idet Frank påviste, at underudvikling ikke var et forstadium til en kapitalistisk udvikling, men snarere var en konsekvens af den internationale kapitalismes ekspansion. Trods en generel enighed om dette punkt hos senere marxistiske historikere og udviklingsteoretikere er Gunder Frank blevet genstand for en betydelig kritik fra de samme forskere. Dette skyldes først og fremmest Franks an-

vendelse af marxistiske begreber, hvor en manglende forståelse for analysen af produktionsforholdene fik til resultat, at Frank mente, at Latinamerika allerede fra det 16. århundrede måtte betegnes som kapitalistisk, da han konstaterede eksistensen af en etableret handelskapital.

Gunder Frank har i tiden efter taget en del af denne kritik til efterretning, men trods udgivelsestidspunktet er »Mexican Agriculture 1521-1630« ikke et eksempel på denne mere velovervejede infaldsvinkel. Bogen er faktisk skrevet i årene 1965-66, samtidig med »Capitalism and Underdevelopment« og indeholder således de samme mangelfulde analyser som denne. Det kan synes mærkeligt, at forlaget har fundet det nødvendigt at udgive denne bog, der absolut intet nyt føjer til Franks tidlige analyser. Hvis man er interesseret i, hvorledes Franks teoretiske udgangspunkt gradvist er blevet revideret og udbygget må man gå til andre af hans virkelig nyere værker f.eks. »Dependent Accumulation and Underdevelopment« fra 1978. Heller ikke om de konkrete forhold i det mexicanske landbrug i den behandlede periode kan bogen give noget nyt, da den bygger på et tilsyneladende tilfældigt udsnit af den i begyndelsen af 60-erne af eksisterende forskning, der idag er væsentlig udvidet.

J.W.S

DET 19. ÅRHUNDREDE

F. R. Bridge and Roger Bullen: *The Great Powers and the European States System 1815-1914.* (Longman, 1980). 208 s., 4,95 £.

De to forfattere underviser i international historie, og de har udarbejdet en oversigt over samspillet og modspillet indenfor de europæiske alliancesystemer fra kongressen i Wien til den 1. Verdenskrig.

Bogen er ikke en elementær introduktion, men en sammenfatning, der forudsætter forhåndskendskab både til personer og politiske og sociale begreber. Men bogen er meget nyttig ved at give et overblik over forskningens seneste resultater; således er Bismarcks diplomatiske jonglørkunst fremstillet meget realistisk og med mindre beundring for den store mands tekniske færdigheder end den, man har kunnet møde i andre fremstillinger, ikke mindst de tyske.

T.F.

Michael Novak (Ed.): *Capitalism and Socialism.* A theological Enquiry. (American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1979). 193 s., 4,75 $.

Ideen med at undersøge det religiøse indhold i kapitalisme og socialisme som samfundssystemer og som ideologier er ikke dårlig. Og selvom organisationen, der arrangerede et symposium om emnet i 1978, lyder lidt suspekt, var det lykkedes den at tiltrække anerkendte videnskabsfolk, bl.a. kundskabssociologen Peter Berger og den politiske sociolog Seymour Martin Lipset.

Men resultatet er en fuldstændig overfladisk og tilfældig samling påstande, som udgør en interessant kildesamling til amerikansk ideologi og manglende viden om andre landes politiske systemer. Hvis denne bog er karakteristisk for niveauet i amerikansk theologisk videnskab, står det galt til. Vi må håbe, at Vorherre (eller Allah – der var også en Islamekspert med) ser på den gode vilje.

U.Ø.

Hans Scheurl (Hg.): *Klassiker der Pädagogik II.* (C.H. Beck, 1979). 383 s., 34 DM.

Bogen omfatter 15 biografier af fremtrædende pædagogiske teoretikere og praktikere. For en dansk tradition er valget af en del af de biograferede overraskende. At møde Marx, Nietzsche, Freud og Dilthey som de første fire biograferede pædagogiske klassikere er mildt sagt nyt for en læser af traditionelle pædagogikhistoriske oversigter (f.eks. Henry Egidius' og Grue-Sørensen). En del af de senere biografier falder mere indenfor det kendte felt såsom Dewey, Montessori, Steiner, Makarenko og Piaget. Derudover biograferes et antal personer, som må henføres til den lokalt tyske tradition.

U.Ø.

ENGLAND

P.L Cottrell: *Industrial Finance 1830-1914.* The Finance and Organization of English Manufacturing Industry. (Methuen, London 1980). 298 s., 15 £.

Den økonomisk-historiske litteratur rummer mange generaliseringer om kapitalforhold under det industrielle gennembrud. Økonomen P. L. Cottrell's bog prøver ved punktundersøgelser at give fastere grund for generelle udsagn om forhold i de vareproducerende erhverv (hvortil han også regner kulminedrift). Undersøgelserne fører ikke til væsentlige omvurderinger, men giver flere nuancer til det traditionelle billede.

I bogens centrale kapitler behandler forfatteren aktieselskabsformens betydning og aktionærkredsens sammensætning. Det sker på grundlag af et tilfældigt udvalg på 10% af samtlige selskaber i årene 1860 og 1885. Ikke overraskende er købmænd de største aktionærer med stigende andel. Mere overraskende er, at arbejdere bidrog med 5% af aktiekapitalen i 1860, men i 1885 under 1%. Overgangen fra enkeltmandsfirma til selskabsform skete ofte i forbindelse med indførelse af ny teknologi som det påvises for bomulds- og jernindustrien. Kapitalen blev rejst lokalt også i tilfælde, hvor aktierne blev udbudt gennem vekselerer i London. 15 engelske byer havde deres egen aktiebørs. Cottrell tager forbehold overfor den gængse antagelse, at industrien i almindelighed ekspanderede ved tilbagepløjet profit, men han har kun lidt talmateriale at underbygge sin skepsis med.

Bankerne tildeles en stor rolle som formidlere af langfristet anlægskapital. Der sammenlignes med bankernes rolle i Tyskland, og der konkluderes, at forskellen ikke var så stor som hidtil hævdet.

Der er et langt kapitel om selskabslovgivningen med hovedvægten på perioden før 1880.

Bogen er traditionel i sin metode og sin opbygning. Den bringer meget interessant stof frem, men de udvalgte eksemplers repræsentantivitet er svagt underbygget. Man savner stærkt konkluderende afsnit. Der er fyldig litteraturliste og gode registre, som bl.a. vejleder i den forskningsdiskussion, der findes spredt i bogen.

J.B.J.

Royden Harrison (Ed.): *Independent Collier.* The Coal Miner as Archetypal Proletarian Reconsidered. (Harvester Press, 1978). 276 s., 10.50 £.

Som titlen på artikelsamlingen siger er temaet for værket en diskussion af den udbredte opfattelse af den engelske minearbejder som den første egentlige proletar i modsætning til grupper som vævere, smede og skomagere, der ofte ejede deres egne redskaber. Foruden dette opgør mod myten om minearbejderen som »proletar« er formålet at levere en række »micro-comparative studies of coal-mining communities«, som redaktøren mener er nødvendige for at studiet af minearbejderens forhold lokalt og nationalt kan komme videre.

Hovedlinjen i de otte artikler er således at vise, at minearbejderens forhold i England i det 19. århundrede var særdeles diffuse, idet overgangen til det rene lønarbejde forløb ujævnt og uregelmæssigt i forskellige områder og blandt forskellige grupper. Hovedvægten i artiklerne er lagt på det 19. århundrede, hvor der ses på minearbejdernes løn, arbejds- og levevilkår i enkelte lokaliteter, primært Skot-

land og Lancashire. De sidste artikler behandler minearbejdernes organisationsforsøg i det 19. århundrede, herunder den sociale baggrund for de konkurrerende forbund Amalgamated Association of Miners og National Association of Miners.

Artiklerne giver en mængde oplysninger om forholdene i enkeltområder i korte perioder i det 19. århundrede, hvilket giver et differentieret syn på minearbejderens vilkår. Derimod savnes en samlet vurdering af undersøgelsernes betydning for et helhedssyn på gruppens rolle og placering i den engelske arbejderklasse. Artikelsamlingen må således sigęs at stille flere spørgsmål end den giver svar, hvilket er positivt for den videre forskning, men den manglende perspektivering gør bogen lidet egnet som oversigtsværk eller indføring i problemet om minearbejdernes rolle i såvel den industrielle revolution som i den tidlige engelske arbejderbevægelse.

J.W.S.

CHARLES MORE: *Skill and the English Working Class 1870-1914.* (Croom Helm, 1980). 252 s., 12.95 £.

Diskussionen om lagdelingen i arbejderklassen mellem faglærte og ufaglærte og denne lagdelings konsekvenser for arbejderbevægelsen har i England og andre lande været fremtrædende i de senere år. Charles More har i sin bog taget udgangspunkt i diskussionen om eksistensen af et arbejderaristokrati i den engelske arbejderklasse og forsøgt konkret at undersøge, hvorledes disse lag udvikledes i perioden fra 1870 til 1914. Ud fra undersøgelser af forskellige brancher viser More, at tidligere opfattelser af, at den industrielle kapitalisme førte til stadig større grupper af ufaglærte, kun er delvis rigtige. For en række brancher betød den tekniske udvikling tværtimod fremvæksten af nye større grupper af faglærte eller tillærte, hvor uddannelsesfunktionen var af betydning.

Gennem undersøgelse af lærlingeuddannelserne i den engelske industri og uddannelsen af arbejdere indenfor områder, hvor man ikke tog lærlinge, viser More, at kravet om uddannelse af store dele af arbejdskraften var udbredt. Værdien af Mores undersøgelser ligger først og fremmest i påvisningen af, at »deskilling«-processen ikke var en overvejende følge af den industrielle kapitalisme, men at denne udvikling foregik højst forskelligt fra branche til branche. Ny teknologi skabte således ofte ufaglærte af tidligere arbejdere med håndværksmæssig uddannelse, men ofte skabtes så nye funktioner, der krævede uddannelse som samtidig gav de nye fag- eller tillærte status, højere løn etc.

Charles Mores undersøgelser er således af betydning for diskussionen af lagdelingen i den engelske arbejderklasse og er et væsentligt korrektiv til den ofte ret rigoristiske opfattelse af den engelske arbejderklasse som et etableret system med et arbejderaristokrati 15%, 40% faglærte og 45% ufaglærte, idet More viser, at dette system er under bestandig udvikling og forskydning mellem lagene.

J.W.S.

CHUSHICHI TSUZUKI: *Edward Carpenter 1844-1929.* Prophet of Human Fellowship. (Cambridge University Press, 1980). 237 s., 15 £.

Biografien over Edward Carpenter er sidste skud på den gode tradition i England med indgående biografier over centrale personer fra den engelske arbejderbevægelse. Edward Carpenter, der først og fremmest er kendt som forfatter til den meget benyttede arbejdersang »England Arise«, er i de seneste år blevet genstand for en betydelig interesse på den engelske venstrefløj. Dette skyldes mindre hans betydning for den praktiske organisatoriske og politiske udvikling i den engelske arbejderbevægelse end hans kulturpolitiske indsats. Carpenter var ganke vist med i de fleste parti- og organisationsdannelser i 1880erne, f.eks. Social Democratic Federation, Socialist League og Fabian Society, men altid i periferien. Derimod fik han betydning med sine seksualpolitiske skrifter, hvor han åbent erkendte sin homoseksualitet og be-

kæmpede den victorianske moralkodeks. Hans kamp for en menneskelig socialisme præget af åndelig (og fysisk) kærlighed mellem mennesker førte ham over i forskellige anarkistisk prægede grupper, uden at han dog undervurderede det praktiske arbejde, der gjordes på det faglige og politiske område. Foruden hans kamp mod den victorianske seksualmoral må den forøgede interesse for Carpenters liv og skrifter ses som en konsekvens af hans tidlige erkendelse af den industrielle kapitalismes ødelæggelse af miljøet både fysisk og psykisk, hvilket førte til, at Carpenter i en del af sit liv levede på landet som vegetar og selvforsynende jorddyrker.

Trods Tsuzukis overvurdering af Carpenters indflydelse på den ideologiske udvikling i den engelske arbejderbevægelse, især udviklingen af en moralsk socialisme frem for en Marxpræget socialisme, så er bogen om hans liv spændende. Her skildres en utopisk socialist, der forsøgte at realisere sine utopier, og som i tilgift kom til at kende de fleste betydelige faglige og politiske ledere fra arbejderbevægelsen, foruden en række af tidens kendteste engelske forfattere.

J.W.S.

ALAN D. GILBERT: *The Making of Post-Christian Britain.* A History of the secularization of modern society. (Longman Paperback, London & New York 1980). xv + 173 s., 4.50 £.

Forfatteren er lektor i historie ved et australsk universitet, men har et indgående kendskab til engelsk kirkeliv i fortid og specielt nutid. At en historiker tager fat på et emne, der her i landet vilde blive henlagt til religionssociologer og/eller teologer, bør ikke undre, idet overgangen mellem almindelig historie og kirkehistorie i de engelsktalende lande er langt mere flydende end her. Det viser sig da også, at den velskrevne bog med betydelig religionssociologisk færdighed giver et interessant og ganske skarpsindigt billede af sækulariseringens historie og forhistorie, et billede, som både teologer og historikere kan have interesse af at se. Men jo nærmere vi kommer vort eget århundrede, desto mærkeligere bliver billedet. Det kan være berettiget, at der tegnes et så dystert billede af den engelske protestantismes situation i dag, skønt det på en gammel Englands-farer må virke overraskende dystert. En ganske anden ting er, at denne bog, der opfatter sig selv som »neutral« og »uncommitted«, efterhånden synes at ligge under for et intenst, men uerklæret og muligvis uerkendt engagement, der dels får forfatteren til at ignorere sine egne distinktioner, dels får ham til at drive dem ud i uholdbare ekstremer. Det er al ære værd, at han er opmærksom på det problematiske forhold mellem begreberne kristendom og religion, og at han endog er klar over, at tendensen til sækularisering, forstået som den religiøse livstydnings gradvise nedbrydning, fra første færd har været indbygget i selve den jødisk-kristne tradition. Men det er ikke al ære værd, at han derefter behandler det samme forhold som en ganske uproblematisk identitet (jfr. forholdet mellem under- og overtitel), også når han refererer teologer, for hvem det netop er et grundproblem. Det fører ham frem til en nu- og fremtidsvision, hvor det erklæres for uomgængeligt nødvendigt for kristenheden at vælge mellem to ekstremer, som al erfaring har vist er umulige i praksis – enten en total krigserklæring til hele den moderne kultur og en etablering af sig selv som en konkurrerende, sekterisk kultur med uforanderlige ideologisk-moralsk-kulturelle normer – eller en hæmningsløs akkomodation, hvor der sælges ud af alle centrale karakteristika (incl. troen på Gud!), for at kristendommen skal kunne overleve. Et så absurd alternativ kan selvsagt kun opretholdes ved, at det meste af nyere teologi fra Schleiermacher over liberal, dialektisk og eksistentialistisk frem til økumenisk og politisk-revolutionær teologi på summarisk vis karakteriseres som mere eller mindre holdningsløs akkomodation, mens der tilbage kun bliver en vis, begrænset respekt for en konservativ katolicisme og visse typer af evangelisk hyper-orto-

doksi. Om det er et engagement i disse sidste kredse eller i en militant antikristen humanisme, der bestemmer denne mærkelige problemstilling, skal være usagt; men »uncommitted« er bogen i hvert fald ikke. Og måske er det derved, den har sin største værdi. De første afsnit kan da læses som en historisk-sociologisk skitse, de sidste som et »document humain«.

T.L.C.

TYSKLAND

VOLKER HENTSCHEL: *Wirtschaft und Wirtschaftspolitik im wilhelminischen Deutschland.* Organisierter Kapitalismus und Interventionsstaat? (Klett-Cotta, 1978) 304 s., 72 DM.

Efter at det var lykkedes Fritz Fischer og hans elever at få fastslået indenrigspolitikkens primat, opstod der behov for en mere dybtgående udforskning af den tyske indenrigsudvikling, og med inspiration i Hans Rosenberg (Grosse Depression und Bismarckzeit. 1967) er der opstået en socialhistorisk retning i tysk historievidenskab, Bielefelder-skolen med Hans-Ulrich Wehler og Jürgen Kocka som de mest fremtrædende skikkelser. Se NFH XXIX, 35. De har specielt arbejdet med perioden 1870-1920 og har gjort sammenhængen mellem økonomisk, social og politisk udvikling til det overordnede emne for deres undersøgelser. I et forsøg på at sætte denne periodes økonomiske udvikling på begreb lancerede de udtrykket »Organisierter Kapitalismus« (præsenteret 1974 i en bog med denne titel, se NFH XXVI, 141). Der er ikke indenfor Bielefelder-skolen fuldstændig enighed om, hvad begrebet betyder, men i grove træk betegner det en række udviklingstendenser, som i større eller mindre grad slog igennem i perioden 1873-1914, og som alle er konkrete udslag af den overordnede udviklingstendens: At markedet og den frie konkurrence mistede betydning. Begrebet har givet anledning til debat og kritik fra bl.a. Knut Borchardt, F.-W. Henning og Hans Mottek. Den foreliggende bog af Volker Hentschel er et bidrag til denne debat. Det er forfatterens ærinde at vise, at begrebet den organiserede kapitalisme er misvisende som karakteristik af perioden. Samtidig vender han sig mod teorien om de økonomiske langtidskonjunkturer og hævder specielt, at det er fejlagtigt at karakterisere perioden 1873-95 som »den store depression.« Det lykkes ham ikke at argumentere for sit synspunkt. Den store depression gør han op med ved at se bort fra årene 1873-79 og koncentrere sig om resten. Den organiserede kapitalisme afviser han ved at pege på, at det ikke lykkedes at ophæve de økonomiske konjunkturer, hvilket begrebets tilhængere imidlertid aldrig har hævdet. Forsåvidt må man betegne bogen som et mindre vellykket bidrag til en vigtig debat.

Dermed er alt dog ikke sagt. Korrigerer man for forfatterens tendens, har bogen absolut kvaliteter. Den giver et udmærket billede af de regionale variationer i den demografiske udvikling, især m.h.t. de indre vandringer, og af den tyske handelspolitik, ligesom den rummer en omhyggelig gennemgang af korttidskonjunkturerne baseret på en række samtidige konjunkturoversigter, bl.a. den socialdemokratiske rigsdagsmand Richard Calwers udgivelser »Jahrbuch der Wirtschaft« og ugebladet »Die Konjunktur.«

HANS FENSKE (Hg.): *Im Bismarckschen Reich 1871-1890.* (Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1978). 490 s.

Bogen er bind 6 i kildesamlingen »Quellen zum politischen Denken der Deutschen im 19. und 20. Jahrhundert; Freiherr vom Stein – Gedächtnisausgabe« med hovedudgiverne Rudolf Buchner og Winifried Baumgart.

Udgiveren Hans Fenske, som er professor i Freiburg, vil med denne kildesamling give en dokumentation af politiske opfattelser i Bismarck-tiden. Efter en 30 siders indledning, som er en kronologisk gennemgang af den politiske udvikling i disse 20 år, følger 472 sider kilder – som har været trykt før – fra politisk engagerede personer. Det drejer sig

om avisartikler, flyveskrifter, valgopråb, breve og uddrag fra bøger og parlamentsdebatter. Det har været udgiverens intention at dække »die wichtigen Sachkomplexe« (s. 29). Om det er lykkedes er svært at vurdere, da udgiveren har ordnet kilderne rent kronologisk uden hensyn til emne. En udtalelse om f.ex. kolonialpolitik står således flankeret af et bidrag om ulykkesforsikring og et om jødeforfølgelse. Udgiveren har nok ment at kunne råde bod herpå ved udover en indholdsfortegnelse over kilderne i kronologisk rækkefølge også at lave en indholdsfortegnelse over kilderne ordnet efter politiske lejre. Heller ikke det meget sparsomme register afhjælper problemet. En emnecentreret ordning af kilderne ville have været så langt at foretrække.

Bogen er ikke særlig velegnet til at læse fra en ende af og heller ikke som opslagsværk på grund af den omtalte mangel på strukturering. Selve kilderne er opbyggelig læsning – men det er kilder vel altid.

G.B.

WOODRUFF D. SMITH: *The German Colonial Empire.* (University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1978). 273 s.

Woodruff D. Smith er associated professor på Texas University i San Antonio. Hans formål med bogen er at vise at »(the) prime importance of the colonial empire to Germany lay neither with its negligible economic worth nor with its equally negligible strategic value but with its role as a source of political controversy and a means of building support in German politics«. (s.x). Derfor vil bogen koncentrere sig om samspillet mellem det tyske kolonirige og hjemmepolitikken – det bliver til en ren kronologisk gennemgang – og kun perifert strejfe forbindelsen mellem kolonialismen og større socialøkonomiske problemer.

Grundopfattelsen i bogen er den samme som forfatteren havde fremlagt i komprimeret form i Journal of Modern History« 1974. Det er en sondring mellem to forskellige retninger indenfor tysk kolonialisme: En som ønskede kolonier af hensyn til deres værdi som emigrationsmål, og en anden som ønskede kolonier af traditionelle grunde.

Det er emigrationskolonialismen, der nyder forfatterens særlige bevågenhed, idet den skulle være det styrende element i tysk (koloni-)politik. Bærer af denne ideologi var dannelsesborgerskabet (Bildungsbürgertum) som politisk hørte til Die Freisinnigen, som Bismarck fra 1880 gerne ville knække, og det gjorde han ved at give efter for det i den tyske befolkning efterhånden meget udtrykte ønske om også at være med i den imperialistiske lagkagedeling, dvs. i en økonomisk, militaristisk prestigekolonipolitik. Med andre ord kolonialpolitikken er kun en yderligere bold i Bismarcks jongleurpolitik. – Hele denne tankegang forekommer mig søgt af to grunde: De to kolonialismeideologier stod jo ikke som modpoler overfor hinanden, men kunne udmærket kombineres. For det andet lyder det noget kunstigt at nogle skribenters kolonialismeideer skulle være Die Freisinnige's fundament, som Bismarck i 1880'erne kunne vælte ved at hælde til den økonomiske kolonialisme; og jeg er ikke engang overbevist om, at disse skribenter alle hørte til Die Freisinnigen.

WDS's bog er et traditionelt – dog meget grundigt værk, som bygger bl.a. på mikrofilm fra Hoover Institutionen. Bogen har kun perifert mærket pusten fra den nyere forskning, den går uden om hele den nyere imperialismedebat og H.U. Wehlers epokegørende og tankevækkende bog fra 1969 om Bismarcks kolonialpolitik bliver – godt nok meget positiv – afspist i to noter og i en enkel kort omtale i teksten. En diskussion, eller konfrontation med Wehlers hovedteser ville have været meget mere frugtbart for forfatteren.

G.B.

RUSLAND

EDWARD ACTON: *Alexander Herzen and the Role of the Intellectuel Revolutionary.* (Cambridge University Press, 1979). 194 s., 7.95 £.

Dette er ikke den nye introduktion til Her-

zens levned og politiske forfatterskab, der måske nok efterhånden er brug for. Begyndere bør stadig ty til E.H. Carr. Actons bog forudsætter både for meget bekendt og har et for refererende præg til at kunne fylde denne plads. Ikke desto mindre er den ved nærmere eftersyn af betydelig interesse.

I begyndelsen af 1860'erne glippede det for Herzen. I slutningen af 1850'erne havde han haft en enestående position. I London havde han selv skabt sig et talerør i tidsskriftet Klokken. Gennem det havde han været i stand til at optræde som bannerfører for næsten alle afskygninger af den russiske opposition. Men da vandene skiltes, brød han med de liberale uden at ville påtage sig det lederskab for de revolutionære, mange mente ham selvskreven til. Hvorfor? Actons bog er et forsøg på at begrunde et nyt svar.

Svaret ser han hovedsagelig i det dilemma, som slog så klart igennem i den russiske revolutionære bevægelses historie gennem hele sidste tredjedel af 19. århundrede. Når masserne ikke var tilstrækkelig bevidste til ved egen kraft at forestå opbygningen efter en revolution, skulle denne opgave da uden videre overlades til den revolutionære elite? Stillet over for dette spørgsmål, måtte Herzen stille sig tvivlende. Det argumenterer forf. overbevisende for. Forklaringen søger han at afdække i en lang, overvejende refererende gennemgang af Herzens kommentarer til den europæiske og russiske udvikling fra begyndelsen på hans eksil i 1847. Han antyder, at det må ses i sammenhæng med, at et mere pessimistisk menneskesyn vandt overhånd, efterhånden som han fik gjort op med resterne af den romantiske idealisme, han var vokset op med. Forklaringen er imidlertid næppe mere end en skitse, og det er et spørgsmål, om afhandlingen ikke kunne være fremlagt mere pointeret i en tidsskriftsartikel.

J.P.N.

NORDEN

TOMAS LIDMAN: *Adlig partipolitik vid 1800-talets mitt.* (Acta Universitatis Stockholmiensis 24. Almqvist & Wiksell, 1979). 186 s., 66,50 sv. kr.

Denne svenske disputats er led i et større forskningsprojekt om partivæsnet i Sveriges rigsdag 1847-66, altså i den sidste fase af den svenske stænderrigsdag. Forfatteren har især beskæftiget sig med en kreds af moderat-liberale medlemmer af adelsstanden og ikke mindst dem, der samledes i Lantadelens Sällskap, et tilløb til en partiorganisation. De mest fremtrædende var C. af Geijerstam, C.A. Mannerskantz, B.J. von Platen og W.F. Tersmeden. De øvede en vis indflydelse, men udgjorde ikke et flertal i adelsstanden. Der var kun få blandt embedsmændene og de militære, som sluttede sig til selskabet. Medlemmerne var især adelige godsejere og bruksbesiddere, og bortset fra Skåne var de geografisk set nogenlunde ligeligt fordelt over hele Sverige. Afhandlingen er en brik, som må sættes ind i en stor mosaik for ret at fange interessen.

T.F.

ANDERS NORBERG: *Sågarnas ö.* Alnö och industrialiseringen 1860-1910. (Studia Historica Upsaliensia 116. Almqvist & Wicksell, 1980). 137s.

Denne disputats behandler et lokalområdes industrialisering. Det drejer sig om Alnö, en ø i Den bottniske Bugt ud for Sundsvall. Den blev i 2. halvdel af 1800tallet forvandlet fra et landbrugsområde til et træindustridistrikt og havde en tid den tætteste koncentration af savværker i Sverige. Anders Norberg koncentrerer sig om den demografiske udvikling, som belyses på regionalt, lokalt og individuelt niveau. Bogen er led i en lang forskningstradition i Sverige og er en klar og solid redegørelse baseret på et stort kildemateriale. Den bringer ikke epokegørende oplysninger. Af indholdet skal to punkter fremdrages her: Vandringerne fremstilles som en mere differentieret og fluktuerende proces end i mange andre fremstillinger, der alene har koncentreret sig om vandringernes nettoresultat. Anders Norberg påviser bl.a. en betydelig ar-

bejdsvandring, som ikke blev registreret i kirkebøgernes folkeregister. Det andet punkt, der skal fremdrages er spædbørnsdødeligheden. Her påvises en markant stigning i spædbørnsdødeligheden på Alnö i savværksindustriens etableringsperiode i 1870erne. Stigningen ramte alle sociale grupper og indicerer således en generel forringelse af miljøet i denne fase. Efter 1870 faldt spædbørnsdødeligheden i området, og her var der tale om sociale forskelle, idet dødeligheden var lavere hos direktørernes og funktionærernes børn end hos savværksarbejdernes og husmændenes, med den afvigelse fra mønstret at spædbørnsdødeligheden var bemærkelsesværdig høj hos bønderne, hvilket hang sammen med uhensigtsmæssige ernæringsvaner.

Med bogen er der skabt et godt grundlag for videregående studier af den kulturelle og politiske udvikling i området, som for alvor vil gøre resultaterne interessante, men bogen har absolut værdi og interesse i sig selv.

SIGFRED LEANDER: *Folkbildningens födelse.* Anton Nyström och Stockholms arbetareinstitut 1880-1980. (Nordiska Museet, 1980). 174 s., ca. 30 Sv. kr .+ moms.

I 1880 grundlagde lægen Anton Nyström (1842-1931) Stockholms arbetarinstitut udfra ønsket om at skabe en almen uddannelsesinstitution med hovedformålet: fri og videnskabelig undervisning i form af fuldstændige og systematiske forelæsningskurser hovedsagelig i naturvidenskaber og historie. Til instituttet knyttedes et folkebibliotek.

Nyström var et socialt engageret menneske med en brændende tro på Comtes positivistiske lære, som han introducerede i Sverige. Hans tanker om en udogmatisk folkeuddannelse på videnskabeligt grundlag som den grundlæggende forudsætning for arbejderklassens emancipation (såvel som for en stedse lykkeligere samfundsudvikling overhovedet) blev fra starten mødt med alvorlig modstand fra såvel magtfulde kirkelige kredse som fra det samtidig grundlagte Socialdemokrati. Men instituttet blev trods mange anslag etableret og blev udgangspunktet for en storstilet folkelig oplysningsvirksomhed i Sverige indtil 1965, da foredragsvirksomheden ophørte.

Om instituttet og speicelt Anton Nyström (med hovedvægten på tiden før og omkring århundredeskiftet) har dets sidste leder skrevet en fængslende, omend noget uoverskuelig og indforstået bog. Med det beskedne forhåndskendskab til svensk kultur og historie, som en dansk læser vel normalt vil møde med, kan det nemlig være svært at følge Leander gennem det store person- og begivenhedsgalleri, han inddrager, samtidig med at bogen også fremstår som hans eget, dybt engagerede indlæg i en mere moderne svensk samfunds- og uddannelsesdebat.

Det er altså en bog, der i høj grad lægger op til et videre arbejde med den udførlige bibliografi, men det er samtidig en bog, der giver lyst til det. Dens indplacering af emnet i en alsidig og international, idéhistorisk sammenhæng vil samtidig rumme mange frugtbare impulser for studiet af dansk arbejderoplysning, selv om Anton Nyströms sociale, pædagogiske og kulturhistoriske indsats ikke umiddelbart kan sammenlignes med noget herhjemme.

E.S.P.

AMERIKA

MICHAEL CRATON with the Assistance of GARRY GREENLAND: *Searching for the Invisible Man.* Slaves and Plantation Life in Jamaica. (Harvard University Press. 1978). 439 s., 22.75 £.

I den sidste halve snes år har en række studier over slavesamfundenes demografi set dagens lys. For Nordamerikas vedkommende kan man således nævne Robert W. Fogels og Stanley L. Engermans banebrydende arbejde »Time on the Cross« 1-2 (1974). For Vestindiens vedkommende kan man nævne B.W. Higman: »Slave Population and the Economy of Jamaica, 1807-1813« (1976). Ovennævnte bog koncentrerer sig strengt taget kun om én plantage på Jamaica, nemlig den endnu eksi-

sterende Worthy Park. Derfor er bogen således også en fortsættelse og uddybning af den bog som Michael Craton i 1970 udgav sammen med James Walwin: »A Jamaican Plantation: The History of Worthy Park, 1670-1970.« Forfatteren argumenterer indledningsvis udmærket for at brugen af den mere generelle undertitel »Slaves and Plantation Life in Jamaica«. Bogen falder i tre hoveddele. Første del handler om slavebefolkningen før slaveriets ophævelse i 1838 og er metodisk set i vid udstrækning præget af den cliometriske revolution. Mens første del kan virke tør, er anden del derimod mere »menneskelig«, idet den består af en samling af udvalgte slavebiografier. Tredie del handler om de sorte plantagearbejdere efter slaveriets ophævelse og hovedtesen er her, at der i langt højere grad var tale om kontinuitet end brud m.h.t. arbejdsvilkårene. Det er ikke blot indholdsmæssigt, at der er tale om et storværk. Også udstyrsmæssigt er der tale om en bemærkelsesværdig bog, og de mange samtidige billeder giver et godt indtryk af plantagearbejdet og livet på Jamaicas sukkerplantager.

G.-P.

DET 20. ÅRHUNDREDE

INTERNATIONAL POLITIK

DONALD C. DANIEL: *International Perceptions of the Superpower Military Balance.* (Praeger, 1978). 198 s., 13.50 £.

Bogens grundsynspunkt er, at den militære magtbalance mellem supermagterne med hensyn til politisk indflydelse ikke så meget bestemmes af, hvordan styrkeforholdet faktisk er, som hvorledes det opfattes, både af parterne selv og af andre. Den er delt i to dele, en mere teoretisk, der diskuterer perceptionsproblematikken generelt, og en empirisk, der analyserer amerikanske, sovjetiske, vesteuropæiske, arabiske og japanske opfattelser af de relative styrkeforhold. Det generelle billede, der fremkommer, er at USA af alle undtagen Sovjetunionen opfattes som den magt, der har de fleste samlede magtressourcer, men at billedet er mere præget af jævnbyrdighed, når talen er om den militære magtbalance, hvor forfatterne bl.a. kan pege på en udbredt opfattelse af, at denne er ændret i sovjetisk favør det sidste tiår.

Bogen retter søgelyset mod et hidtil noget overset aspekt af diskussionen om den globale magtbalance.

EINAR D. MELLQUIST & ARNE HOLMSTRÖM: *Efter 1945.* 73 länders efterkrigshistoria. (Esselte Studium, 1981). 292 s.

JAMES MAYALL & CORNELIA NAVARI (Eds.): *The End of the Post-War Era.* Documents on Great-Power Relations 1968-1975. (Cambridge University Press, 1980). 642 s., 25 £.

Det er lidt svært at se, hvilken funktion den førstanmeldte bog skal udfylde. 73 landes efterkrigshistorie på 292 rigtillustrerede sider giver ikke meget til hver, og da forfatterne ikke begrænser sig til at videregive rent leksikalske oplysninger, men også søger at indlægge tolkninger af udviklingen i de enkelte lande, kan resultatet meget let forekomme postuleret og bedrevidende. Det er bestemt ikke nogen uproblematisk bog for den forudsætningsløse læser, som den tilsyneladende er skrevet for.

James Mayall argumenterer den tidsmæssige afgrænsning af sin og Cornelia Navaris dokumentsamling på det forhold, at perioden mellem invasionen i Tjekkoslovakiet og afslutningen af sikkerhedskonferencen i Helsinki markerede en afgørende overgangsfase i det internationale system. Den kolde krig

blev endelig afsluttet og som følge heraf skete væsentlige ændringer i stormagtssystemet.

Omend denne vurdering måske nok i dag kan forekomme forhastet, er der givetvis ikke tvivl om, at der skete meget væsentlige ændringer i perioden. Tysklandsproblemet normaliseredes, Vietnam-krigen afsluttedes, afspænding karakteriserede forholdet mellem USA og Sovjet, den europæiske sikkerhedskonference blev afholdt, der kom ny udvikling i den europæiske integration, og der skete en væsentlig ændring i Mellemøstens politiske forhold. Og endelig kom en lang række nye økonomiske problemstillinger frem i lyset: valutaspørgsmål, energiproblemer og forholdet mellem nord og syd. Det er disse væsentlige ændringer, som bogens dokumentation, 207 dokumenter ialt, er koncentreret om. Som sådan er den et meget nyttigt og velredigeret referenceværk. I en kort introduktion giver Mayall en glimrende oversigt over periodens væsentligste udviklinger.

INTERNATIONAL ØKONOMI

FOREST L. GRIEVES (Ed.): *Transnationalism in World Politics and Business.* (Pergamon Policy Studies, 1979) 220 s., 30 $.

Denne bog er bygget op omkring en række papirer præsenteret ved konferencer i USA i 1978, og bogens styrke og svagheder stammer fra denne opbygning.

Redaktøren har forsøgt at gruppere de forskellige papirer i tre grupper: En om transnationale bånd, hvor de multinationale selskaber analyseres og hvor diffusionen indenfor et politik-område fra land til land diskuteres. En om OPEC, der tager henholdsvis organisationen op til analyse og analyserer det hollandske forsøg på økonomisk krisestyring under olieblokaden 1973-74. Den sidste gruppe er de transnationale begrænsninger, hvor Verdensbanken analyseres, og der er en artikel om imperialismen som et transnationalt privilegiesystem.

Denne gruppering virker mere tilfældig, end det kan se ud i referatet, og da der kun er skrevet en kort indledning til bogen og ingen konklusion, så skal læseren selv trække eventuelle konklusioner ud af bogen. Men det kan faktisk godt betale sig; flere af bogens artikler er særdeles velskrevne. Således lægges der en skitse til en komparativ analyse af forholdet mellem stat og multinationale selskaber frem, og i artiklen om Hollands vanskeligheder under oliekrisen fremhæves det, at krisestyring som begreb og i analysen også kan anvendes til at analysere økonomiske kriser. Analysen viser, hvor mange modstridende oplysninger der forelå for den hollandske regering i krisesituationen og hvor mange vigtige oplysninger der herved helt blev overset. (Såsom et tilbud fra Indonesien om at dække de manglende olieleverancer fra Mellemøsten).

Bogen indeholder dog også adskillige bidrag, der aldrig burde have været trykt i denne sammenhæng, idet transnationalisme blot optræder som ord, men ikke har haft nogen betydning for analysen.

H.H.H.

ARJUN SENGUPTA (Ed.): *Commodities, Finance and Trade: Issues in North South Negotiations.* (Frances Pinter Publ. London, 1980) 407 s., 15 £.

Denne bog er resultatet af to seminarer afholdt af det nyoprettede Center for Research on the New International Economic Order i Oxford, og indeholder 13 forskellige artikler med hovedvægten lagt på råvarespørgsmålene. Disse artikler spænder fra UNCTAD-lignende rapporter over til egentlige nye forskningsbidrag, hvor specielt P. Adys artikel om i-landenes holdninger til forslaget om en fælles råvarefond indeholder nye resultater.

Bogens svaghed er denne meget sammensatte karakter, der gør at man ikke kommer helt rundt i bogens tre hovedemner: råvarer, financielle spørgsmål og handel.

Som en modvægt til den noget spredte behandling står bogens indledning skrevet af Sengupta, der giver en fremragende oversigt over baggrund og indhold i de langstrakte råvareforhandlinger. Som noget meget nyttigt har redaktøren valgt også at aftrykke et fyl-

digt referat af diskussionerne på seminarerne, og her fremkommer en række meget interessante hypoteser over forløbet af de fremtidige forhandlinger og antydninger af mulige konsekvenser for henholdsvis u-lande og i-lande af etableringen af regimer på råvare- og finans-områderne.

H.H.H.

EUROPA

A. W. DePORTE: *Europe Between the Superpowers:* The Enduring Balance. (Yale University Press, 1979). 256 s., 13.30 £.

Bogen indeholder en relativt kort, men koncis og nuanceret analyse af det europæiske statssystems udvikling efter anden verdenskrig og set i lyset af det klassiske systems gradvise erosion efter 1870.

Det er DePortes hovedsynspunkt, at dette system – uanset at det har været baseret på en fundamental europæisk afhængighed af supermagterne – på mange måder har fungeret tilfredsstillende for alle parter: det har bevaret staternes nationale uafhængighed, det har bevaret freden, og det har, hvad det gamle system ikke formåede, kunnet løse det tyske problem eller i hvert fald holde det indkapslet. Efter DePortes opfattelse er denne stabilitet ikke et forbigående fænomen, men er tværtimod indbygget i den måde, systemet opbyggedes på efter anden verdenskrig og senere har udviklet sig på.

Dette er en bog, der fortjener stor udbredelse.

KARL E. BIRNBAUM: *The Politics of East-West Communication in Europe.* (Saxon House, 1979). 182 s., 9.50 £.

GERHARD WETTIG: *Broadcasting and Détente.* Eastern Policies and their Implication for East-West Relations. (C. Hurst, 1977). 110 s., 5.50 £.

Europäische Sicherheit und Zusammenarbeit: Voraussetzungen, Probleme, Perspektiven. (Staatsverlag der DDR, 1978). 459 s.

Das Belgrader KSZE-Folgetreffen. Der Fortgang des Entspannungsprozesses in Europa. In Beiträgen und Dokumenten aus dem Europa-Archiv. (Verlag für internationale Politik, 1978) 212 s.

1970ernes afspænding i Europa har efterhånden affødt en omfangsrig litteratur. Et af processens omstridte aspekter er den rolle ikke-officiel kommunikation mellem øst og vest kan og bør spille. Svenskeren Karl Birnbaum undersøger dette spørgsmål ved hjælp af en spændende analyse af vesttyske, østtyske og polske beslutningstageres synspunkter på området, indhentet gennem omfattende interviews.

Birnbaums studie peger især på betydningen af gensidig information, et emne som også behandles i Wettigs bog, der koncentrerer sig om sovjetiske og østeuropæiske holdninger over for vestlige radiostationer – og med en mere pessimistisk konklusion vedr. øst-vest kommunikationens muligheder end Birnbaums.

Den østtyske bog er en oversættelse af et sovjetisk samleværk, der på en lang række punkter gør rede for det officielle sovjetiske standpunkt.

Endelig har tidsskriftet Europa-Archiv i en særlig publikation samlet sine artikler og dokumentation vedr. den såkaldte opfølgningskonference i Beograd i 1977. Både denne og den foregående bog er meget nyttige og lettilgængelige introduktioner til problemstillingerne omkring europæisk sikkerhed og afspænding.

RICHARD VAUGHAN: *Twentieth-Century Europe.* Paths to Unity. (Croom Helm, 1979). 261 s., 9.95 £.

HEINRICH SCHNEIDER: *Leitbilder der Europapolitik 1:* Der Weg Zur Integration. (Union Verlag, 1977). 375 s.

BERNARD BURROWS, GEOFFREY DENTON & GEOFFREY EDWARDS, (Eds.): *Federal Solutions to European Issues.* (Macmillan, 1978). 225 s., 8.95 £ (indb.), 3.95 £. (papaer).

Der er efterhånden skrevet mange bøger om den europæiske integrations historie, men det

gør ikke Vaughans på engang korte, koncise og stofmættede introduktion overflødig. Den adskiller sig på flere måder fra mange fremstillinger af emnet. Den anlægger f.eks. et bredt perspektiv på europæisk integration ved at inddrage integrationsbestræbelser andre steder end i Vesteuropa, bl.a. det nordiske samarbejde, som får en både ret fyldig og kompetent behandling, og integrationstendenser i Østeuropa. Endvidere inddrager den også den såkaldte uofficielle integration, d.v.s. den stigende interaktion på turismens område, med hensyn til fremmedarbejdere, de multinationale selskabers rolle og på fodboldens (!) område. Kun udviklingen i 1970erne er måske lidt kort behandlet – det gælder særlig det politiske samarbejde mellem de Ni/Ti uden for Rom-traktatens rammer – men det trækker kun lidt fra en meget anbefalelsesværdig bog.

Schneiders bog er mere speciel. Den koncentrerer sig om den europæiske integrations ideologiske grundlag, dens »ledebilleder«, hvorved forfatteren forstår de målforestillinger, strategier og procesmodeller, som Europa-politikken (eller rettere de forskellige aktørers Europapolitik) har været præget af. Sigtet er altså empirisk, snarere end abstrakt-teoretisk, d.v.s. at undersøge den første politiks ideologiske grundlag snarere end teoriernes gennemslag i denne. Forfatteren udtaler sit håb om, at en sådan fremgangsmåde kan skabe et grundlag for en mere relevant integrationsteori end den stærkt deduktive teori, der hidtil har præget området. Bind 1 behandler perioden op til omkring 1950, mens det følgende bind følger udviklingen op til slutningen af 1970erne.

Den sidste bog er et samleværk skrevet af britiske politologer og økonomer. De ialt 17 bidrag er delt i tre dele. I den første behandles overordnede problemstillinger omkring det europæiske fællesskabs fremtid, f.eks. det regionalistiske problem, spørgsmålet om en europæisk identitet eller forholdet mellem fællesskabet og interesseorganisationerne. I anden del behandles en række europæiske »sagområder«, f.eks. valutapolitik, industripolitik, socialpolitik og landbrugspolitik på fællesskabsplan. Endelig rettes blikket udad i tredie del: udvidelsesproblematikken, spørgsmålet om en fælles europæisk udenrigs- og forsvarspolitik og Europas økonomiske relationer med resten af verden.

Indlæggene er alle fremadrettede, idet de diskuterer udviklingsmulighederne for det europæiske fællesskab på en lang række felter. Visse artikler kan forekomme urealistiske eller idealistiske, men som helhed giver bindet en afbalanceret diskussion af en lang række af de problemkomplekser, som EF-samarbejdet står overfor.

STORBRITANNIEN

RODNEY BARKER: *Political Ideas in Modern Britain*. (Methuen & Co., 1978). 264 s., 3.75 £.

Denne bogs emne falder inden for den politiske idehistorie. Dens angivne formål er at gennemgå de opfattelser og principper, som den politiske debat i Storbritannien har drejet sig om i perioden ca. 1880-1970'erne. I centrum for dennne debat står spørgsmålet om den fortsatte udvidelse af statsmagtens funktioner og magtbeføjelser og den politiske regulering af stadig større dele af samfundslivet.

Barkers metode er kronologisk-tematisk, idet han for forskellige perioder grupperer forfattere og debattører efter deres holdning til den moderne stat. Med udgangspunkt i centralt placerede forfatteres værker giver han en sammenfattende fremstilling, som illustreres med udvalgte citater.

Kapitel 2 handler om den moderne stats venner i perioden ca. 1880-1914, både socialliberale som L.T. Hobhouse og socialisterne omkring Fabian Society. Kapitel 3 handler om den moderne stats modstandere i den samme periode, såvel liberalistiske individualister som Herbert Spencer og mere konservativt orienterede fortalere for individets frihed over for statsmagten. Kapitel 4 omhandler derefter en række højst forskellige grup-

peteorier, som hverken fremhæver staten eller individet. Den første periodes debat afsluttes i kapitel 5 med en analyse af opfattelser og ideer om borgerskab. Der gøres her en del ud af at følge, hvordan kvinderne gradvist accepteres som fuldgyldige borgere.

Bogens to sidste kapitler behandler perioden efter den første verdenskrig. Kapitel 6 om mellemkrigstiden lægger hovedvægten på, hvordan den moderne stats eksistens mere eller mindre stiltiende accepteres, og hvordan debatten drejer sig om, hvordan statsmagten skal anvendes. I det afsluttende kapitel behandles efterkrigstiden: afideologiseringsfasen og nyere socialistiske ideer omkring forfattere som John Strachey og C.A.R. Crosland og nyliberalisme og nykonservatisme omkring navne som Michael Oakeshott og F.A. Hayek.

Bogen indeholder en række udmærkede sammendrag af de omtalte forfatteres centrale tankegang og ligeledes en række udmærkede sammenligninger. Den kan være velegnet for den, der ønsker at få et overblik over den ideologiske udvikling i Storbritannien igennem de sidste hundrede år. Derimod kan behandlingen af de enkelte forfattere og deres værker ikke siges at være særligt dybtgående eller udtryk for nyfortolkninger. Gennem forfatterens sikre viden om litteraturen, gennem henvisningerne i teksten, gennem en omfattende bibliografi og gennem et afsluttende index giver bogen imidlertid et godt udgangspunkt for mere indgående studier af emnet.

P.S.

ALAN SKED & CHRIS COOK: *Post-War Britain. A Political History.* (Penguin Books, 1979). 394 s., 1.95 £.

Denne oversigt over Storbritanniens politiske historie i efterkrigstiden er en meget ligefrem affære. Forfatterne har med deres egne ord begrænset sig til et forsøg på at ordne det politiske liv inden for en kronologisk ramme og påvise væsentligere skikkelsers og begivenheders betydning. Bogen søger ikke at analysere årsagerne til »Britain's decline«, men den dokumenterer den på udmærket vis. Forfatterne erkender, at årene 1962-64 står som et vandskel i efterkrigshistorien mellem en periode med rimelige økonomiske vilkår, politisk stabilitet og en væsentlig indflydelse internationalt og en periode med kriser både på det økonomiske og politiske område og tab af international status. På den anden side påpeger de, at den grundlæggende samfundsmæssige stabilitet er bevaret, og at politisk ekstremisme ikke har ledsaget nedgangen. En ny økonomisk opgang kan efter forfatternes mening meget vel igen fjerne uligevægtstendenserne i det britiske samfund.

Bogen er i overensstemmelse med sit oplæg bygget op omkring regeringsperioder og valg, med Labour-regeringen 1945-51 som den mest fyldigt behandlede. Forfatterne er to af de bedste kendere af periodens britiske politik, så trods de begrænsede ambitioner får man virkelig god (og billig) besked.

JOHN RAMSDEN: *The Making of Conservative Party Policy.* The Conservative Research Department since 1929. (Longman, 1980). 324 s., 18.50 £.

Lige siden sin oprettelse i 1929 har The Conservative Research Department været et centralt, men ofte overset led i det konservative partis udformning af sin politik. Det spillede under R.A. Butlers ledelse en afgørende rolle i partiets comeback efter valgnederlaget i 1945, men har også været af væsentlig betydning under partiets regeringsperioder.

Departementets indflydelse er normalt blevet udøvet i det stille, og dets konkrete rolle har derfor ofte været misforstået. Derfor er bogen et væsentligt bidrag til forståelsen af britisk partipolitik og indenrigspolitik i det hele taget. Den er baseret på en udstrakt adgang til departementets arkiv samt på interviews med nuværende og tidligere ansatte, hvoraf mange senere har haft en fremtrædende karriere i partiet.

TYSKLAND

GORDON A. CRAIG: *Deutsche Geschichte*

1866-1945. Vom Norddeutschen Bund bis zum Ende des Dritten Reiches. (C.H. Beck, 1980). 806 s.

WOLFGANG MICHALKA (Hg.): *Nationalsozialistische Aussenpolitik.* (Wissenschaftliche Buchgesellschaft,1978). 579 s.

Begge bøger er meget væsentlige bidrag til Tysklands nyere historie. Craigs bog, der udkom på engelsk i 1978, er en imponerende syntese af tysk historie fra Bismarck til Hitler, præget af klarhed, balance og en eminent beherskelse af et enormt materiale. Craig, af mange regnet for den bedste ikke-tyske historiker på feltet, har sin force i skildringen af personer og især situationer, mens han ikke lægger særlig vægt på dyberegående økonomiske og sociale kræfter.

Michalkas bog samler ialt 20 afhandlinger om Nazi-Tysklands udenrigspolitik, hvoraf de fleste tidligere har været publiceret. Blandt forfatterne er Trevor-Roper, Klaus Hildebrand, Karl Dietrich Bracher og Andreas Hillgruber, og tilsammen giver bogen en bekvem oversigt over de væsentligste forskningsmæssige synspunkter på emnet. Udgiveren sætter i sin indledning bogens afhandlinger ind i den bredere forskningstradition omkring den nazistiske udenrigspolitik.

HANS WERNER OSTHOFF: *Die deutsch-russische Vertragsbeziehungen im Spiegel ihrer Zeit 1878-1978.* (Francke Verlag, 1980). 213 s., 36 sfr.

Deutsch-sowjetische Beziehungen 1922-1925: Vom Rapallovertrag bis zu den Vertrgen vom 12. Oktober 1925. (Staatsverlag der DDR, 1978). 890 s.

RENATA FRITSCH-BOURZANEL: *Die Sowjetunion und die deutsche Teilung.* Die sowjetische Deutschlandpolitik 1945-1979. (Westdeutscher Verlag, 1980). 167 s., 24,80 DM.

Forholdet mellem Tyskland og Rusland/Sovjetunionen er i disse år genstand for en stigende interesse fra historikere, politologer og andre. Den første af de her anmeldte bøger kan man dog hurtigt gøre sig færdig med. Den er et besynderligt forsøg på at anskue forholdet i et perspektiv, der forener folkeret og politisk historie, og det bliver hverken til det ene eller det andet. Hovedparten af bogen optages af diverse dokumenter, hvorved man bemærker sig, at Rapallo-traktaten fra 1922 knap er nævnt.

Denne traktat er selvfølgelig den centrale i den østtyske aktpublikation, der er resultatet af et samarbejde mellem de sovjetiske og det østtyske udenrigsministerier. Efter en meget kort indledning, der fremhæver traktatens betydning, gengiver udgivelsen ialt 411 kilder, heriblandt en hel del sovjetisk pressestof, der ikke tidligere har været tilgængelig på et vestligt sprog. En meget central kildeudgivelse.

Renata Fritsch-Bourzanel har tidligere skrevet en bog om Rapallo (1974), men beskæftiger sig her med sovjetisk Tysklandspolitik efter 2. verdenskrig. Det er en kompetent, veldokumenteret og letlæselig gennemgang, der på glimrende vis sætter sit emne ind i en bredere europæisk sammenhæng.

ANTHONY KOMJATHY and REBECCA STOCKWELL: *German Minorities and the Third Reich.* Ethnic Germans of East Central Europe between the Wars. (Holmes & Meier, 1980). 217 s., 26.50 $.

Som det ofte før er set, er det også ved denne bog undertitlen, der angiver, hvad den egentlig handler om. Bogens emne er altså de tyske mindretal i Tjekkoslovakiet, Ungarn, Polen, Rumænien og Jugoslavien i mellemkrigstiden.

En kort oversigt over det administrative apparat, der i Tyskland skulle varetage den organiserede interesse i die Auslandsdeutsche, danner optakten til en gennemgang land for land af de vilkår, som de forskellige tyskidentificerende grupper havde at udfolde sig under og at tilpasse sig til, og den måde dette skete på.

Der er tale om gode, veldokumenterede, men lidt summariske oversigter over den politiske, nationale og ideologiske udvikling i forholdet mellem de enkelte landes regeringer,

mindretalsgrupperne og rigstyske myndigheder – alle vogtende på hinanden, alle forsøgende at tolke de andres intentioner. Bogens værdi ligger nok primært i disse gennemgange af forhold, der ganske vist er behandlet før, men hvis komplicerede karakter absolut taler for nye forsøg på sammenfatning og tolkning.

Bogen har imidlertid en vis apologetisk karakter, som særligt kommer frem i sammenfatningen. Udover at 5. kolonne-tesen meget rimeligt afvises (igen), gøres der her et lidt anstrengt forsøg på at finde en slags forklaring på de mange belastende udviklingsforløb i de liberale mindretalstraktater, der blev afsluttet efter 1. Verdenskrig. Den kulturelle og sproglige isolation i forhold til herbergsstaten, som disse traktater førte til, at mindretallene befandt sig i, betød, at man reelt ikke havde noget valg, når der opstod udenrigspolitiske konflikter mellem herbergsstaten og Tyskland. Mindretallene var altså de til dels uskyldige ofre for Versailles-konferencens og Folkeforbundets mindretalspolitik!

J.E.

RICHARD BESSEL & E. J. FEUCHTWANGER (Eds.): *Social Change and Political Development in Weimar Germany*. (Croom Helm, 1981). 297 s.

Bogen rummer 9 artikler, nye og genoptrykte, hvori tyske, engelske og amerikanske forfattere behandler en række sider af Weimarrepublikkens Tyskland. Som titlen siger, er det fælles tema den sammenhæng eller mangel herpå, der var mellem Weimarrepublikkens politiske system og grundlæggende træk i samfundets økonomiske og sociale opbygning. I indledningen findes den obligate erklæring om at ville studere tyvernes Tyskland som en selvstændig samfundsformation og ikke som et forspil til nazismen.

Det er naturligvis ikke lykkedes. Nederlagstonen er bærende i næsten alle artikler. Om den tyske revolution, som W.J. Mommsen fremstiller som en apolitisk protestbevægelse, der heller ikke tilførte arbejderpartierne politisk dynamik, om landbrug og håndværkere, hvis bestræbelser og forestillingsverden tiden var passeret henover, om de tyske kvinder, der i stort tal – men dog lidt sjældnere end mændene – stemte på det antifeministiske NSDAP, og endelig om kommunisternes håbløse gadekampe i Berlin og de borgerlige partiers selvopgivelse og opløsning. Weimarrepublikkens liv skal stadig forklare dens død.

Fremdrift og fremgang præger kun artiklerne og hæren og industrien. Michael Geyer har i bogens længste og bedste artikel analyseret, hvordan rigsværnet tvunget af omstændighederne blev professionaliseret, arbejdede sig ud af junkertraditionen og skabte sit eget univers fremfor at blive hængende i den wilhelminske tradition. Tilsvarende skildrer Hartmut Pogge von Strandmann, hvordan det lykkedes industrien at skaffe sig indflydelse på, omend ikke herredømme over den tyske politik overfor Sovjetunionen, hvis interesse i samarbejdet var mere økonomisk end politisk bestemt. Tyske maskiner til industrialiseringen vejede tungere end solidariteten med KPD.

Et helhedsbillede kan bogen ikke give, og den har vundet ved, at man fremfor at forsøge det har udvalgt klare enkeltanalyser, flere af dem på lokalt plan, som antyder mere end de postulerer en større sammenhæng.

H.P.

GER VAN ROON: *Widerstand im Dritten Reich* (C. H. Beck, 1979), 252 s.

En hollandsk samtidshistoriker skrev i 1968 en kortfattet, ret populær oversigt over hele den tyske modstandsbevægelse mod nazismen. Denne bog (som også er blevet oversat til engelsk) foreligger nu i en udvidet og delvis ajourført udgave på tysk. Fordelen ved fremstillingen skal være, at den er skrevet af en »udenforstående«, men det forekommer mig ikke ubetinget at være en styrke. Den geografiske, politiske og tidsmæssige afstand har nok gjort det muligt for ham at levere en distanceret, historisk afbalanceret skildring af de forskellige modstandsgrupper (kristne, fe-

udalt-reaktionære, socialdemokrater, kommunister) og vise, hvorledes stivnede positioner fra Weimar-perioden gik i skred under påvirkning af den usikre situation, den nazistiske terror og de andre modstandsgruppers indflydelse. Men det forekommer mig alligevel, at denne historisk afbalancerede skildring er for »forstående« (i hermeneutisk forstand) og ikke analyserer hensigter og programmer ud fra hvilke samfundsforestillinger der drev de forskellige modstandsgrupperinger. En skarpere (og mere 'enøjet') vurdering som givet af Hans Momensen i artiklen Politische Perspektiven des aktiven Widerstands gegen Hitler i H.J. Schultz (Hg.): »Der zwanzigste Juli. Alternative zu Hitler«, 1974 er langt mere analyserende og efter min mening også mere 'sand'.

Dette kombineret med det forhold, at bogen trods den proklamerede ajourføring ikke har indarbejdet resultaterne fra de senere års detaljerede lokalundersøgelser af modstandsbevægelserne i teksten (kun i et vist omfang i noterne), gør, at der ikke er tale om nogen autoritativ syntese. Dette så meget mere som forfatteren slet ikke går uden for den aktive modstand og overvejer problemet om eksistensen af en aktiv eller passiv opslutning o. regimet (konsensus) i forskellige perioder, som det bl.a er blevet undersøgt af den engelske socialhistoriker Tim Mason for perioden 1936-39.

U.Ø.

ELKE THIEL: *Dollar-Dominanz, Lastenteilung und Amerikanische Truppenpräsenz in Europa.* Zur Frage kritischer Verknüpfungen währungs- und stationierungspolitischer Zielsetzungen in den deutsch-amerikanischen Beziehungen. (Nomos Verlagsgesellschaft, 1979). 202 s.

Spørgsmålet om betalingen for de amerikanske styrker i Vesttyskland har i mange år været stærkt omstridt mellem den amerikanske og den vesttyske regering. Der er sluttet en række »off-set«-aftaler, der i de mindste skulle holde den amerikanske valutakasse skadesløs, men helt tilfredsstillende er problemerne aldrig blevet løst. Den foreliggende bog gennemfører en detaljeret og teknisk ganske kompliceret analyse af denne problematik, der også kendes fra andre NATO-sammenhænge, f.eks. i forbindelse med våbenindkøb landene imellem. Analysen er ret vanskelig tilgængelig og henvender sig kun til specialister.

HANS GEORG LEHMANN: *Der Oder-Neisse-Konflikt.* (C.H. Beck, 1979). 294 s., 39 DM.

Som den første samlede fremstilling af Oder-Neisse-konflikten analyserer denne bog emnet i alle dets aspekter under udnyttelse af et meget omfattende, for store deles vedkommende nyt materiale. Hovedvægten ligger på analysen af perioden 1945-50, hvor problemet bliver skabt og har sin største skarphed, og inden for hvilken forfatteren skelner mellem ialt 4 faser. Lehmann har et godt blik for problemstillingens kompleksitet, både for dens funktion i udviklingen af den kolde krig og dens rolle for formuleringen af de tre direkte involverede staters grundlæggende politik, d.v.s. Forbundsrepublikken, DDR og Polen.

Afslutningsvis forsøger forfatteren at formulere et formel teori omkring konflikten ved hjælp af formler og diagrammer. Denne føjer næppe noget til en forståelse, som den mere historisk orienterede fremstilling i resten af bogen har givet.

Bogen er omhygeligt dokumenteret og afsluttes med en omfattende og værdifuld bibliografi.

EBERHARD SCHNEIDER: *The G.D.R.* The History, Politics, Economy and Society of East Germany. (C. Hurst, 1978). 121 s., 6.50 £.

JENS-JØRGEN JENSEN: *Universitet, forskning og samfund i DDR.* Økonomisk udvikling, forskningsplanlægning, uddannelsesøkonomi og højere uddannelser i Østeuropa. (Sydjysk Universitetsforlag, 1979). 451 s., 98,50 kr.

WILHELM BURNS: *Die UNO-Politik der DDR.* (Bonn Aktuell, 1978). 210 s.

Eberhard Schneiders bog er en letlæst og velinformeret introduktion, der på få sider giver megen solid besked om et ganske bredt spektrum af det samfundsmæssige liv i DDR. Emnerne spænder fra social og politisk samfundsbeskrivelse til udenrigspolitik, hele tiden med en velovervejet balance i vurderingen af DDR-statens resultater.

Et af de områder, hvor disse resultater har været mest iøjnefaldende, er uddannelsesområdet, som Jens-Jørgen Jensen fra Sydjysk Universitetscenter har skrevet en meget spændende bog om. Analysen, der giver en meget nuanceret behandling af de mange problemer, som forsøgene på en overordnet, politisk styring af uddannelse og forskning rejser, er af interesse for alle, der beskæftiger sig med uddannelses- og forskningspolitiske spørgsmål.

Endelig giver Burns' bog en foreløbig, men næsten overdådigt dokumenteret status over DDR's medlemskab af FN (1973-). Særlig hefter man sig ved hans påpegning af DDRs »ydre kompatibilitet« i forhold til FN-systemet, d.v.s. det forhold, at DDR afstemningsmæssigt som regel befinder sig i FNs flertalsgruppe – i modsætning f.eks. til Forbundsrepublikken. Forfatteren påpeger, sikkert med rette, at DDR her har en politisk ressource, som ofte overses.

FRANKRIG

PH. G. CERNY & M. A. SCHAIN (Eds.): *French Politics and Public Policy.* (Frances Pinter, 1980) 300s., 12.50 £.

Bogen er et samleværk med 13 artikler skrevet næsten udelukkende af engelske og amerikanske politologer. Artiklerne, der væsentligst beskæftiger sig med udviklingen i den 5. Republik, er grupperet i to dele. Den første vedrører beslutningsprocesser bag statslig fransk, hovedsageligt økonomisk politik. I den anden del ses på konkrete politikområder.

I den første del belyses bl.a. udviklingen i partikonfigurationen, og der refereres resultater fra de mange undersøgelser om eliternes rolle. Den almindelige opfattelse af den stærke centrale styring af det lokale niveau gives et nødvendigt korrektiv i to delvist overlappende artikler.

Prioriteringen af de konkrete politikområder i den anden del af bogen forekommer ikke helt indlysende. I en af de få artikler med et teoretisk udgangspunkt undersøges det, om forandringerne i den økonomiske politik kan forklares ud fra valgtaktiske overvejelser. I en anden artikel af journalistisk karakter om ændringerne i industripolitikken savnes en undersøgelse af den private sektors rolle. Uden for systematikken gives en beskrivelse af kommunistpartiets økonomiske politik og fagforeningernes ringe politiske gennemslagskraft.

Sidst i bogen behandles det franske landbrugs »overvægtige« rolle i det politiske system og forandringerne i fransk udenrigspolitik i veldisponerede og informationsgivende artikler.

Selv om bogen er skrevet af politologer, er den langt overvejende beskrivende uden forsøg på teorianvendelse. Redaktørerne burde have redigeret mere håndfast, så man havde undgået unødvendige overlapninger og samtidig respekteret hovedinddelingen i bogen, der ikke indeholder meget nyt for fransklæsende. Trods bogen ikke kommer helt rundt om sit emne, så kan den anbefales til orientering om væsentlige sider af fransk statslig politik.

J.T.C.

ITALIEN

JOHN DAVIS (Ed.): *Gramsci and Italy's Passive Revolution.* (Croom Helm, 1979), 278 s., 12,50 £.

Dette er ikke blot endnu én af mange bøger om Gramscis teoretiske eller politiske indsats og betydning for dagens socialistiske overvejelser, men en grundig afprøvning af anven-

deligheden af nogle af Gramscis historisk-politiske nøglebegreber i udforskningen af den italienske nationstats historie. Antologien er vidnesbyrd om eksistensen af en teoretisk og empirisk yderst velfunderet gruppe af yngre, engelske (og enkelte amerikanske) historikere og samfundsforskere, som på udogmatisk basis har leveret en række betydningsfulde bidrag til forståelsen af nyere italiensk historie.

De syv repræsenterede historikere undersøger ikke, om Gramscis tolkning er »rigtig« eller »forkert«, selv om der har været ført hede debatter i italiensk historieforskning i de sidste 30 år omkring eksistensen af en styrende »magtblok« mellem nordens industriledere og sydens feudale godsejere. Udgiveren fremfører i introduktionen den opfattelse, at et sådant spørgsmål overhovedet ikke kan besvares. Hvad de syv essays analyserer er, om Gramscis begreber stadig er forskningsfrugtbare. Sammenfattende kan man sige, at de når frem til, at forholdene i og mellem industri og landbrug udgjorde en af hovedforhindringerne for både (kapitalistisk) udvikling og stabilitet i den liberale stat. Men de forkaster i forskellig grad anvendeligheden af begrebet »passiv revolution,« som betegnelse for den udeblevne borgerlige revolution især i agrarsektoren. Desuden afviser de værdien af det i teoretiske diskussioner meget anvendte begreb »hegemoni«. Det italienske borgerskab udøvede ikke et kulturelt og politisk hegemoni; dets herredømme var snarere et direkte udtryk for bestemte agrar-industrielle interesser i historisk skiftende koalitioner.

Ud over denne undersøgelse af Gramscis historisk-politiske begrebsapparat repræsenterer antologien en hel syntese over den liberale nationstat 1870-1914/22 og af fascismens (agrare) forudsætninger. Værdifuld er også understregningen af de enorme lokale forskelle mellem de forskellige regioner; dette perspektiv understreges i flere af de sidste essays, som henter materiale fra Lombardiet, Toscana, Bresciaprovinsen og Emilia-Romagna.

U.Ø.

SOVJETUNIONEN

ALLAN K. WILDMAN: *The End of the Russian Imperial Army*. The Old Army and the Soldiers' Revolt (March-April 1917). (Princeton University Press, 1980). 402 s., 31,50 £.

Hvor fundamentalt rigtigt Lenin så, da han i april 1917 gjorde kravet om fred til en af hjørnestenene i sit program, er i de senere år blevet bekræftet af flere grundigt dokumenterede vestlige studier. Wildmans undersøgelse, der er første del af et planlagt tobindsværk, leverer endnu et overbevisende bidrag til denne række.

I forhold til Gerhard Wettigs fortrinlige studie fra 1967 har Wildman i flere henseender nået nyere indsigter. Han har inddraget et noget større materiale. Han har således fået adgang til arkivalsk materiale i Sovjetunionen, hvoraf navnlig nogle frontregimenters arkiver bør fremhæves, og han har kunnet trække på adskillige nye sovjetiske kildeudgivelser og afhandlinger. Han har forskudt tyngdepunktet i undersøgelsen fra den centrale arena i Petrograd, som dog også er tilgodeset, til frontarmeerne og deres enheder. Og han er derved som sit hovedresultat kommet frem til at betone, hvor øjeblikkelig sammenbruddet i hærens hierarkiske autoritetsstruktur indtrådte efter Nikolaj II's abdikation. Som forudsætning peger han ikke alene på den enorme slitage og medfølgende udskiftning i de professionelle kadrer, som verdenskrigen påførte den kejserlige armé, men han understreger også, at moderniseringsbestræbelserne i tiårene før krigsudbruddet i sig selv fremkaldte spændinger, som allerede i 1905 resulterede i omfatende mytterier, navnlig i Det fjerne Østen. Ny er også hans påpegning af, at de valgte komiteer i hærens enheder ikke i sig selv virkede destabiliserende. Officerskorpset indså som helhed hurtigt nødvendigheden af et samarbejde for at få et minimum af ledelse til at fungere. Da komiteerne gik ind i dette, bragte de sig i et latent modsætningsforhold til den elementære stemning imod krigen blandt den store masse af front-

soldater. Man venter utålmodigt på andet bind, hvor udløsningen af denne spænding i forbindelse med lanceringen af sommeroffensiven vil komme til at stå centralt.

Kun to problemer i undersøgelsen skal her nævnes. Materialet må stadig karakteriseres som fragmentarisk, og forfattere har været stillet over for store vanskeligheder i forsøget på at udlæse generelle tendenser af det. Som helhed fornemmer man dog, at det er i kompetente hænder, i kraft af den konkrete og nuancerede drøftelse, det underkastes. Helt den samme omhu lægger forfatteren desværre ikke i sin vurdering af resultaternes betydning for forløbet af februarrevolutionen som helhed. Her får en lidt for tyndt argumenteret determinisme lov til at slå igennem. Ikke desto mindre er det uden al tvivl, at Wildmans undersøgelse vil komme til at stå som et af de centrale vestlige værker til belysning af den russiske revolution.

J.P.N.

AVIGDOR HASELKORN: *The Evolution of Soviet Security Strategy 1965-1975.* (Crane, Russak & Co., 1978). 135 s., 9.95 $.

JULIAN LIDER: *Military Force.* An Analysis of Marxist-Leninist Concepts. (Gower, 1981). 345 s., 15 £.

I sin bog beskriver Haselkorn, hvad han ser som udviklingen siden 1965 af en langsigtet, konsistent strategi, der sigter mod oprettelsen af et sovjetisk domineret kollektivt sikkerhedssystem rundt om Sovjetunionen. Bogen indeholder en omfattende dokumentation af Sovjets militære aktivitet i årene 1965-75, men den rækker næppe til et egentligt bevis for hypotesen.

Der er uden tvivl mere gods i Liders bog, omend den i høj grad er for specialister. Lider er en tidligere polsk officer, der i en årrække har arbejdet på Utrikespolitiska Institutet i Stockholm, og dette er hans tredie bog om militærteoretiske emner. Han besidder derfor som få i Vesten kvalifikationerne til at skrive om marxistisk-leninistiske opfattelser af den militære magts politiske og sociale funktion. Men som nævnt: bogen er decideret for specialister, d.v.s. militærteoretikere og sovjetmarxistisk interesserede.

NATO, ECONOMICS DIRECTORATE, INFORMATION DIRECTORATE (Eds.): *Regional Development in the USSR.* Colloquium 25-27 April 1979 Brussels. (Oriental Research Partners, 1979) 293 s.

Denne bog tackler et emne, som er stærkt forsømt i den gængse litteratur, nemlig den vidtstrakte sovjetiske stats regionale ulighed er og de problemer, det stiller politikere og planlæggere overfor. Der er spørgsmålet om forskelle i lønniveau og levestandard. Der er problemet, at naturforekomsterne er i øst, befolkningen i vest og de deraf udsprungne problemer i lokaliserings- og investeringspolitik. Skal befolkningen bringes til ressourcerne, eller ressourcerne til befolkningen? Der er spørgsmålet om regionalt autarki contra regional specialisering.

Deltagerne i det her rapporterede Natokollokvium er hver for sig blandt de civile kapaciteter på de skitserede områder. De fremlægger alle nye, ajourførte oplysninger. Ikke mindst bringer de i samlet form regional statistik, som det ellers kan være vanskeligt at finde frem til. Problemet med den er imidlertid stadig, at den ikke har kunnet brydes længere ned end på republikker, og oplysninger aggregeret for RSFSR siger nu engang ikke så forfærdelig meget mere end data for USSR.

Udgiverne har øjensynligt haft penge til et poppet layout. Hvis sigtet har været at skaffe emnet en fortjent større læserkreds, så er der satset forkert. Denne samling oplæg og indlæg er som så mange andre ikke bare af specialister, men også for specialister.

J.P.N.

JAMES H. BATER: *The Soviet City. Ideal and Reality.* Explorations in Urban Analysis. (Edward Arnold, 1980). 196 s., 5,95 £ (paperback).

Helt den introduktion, som emnet fortjener, er det ikke blevet til.. Forfatteren har ganske

vist en række udmærkede forudsætninger for at skrive den. Han synes velorienteret i flere af de videnskabelige discipliner, der er af betydning for studiet af urbanisering. Han kender til de brede træk af det sovjetiske samfunds historie, og ved sit arbejde med en monografi om St. Petersborgs udvikling indtil 1914 har han historisk perspektiv at øse af. Men desværre er han gået til emnet med den agt at vise, at socialistisk byplanlægning rummer svaret på den moderne urbaniserings problemer. Det tjener ham til ære, at han undervejs når til den erkendelse, at det ikke kan vises på det sovjetiske eksempel. Igen og igen må han konstatere, at de industrielle planlæggere med deres effektivitetshensyn repræsenterer en så afgørende politisk styrke, at de gennemgående løber af med sejren, når de kolliderer med byplanlæggerne. Det havde nok været fornuftigere at tage denne åbenlyse konklusion som udgngspunkt. Som det nu er, virker store dele af teksten for desorienteret. Den interesse, bogen alligevel aftvinger, skriver sig først og fremmest fra forholdsvis udførlige redegørelser for sovjetiske byplanlæggeres debatindlæg.

J.P.N.

JENS-JØRGEN JENSEN (red.): *Sovjetunionen i forandring.* Synspunkter på de sidste 20 års samfundsudvikling i Sovjetunionen og Østeuropa. (Sydjysk Universitetsforlag, 1980). 188 s. 78,50 kr.

Over 50 forskere fra fire nordiske lande var i begyndelsen af november 1979 samlet til konference over dette tema. Initiativtagerne og arrangørerne fra Institut for Øst-Vest Forskning ved Sydjysk Universitetscenter i Esbjerg har nu med mindre redaktionelle ændringer i den foreliggende bog publiceret de skriftlige diskussionsoplæg. Der er bidrag af Jens-Jørgen Jensen, Jan Åke Dellenbrandt, Zdenek Hejzlar, Jens Quortrup, Kristian Gerner, Ole Nørgård, Søren Damkjær, og Andreas Jørgensen. Det sammenbindende tema er den teknologiske og økonomiske udviklings betydning for de statssocialistiske samfunds socialstruktur og politiske system. Emnerne spænder ellers vidt, fra en konkret redegørelse for studier i det tjekkiske samfund til teoretiske synspunkter på socialstrukturelle terminanter. Tilsammen giver oplæggene et udmærket indtryk af, hvor vanskeligt det er at få hold på det omfattende og ideologisk belastede problem.

J.P.N.

NIELS ERIK ROSENFELDT: *Stalinstyrets nervecenter.* Nye studier i kilderne til det sovjetiske kommunistpartis hemmelige kancelli. (Københavns Universitets Slaviske Institut, Rapporter nr. 2, 1980) 131 s.

Dette kildekritiske filigranarbejde supplerer forfatterens foregående arbejde om samme emne (Knowledge and Power, 1978) med nye kilder og overvejelser. Problemet er at give navne på afdelinger i det centrale partisekretariat som den hemmelige afdeling og den særlige sektor meningsfyldt indhold. Sålænge de sager, som disse afdelinger skøttede, ikke er tilgængelige, er det en temmelig brydsom opgave, som forf. har løst ved at samle og udnytte et meget spredt beretningsmateriale. Der foreligger dog i Smolensk-arkivet enkelte akter, som han fortjenstfuldt har inddraget i undersøgelserne. Hans hovedkonklusion er nu som før, at den hemmelige afdeling fra begyndelsen af tyverne tog sig af den fortroligt stemplede korrespondance med de lokale partisekretariater. Kort før 1930 dannedes den særlige sektor i tilknytning hertil, antagelig med den særlige opgave at varetage forbindelsen med det hemmelige politi. Fra midten af trediverne synes den at have opslugt de fleste af de funktioner, som den hemmelige afdeling tidligere havde. Den særlige sektor blev opløst efter Stalins død.

J.P.N.

MELLEMØSTEN

MILTON LEITENBERG & GABRIEL SHEFFER (Eds.): *Great Power Intervention in the Middle East.* (Pergamon Press, 1979). 352 s., 9.25 £.

Bogen rummer en række ajourførte konferencepapirer fra Cornell University Peace Studies Program, april 1977, hvortil er føjet to indlæg dækkende perioden fra slutningen af 1977 til efteråret 1978. Den overordnede ramme for artiklerne er, at stormagtsintervention i Mellemøsten ikke blot skyldes den arabisk-israelske krig, men også skal ses i lyset af en generel stormagtsindblanding i mindreudviklede lande efter 1945.

I denne bog behandles næsten udelukkende USAs og Sovjetunionens direkte og indirekte militære intervention i det mellemøstlige område. I tre hovedafsnit drøftes en række emner: stormagtsinterventionen som generelt problem i Mellemøsten; eksport af atom-reaktorer til området og muligheden for udvikling af atomvåben; forsyningen med konventionelle våben til de mellemøstlige stater; de økonomiske forgreninger omkring våbenforsyningerne; og endelig stormagternes mulige rolle i løsningen af Mellemøst-konflikten.

Bogen er meget empirisk orienteret og fremtræder solid i sin dokumentation. På grund af forfatternes forskellige tilgange til emnet er bogen en sikker og ret dækkende behandling af et – om end afgrænset – meget væsentligt emne. – Bogen er forsynet med index, men ikke med fortegnelse over tabeller m.m.

N.C.S.

ROBERT O. FREEDMAN (Ed.): *World Politics and the Arab-Israeli Conflict.* (Pergamon Press, 1979). 344 s., 14.25 £.

I marts 1978 afholdtes på Baltimore Hebrew College en konference om global politik og de fremtidige arabisk-israelske relationer, og denne bog er et resultat af konferencen. I en epilog og i appendices er udviklingen frem til foråret 1979 dog også belyst.

De arabisk-israelske relationer søges belyst ud fra tre synsvinkler: supermagternes rolle, regionale spørgsmåls betydning og de indre politiske forhold i de væsentligste konfronterende stater. Og der lægges specielt vægt på udviklingen i perioden efter Oktoberkrigen i 1973.

De tre synsvinkler fremlægges i tre hovedafsnit, og herindenfor behandles for eksempel USAs og Sovjetunionens rolle i forhold til den arabisk-israelske konflikt, konfliktens betydning for forholdet mellem de arabiske stater og de israelske og egyptiske indre politiske forholds betydning for udviklingen i relationerne mellem Israel og de arabiske lande.

Artiklerne er empirisk orienterede og godt underbyggede. Når problemernes kompleksitet tages i betragtning, forekommer dog specielt afsnittene om den indre udvikling i de enkelte lande noget kortfattede. Men generelt kan bogen anbefales som introduktion til en række aspekter af den arabisk-israelske konflikt.

Bogen er forsynet med index, en udmærket bibliografi og med 4 appendices: FN-resolutionerne 242 og 338, Camp David-aftalerne fra september 1978 og den israelsk-egyptiske fredsaftale af 26. marts 1979.

N.C.S.

JOEL S. MIGDAL: *Palestinian Society and Politics.* (Princeton University Press, 1980). 290 s., 25 $ (indb.), 8.75 $ (paper).

Der har i de senere år været en stærk stigende interesse for studiet af det palæstinensisk-arabiske samfunds struktur, både historisk og aktuelt, som baggrund for en foståelse af den palæstinensiske bevægelses politiske udtryksformer og resultater. Den foreliggende bog er delt i to dele. I den første søger Migdal at påvise, hvorledes denne struktur, både på landsby-niveauet og på eliteniveauet, afgørende har været præget af de dramatiske regimeskift, som Palæstina har været ude for, fra tyrkisk til britisk til jordansk til israelsk styre.

Anden del består af en række artikler af amerikanske og israelske forskere centreret om den palæstinensiske landsby, om byernes elite og samspillet mellem masser og elite. Disse bidrag såvel som Migdals er baseret på en bred vifte af kildemateriale og forskningsteknikker, både arkivstudier og feltar-

bejde med båndoptager og notesblok. Bogen har kun een mangel, men den er også ganske væsentlig: Den beskæftiger sig slet ikke med den del af det palæstinensiske samfund, som lever uden for det gamle Palæstina, hvadenten det er som egentlige flygtninge eller som fremmedarbejdere i andre arabiske lande. Da det er disse grupper, som nu præger palæstinensisk politik, er det kun en del af sammenhængen mellem samfund og politik, der belyses i bogen.

SHAROUGH AKHAVI: *Religion and Politics in Contemporary Iran: Clergy-State Relations in the Pahlavi Period,* (State University of New York Press, Albany) 1980, xix + 255 s.

På tre felter gør bogen meget nyt materiale tilgængeligt for den ikke persisk-kyndige. For det første gennemgås grundigt de statslige bestræbelser på sækularisering af uddannelsessystem og retsvæsen i det 20. århundrede og præsteskabets reaktioner herpå samt konflikterne i forbindelse med statens indhug i kirkens økonomiske grundlag. For det andet sammenbringer bogen en del statistisk materiale og anden information vedrørende de religiøse institutioners udvikling: økonomiske forhold, studieplaner, tilgang af studerende m.v. Og for det tredie, og vel nok mest interessant, giver bogen en fyldig redegørelse for udviklingen af shiismens politiske aspekter, med hovedvægten på 60'ernes og 70'ernes reformbevægelser og teologiske diskussioner, der førte til formuleringen af nye doktriner vedrørende forholdet mellem verdslig og gejstlig magt. Fremstillingen er her ført frem til 1979 og når at behandle uenighederne indenfor præsteskabet efter magtovertagelsen.

I det hele er bogen en udmærket belysning af et snævert, men væsentligt aspekt af Irans nyere samfundsudvikling.

M.O.

SYDASIEN

REHMAN SOBHAN & MUZAFFER AHMAD: *Public Enterprise in an Intermediate Regime.* A Study in the Political Economy of Bangladesh. (Bangladesh Institute of Development Studies, 1980). 624 s., 20$.

Bogens undertitel er ganske rammende: Det er først og fremmest en analyse af Bangladesh' politiske økonomi, om end opmærksomheden er centreret omkring de offentlige virksomheder. Analysen tager sit udgangspunkt i Kaleckis begreb 'det intermediære regime', idet forfatterne dels finder, at et sådant regime var ved magten i Bangladesh i det undersøgte tidsrum, dels mener, at dette regimes specielle karakter har øvet stor indflydelse på den offentlige sektors hele udvikling og rolle. Derpå retter forfatterne blikket tilbage til situationen før 1971, dvs. til den pakistanske periode. Der gives en oversigtlig fremstilling af den offentlige sektors opbygning og rolle i det daværende Østpakistan, og det beskrives, hvorledes denne sektor udvikledes i samspil med det bangalske bourgeoisi og den bangalske nationalistbevægelse. Efter disse i det væsentlige indledende afsnit følger så de egentlige analyser af den offentlige sektor i Bangladesh. Hovedvægten ligger på perioden 1972-1975, men fremstillingen hævdes – med rette – at have relevans også for de efterfølgende år. Analyserne samler sig især om tre emner. Det er for det første udformningen og implementeringen af hele industripolitikken. Specielt implementeringen ses som produktet af sociale kræfters samspil, idet der sideløbende peges på 'objektive betingelser', som har sat rammer for de ledende beslutningstageres valg og adfærd. For det andet drejer det sig om de offentlige virksomheders drift. Mange forskellige aspekter berøres, fra virksomhedernes personalepolitik til spørgsmålet, om statsdrevne foretagender skal producere med fortjeneste. Endelig indbefatter fremstillingen analyser af den offentlige sektors rolle i Bangladesh' økonomi, herunder forholdet til den private sektor.

Begge forfatterne var i den særligt undersøgte periode tilknyttet planlægningskommissionen, Rehman Sobhan som medlem og Muzaffer Ahmad som ledende embedsmand.

Deres undersøgelse er foretaget inden for rammerne af et omfattende forskningsprogram, der dækker den offentlige sektor i otte asiatiske lande.

J.M

SIR ALGERNON RUMBOLD: *Watershed in India 1914-1922.* (University of London, The Athlone Press, 1979). 344 s., 14 £.

Det er forfatterens – formentlig korrekte – opfattelse, at perioden 1914-22 udgør vendepunktet for det britiske styre i Indien og dermed for det britiske imperium. 1. verdenskrig og dens økonomiske, sociale og politiske følger, heriblandt forfatningsreformer og en øget nationalistisk aktivitet, der kulminerede i den af Gandhi ledede første ikke-samarbejdsbevægelse (1920-22), er utvivlsomt centrale for forståelsen af Indiens historie frem mod uafhængigheden i 1947. Det britiske styre viste sig sårbart overfor agitation, og da man – alt for sent efter forf.s mening – greb hårdere ind over for nationalisterne, var dets prestige skadet permanent. Før 1914 havde man stadig kunnet forestille sig, at besiddelsen af Indien kunne vare ved, efter 1922 var det klart, at dets dage i en ikke uoverskuelig fremtid var talte.

Forf. var i perioden 1929-47 ansat i India Office, det administrative sæde i London for det britiske styre i Indien. Dette har præget bogen i synsvinkler og valg af kildemateriale, hvoraf der praktisk taget er intet til belysning af den indisk nationalistiske side af sagen. Det er en bog om problemerne i Indien (og især de politiske) set fra en britisk synsvinkel (og ofte en London-synsvinkel), og som sådan er den unægtelig noget ensidig, selv om den på den anden side indeholder en stor mængde værdifuldt materiale til belysning af denne side af sagen.

Bogen præges af håndfaste, skråsikre og derfor diskutable personkarakteristikker, hvor hovedsynderen i stykket er statssekretæren for Indien i det meste af perioden, Montagu. Forf. mener tydeligvis, at der førtes en alt for vaklende og eftergivende kurs i Indien overfor den anti-koloniale agitation: »Det syntes (i 1921) ikke umuligt, at det britiske styres mure som Jerikos kunne falde for, hvad der i virkeligheden blot var trompetstød« (321). Problemet hang efter forf. s mening også sammen med »den vanskelighed et vestligt demokrati har med at tage regeringsprincipper, der er fremmede for dets egen filosofi, i anvendelse på et afhængigt område« (322). Abdikationen i Indien førte i sidste ende til de europæiske kolonirigers opløsning; »uden dette eksempel havde midten af det 20. årh. måske ikke set afhængige folks massive bevægelse mod suverænitet« (sst.).

Det forekommer unægtelig et problematisk grundsynspunkt (samtidig med at det som nævnt i væsentlig grad overser betydningen af nationalistbevægelserne betydning i kolonifrigørelsesprocessen og i det hele taget de kræfter i kolonierne, som kolonimagterne efterhånden kom op imod). Men på den anden side er bogen som en anden anmelder har fremhævet, netop af den grund en god kilde til belysning af gamle koloniembedsmænds tankebaner, og dermed måske også til at belyse, hvorfor briterne holdt så stædigt ud i Indien længe efter, at deres evne til konstruktiv fornyelse var blevet kompromitteret.

J.C.M.

SARVEPALLI GOPAL: *Jawaharlal Nehru. A Biography.* Volume Two 1947-1956. (Jonathan Cape, 1979). 346 s., 15 £.

I dette andet bind af Gopals Nehru-biografi tages udgangspunktet i delingen af Britisk Indien i 1947. (Første bind omhandlede perioden 1889-1947). I centrum af skildringen står dels de mange voldelige sammenstød imellem muslimer og andre trossamfund, dels stridighederne om Kashmir. I sammenhæng med et resumé af begge disse hændelsesforløb gives et fyldigt indtryk af, hvorledes Nehru oplevede dem, og af hans reaktioner herpå. Dernæst drages efterhånden flere og flere begivenheder ind i skildringen, og der blotlægges et stadig mere kompliceret og nuanceret billede af

Indiens første premierminister. Det er et billede, der først viser en politiker med stærke bindinger til Mahatma Gandhi. Siden – især efter Patels død i 1950 – toner Nehru frem som den ubestridte leder af Kongrespartiet og forbundsregeringen. Sideløbende skitseres Nehrus styrkede internationale position i takt med omlægningen af udenrigspolitikken fra en klar pro-vestlig kurs i de allerførste år over en lidt vaklende og negativt formuleret alliancefrihed til den positivt formulerede neutralisme, der blev Nehrus bannermærke i 1950erne. De store linjer i disse udviklingsforløb tegnes med et væld af detaljer, som for en stor del beskrives ud fra Nehrus egne optegnelser og breve. På den måde bliver bogen nok primært en biografi, men i kraft af Nehrus position og i kraft af hans ofte imponerende analyser af samtiden leverer Gopal igennem citaterne og referaterne også vægtige bidrag til Indiens og verdens historie i niårsperioden 1947-1956.

J.M.

AFRIKA

FRANZ NUSCHELER & KLAUS ZIEMER: *Die Wahl der Parlamente und anderer Staatsorgane.* Band II: *Afrika. Politische Organisation und Repräsentation in Afrika.* (Walter De Gruyter, 1978). To halvbind, ialt 2507 s. 862 DM.

Med disse to digre bøger fortsættes den række af »valg til parlamenter og andre statsorganer,« som i 1969 blev startet af Dolf Sternberger og Bernhard Vogel med et bind om Europa. Bag udgivelsesarbejdet, der også omfatter planer om tilsvarende værker om Amerika og Asien, står en forskergruppe i Heidelberg under ledelse af professor Dieter Nohlen.

Medens Europabindet omfattede afsnit om udviklingen i valgretten, valgsystemernes indretning og politiske konsekvenser samt parlamentsvalgenes historie og udviklingen af politiske partier, viste dette emnekatalog sig for snævert for landene i den tredie verden. For Afrikabindene er der derfor sket en udvidelse med en analyse af socio-økonomiske, sociokulturelle, politiske og institutionelle forudsætninger og problemer.

Det første halvbind indeholder en længere indledning på ialt 225 sider, som giver en generel introduktion til de politiske forhold i de afrikanske lande. Efter nogle forbemærkninger om begrebsapparatet og metode indeholder denne indledning afsnit om præ-koloniale samfunds-, styre- og legitimitetsformer; kolonial- og afkoloniseringens teori og praksis; social og politisk forandring med særlig henblik på den afrikanske nationalismes opståen og organisering; politiske partiers opståen og udvikling; de vesteuropæiske forfatningsmodellers transplantation og transformation; etpartisystemernes grundlæggelse, opståen og udvikling; militærregimer som alternativ politisk organisationsform; samt de afrikanske stater som perifære stater.

Resten af det første halvbind og hele det andet halvbind fyldes derefter med afsnit om de enkelte afrikanske lande.

Både indledningen og afsnittene om de enkelte lande er overordentligt veldokumenterede med notehenvisninger og efterfølgende bibliografier. I afsnittene om de enkelte lande er der desuden et væld af oplysninger i form af kort, tabeller, oversigter o.s.v. Det gælder for såvel bibliografi som konkrete oplysninger, at de er ført frem til midten af 1977. Hele værket afsluttes med et index.

Der er tale om et omfattende og grundigt arbejde, som vil være en værdifuld håndbog for alle, der beskæftiger sig med de politiske forhold i Afrika.

P.S.

J. MASINI et al.: *Multinationals and Development in Black Africa:* A Case Study in the Ivory Coast. (Saxon House, 1979) 181 s., 21 $.

Denne bog er et af resultaterne af European Center for Study and Information on Multinational Corporations' arbejde. Dette center har til formål at undersøge forholdet mellem stat og multinationale selskaber for konkret

at kunne påvise multinationale selskabers effekt.

Dette studie, der er oversat fra fransk, er baseret på en detaljeret undersøgelse af multinationale selskaberes effekt i Elfenbenskysten. Konkret analyseres Air Liquide, Carnaud og Nestlé.

Elfenbenskysten har været et af u-lande, der har formået at få en kraftig vækst, stor industriproduktion og en ekspansiv eksport. Staten har her spillet en meget aktiv rolle – først gennem en importsubstitutionsfase og nu ved kraftig at satse på vækst gennem eksport af industrivarer. Gennem en liberal holdning til udenlandske investeringer håber Præsident Houphouet Boigny at ændre Elfenbenskysten fra en 'nation af bønder til en nation af aktionærer'.

Bogen konkluderer, at det ikke er lykkedes og heller ikke tegner til at ville gøre det. På grund af den store udenlandske afhængighed sker der ikke nogen national kapitaldannelse, og der udføres mere i profitter, end der investeres i landet. Disse selskaber anvender moderne teknik og reducerer hermed beskæftigelseseffekten, og indkomstfordelingen forbliver meget skæv. Den moderne teknologi, der overføres, synes heller ikke at have positive effekter, idet den ikke spredes.

Hvorfor går det sådan? Forfatterne konkluderer, at det først og fremmest må ses som et resultat af den udviklingsmodel, som Elfenbenskysten har valgt. Bogen er som helhed velargumenteret og baseret på internt materiale fra de tre firmaer, der giver de ikke overraskende konklusioner en troværdighed, man ikke plejer at se i studier af multinationale selskaber.

H.H.H.

JOHN DUNN (Ed.): *West African States: Failure and Promise. A Study in Comparative Politics.* (African Studies Series 23; Cambridge University Press, 1978). 265 s., 4 £ (paperback).

Bogen er et resultat af en række forelæsninger afholdt i Cambridge i 1977 om vestafrikanske staters udvikling efter selvstændigheden.

I et indledende kapitel trækker redaktøren problemerne i forbindelse med sammenlignende analyser op. Forskellene mellem de behandlede vestafrikanske stater er iøjnespringende, men der er naturligvis også afgørende fællestræk. Således udviser alle staterne endnu i slutningen af 1970'erne et økonomisk udviklingsmønster, der er nøje knyttet til enkelte, centrale exportvarer. Også befolkningens holdning til økonomisk ejerforhold og kontrol samt statsmagtens betydning i den økonomiske udvikling udgør vigtige sammenligningskemaer.

Bogen omfatter syv case-studies udført af engelske forskere, hvor den politiske og økonomiske udvikling i Ghana, Guinea, Elfenbenskysten, Liberia, Nigeria, Senegal og Sierre Leone trækkes op. Af de enkelte bidrag bør især nævnes R. W. Johnson's interessante artikel om Sekou Touré's Guinea, den første dyberegående analyse af dette lands udvikling i perioden 1957-77; men også Bonnie Campbell bør fremhæves for sin behandling af Elfenbenskysten med særligt henblik på en klarlæggelse af den herskende klasses rolle i samfundets økonomiske og politiske liv. De enkelte bidrag er forsynet med et omfattende noteapparat og gode selektive bibliografier.

Hovedindtrykkene fra de meget forskellige bidrag søges samlet af redaktøren i et kort konklusionsafsnit, og bogen afsluttes med et udmærket indeks.

W.J.

U.S.A.

RICHARD ROSE: *What is Governing?* Purpose and Policy in Washington. (Prentice-Hall, 1978). 173s., 7.75$.

Dette er angiveligt en lærebog om amerikansk politik, som i modsætning til mere traditionelle indføringer med vægt på de politiske institutioner vil beskæftige sig med amerikansk politiks formål (»purpose«).

Gennem bogens kapitler beskrives og ana-

lyseres ialt 18 »models of governing« d.v.s. opfattelser af, hvad amerikansk politik drejer sig om: Er formålet at bevare eller forandre samfundet? Er formålet at producere mere rigdom og velfærd for borgerne eller at producere magt og legitimitet for de politiske ledere? Er formålet at give folket, hvad det vil have på grundlag af individuelle præferencer, gruppekrav, almenvellet, eller er det at give politikkerne, hvad de vil have? Er formålet at vælge mellem muligheder eller at få tingene gjort? Disse modeller behandles ud fra ønsket om at afdække, under hvilke omstændigheder de enkelte modeller er relevante for amerikansk politik: i hvilken/hvilke faser af den politiske proces? for hvilke institutioner? for hvilke sagområder? samt i hvilket omfang er enkelte modeller relevante for alle politiske systemer eller specielt for det amerikanske?

Bogens styrke er, at den giver en gennemgang af mange forskellige tilgange til studiet af det amerikanske politiske system og de forskellige forhold, der fremhæves af disse. Derimod er forsøget på at give et samlet overblik mindre vellykket, først og fremmest fordi de centrale begreber ikke er veldefinerede; det bliver f.eks. ikke ganske klart, om »purposes« omfatter både mål og midler.

Bogen kan ikke anbefales som den eneste eller den første indføring til det amerikanske politiske system. Som et supplement med henblik på at vise kompleksiteten i amerikansk politik – og dermed også kompleksiteten i studiet af disse fænomener – kan den derimod være velegnet, bl.a. på grund af dens mange notehenvisninger og det afsluttende index.

P.S.

BRUCE ADAMS & KATHRYN KAVANAGH-BARAN: *Promise and Performance: Carter Builds a New Administration.* (Lexington Books, 1980). 202 s., 13 £.

Når præsident Reagan har problemer med at få sin nye administration til at fungere både udadtil og indadtil, kan han i hvert fald trøste sig med, at der ikke er tale om et nyt fænomen, men tværtimod om et, der plager enhver ny amerikansk regering. Et regeringsskifte indebærer ikke blot udskiftning af ministre som i Europa, men også på en lang række administrative og rådgiver-poster, og ved udnævnelserne må en lang række hensyn, mange af dem ganske »usaglige«, tilgodeses.

Carter havde, da han tiltrådte, intentioner om at tage større hensyn til kvalifikationer på den ene side og til mindretalsrepræsentation (kvinder, sorte) på den anden side, men lykkedes det? Forfatterne, der er knyttet til den liberale interesseorganisation Common Cause, gennemfører en analyse af udnævnelsespolitikken på en lang række områder og ender op med at rose Carter for sine gode hensigter, men også med at påpege, at fornyelserne blev mindre end lovet; der kom faktisk ikke væsentlig flere minoritetsrepræsentanter ind i systemet, især ikke på de højere niveauer.

MICHAEL B. STOFF: *Oil, War, and American Security.* The Search for a National Policy on Foreign Oil, 1941-1947. (Yale University Press, 1980) 249 s., 9.45 £.

På et tidspunkt under 2. verdenskrig så det ud som om, USA var ved at løbe tør for olie, og dette gav stødet til et forsøg på at udvikle en sammenhængende politik for fremmed olie, og særlig den mellemøstlige. Selve forsøget mislykkedes, idet der ikke kom nogen national politik ud af det; på den anden side førte den hjemlige mangelsituation til en voldsomt forøget privat interesse i mellemøstlig olie og specielt i udviklingen af Saudiarabiens olieressourcer. En lang række af de forhold, der ligger bag udviklingen i 1970erne, skabtes på dette tidspunkt, herunder de store amerikanske olieselskabers position i Mellemøsten.

Bogen giver en spændende fremstilling af denne udvikling samt af det intrikate spil mellem offentlige og private interesser og organisationer på energiområdet.

ALONZO HAMBY (Ed.): *The New Deal: Analysis and Interpretation.* 2nd. Ed. (Longmans, 1981). 257 s., 5.50 £.

RICHARD POLENBERG: *One Nation Divisible.* Class, Race, and Ethinicity in the United States Since 1938. (Penguin Books, 1981). 363 s., 1.95 £.

Alonzo Hamby's antologi samler en række tolkninger af Roosevelts *New Deal* i alle dens forskellige aspekter: politiske, ideologiske, økonomiske og sociale. De fleste af analyserne er skrevet ud fra et liberalt synspunkt, men adskillige med et kritisk blik også for svaghederne i Roosevelts politik. Blandt bidragyderne finder man bl.a. Arthur M. Schlesinger, James Mac-Gregor Burns og Samuel Lubell.

One Nation Divisible er 7. bind i The Pelican History of the United States. Vægten i fremstillingen ligger på det amerikanske sociale systems udvikling i videste forstand, mens den udenrigspolitiske og indenrigspolitiske udvikling kun er taget med i den udstrækning, de har virkninger for de sociale forhold. Som titlen antyder, afviser forfatteren melting pot-teorien; USA har altid været og er stadig et dybt segmenteret samfund efter hans opfattelse.

Begge de anmeldte bøger er meget anbefalelsesværdige.

ROBERT HARKAVY & EDWARD A. KOLODZIEJ (Eds.): *American Security Policy and Policy-Making.* The Dilemmas of Using and Controlling Military Force. (Lexington Books, 1980). 268 s., 33 $.

AGATHA S. Y. WONG-FRASER: *The Political Utility of Nuclear Weapons:* Expectations and Experience. (University Press of America, 1980). 343 s., 12 $.

AGATHA S. Y. WONG-FRASER: *Symmetry and Selectivity in U.S. Defense Policy:* A Grand Design or A Major Mistake? (University Press of America, 1980). 164 s., 8.95 $.

KENNETH J. HAGAN (Ed.): *In Peace and War:* Interpretations of American Naval History, 1775-1978. (Greenwood Press, 1978). 368 s., 11.75 £.

De fire bøger refererer alle til forskellige aspekter af amerikansk sikkerhedspolitik. Ud fra en teoretisk synsvinkel er Harkavy's og Kolodziejs bog givetvis mest interessant. Den indeholder en række studier – ialt 15 – af problemstillinger omkring sikkerhedspolitik opfattet som »public policy« med brug/kontrol af militær magt som en central problemstilling.

Agatha Wong-Frasers bøger drejer sig mere snævert om kernevåbenstrategiske problemer; den første rummer en ganske nyttig diskussion af spørgsmålet, hvilken politisk rolle kernevåbenbesiddelse spiller, mens den sidste diskuterer den såkaldte Schlesinger-doktrin fra 1974, i øvrigt i en mere positiv ånd, end det ofte ses.

Endelig følger Hagans bog i 17 bidrag den amerikanske flådes historie fra den amerikanske revolution til vore dage. Artikler er tidsmæssigt, snarere end emnemæssigt skilt fra hinanden, hvilket til tider kan give de enkelte bidrag en lidt disparat karakter.

LATINAMERIKA

E. V. K. FITZGERALD: *The Political Economy of Peru 1956-78:* Economic Development and the Restructuring of Capital. (Cambridge University Press, 1979). 360 s., 17.50 £.

Perus overgang til civilt styre i 1980 betød samtidig den formelle afslutning på et usædvanligt udviklingseksperiment i den 3. verden. Med nogen ret havde det forudgående militærstyre betegnet sig som revolutionært og fra magtovertagelsen i 1968 gennemført betydelige ændringer i det peruvianske samfund. Målet var – med den officielle retorik – gennem skabelsen af et system, som var »ni communista ni capitalista«, at gøre ende på Perus underudvikling og afhængighed. Men fra 1970'ernes midte tårnede økonomiske og politiske vanskeligheder sig op for officererne, som sluttelig valgte at fortrække til kasernerne.

E. V. K. FitzGerald anskuer den periode af Perus historie, som hans bog omhandler, som en række forsøg på gennem ændring af produktionsmønstre, ejendomsforhold og organisationssystemer samt omplacering af produktionsoverskuddet at skabe en ny akkumulationsmodel til opnåelse af økonomisk udvikling. Forsøgene omfatter en laisser faire-liberalistisk, en gradualistisk reformistisk og en statskapitalistisk (1968-78) fase. Gennem en tematisk gennemgang af centrale sider af den peruvianske økonomi vises kendetegnene på og ikke mindst svaghederne ved de enkelte fasers forsøg med hovedvægten – meget tilfredsstillende – lagt på sidste fase.

FitzGeralds referenceramme er især de nyere udformninger af afhængighedsteorien. Hans analyser, som fortrinsvis angår de generelle økonomiske træk, er grundige og bogen som helhed særdeles oplysende om såvel den særlige peruvianske udvikling som det almindelige latinamerikanske udviklingsproblem.

P.J.

NORDEN

Dansk udenrigspolitisk årbog 1979. Redaktion: Christian Thune. (Samfundsvidenskabeligt forlag, 1980). 424 s.

For et par år siden besluttede Dansk Udenrigspolitisk Institut at indlede udgivelsen af en udenrigspolitisk årbog, som herved forligger i sin første udgave. Årbogen er delt i fire afsnit. Først en række – ialt 8 – artikler, der behandler forskellige aspekter af årets udenrigspolitik, f.eks. TNF-beslutningen (N.J. Haagerup), Europa-valget (C. Lehmann Sørensen), havretsproblemer (Ib Andreasen) og politikken over for det sydlige Afrika (O. K. Pedersen). Den solideste analyse er nok den, der er indeholdt i Niels Thygesens artikel om EMS, det europæiske monetære system, der giver virkelig god, omend lidt tør besked.

Herefter følger en dokumentationsdel på ca. 200 sider, der klart er årbogens væsentligste berettigelse. En lettilgængelig dokumentation har længe været stærkt savnet. Nu er den her, og vil givet vise sig nyttig i en lang række sammenhænge.

Ligeså nyttig er en gengivelse af årets opinionsundersøgelser vedr. udenrigs- og forsvarspolitik samt den afsluttende bibliografi over årets litterære høst.

Altså et initiativ, som der er al mulig grund til at ønske held og lykke i fremtiden.

STATSKUNDSKAB

G. Warren Nutter: *Growth of Government in the West* (American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1978). 94 s. 2.75$.

Denne lille bog bekræfter med et væld af statistiske oplysninger den almindelige opfattelse, at den offentlige sektor har ekspanderet voldsomt i perioden efter den anden verdenskrig. Dette er en universel tendens i alle de vestlige samfund, omend mere udpræget i nogle end andre.

Som mål for den offentlige sektors størrelse anvender Nutter den del af nettonationalproduktet (i faktorpriser), som det offentlige lægger beslag på. Hans konklusioner hviler på de nogenlunde ensartede oplysninger, som 16 OECD-lande har indsendt i perioden 1950-1975. Han finder, at medens den offentlige sektor i gennemsnit lagde beslag på mindre end en trediedel af nationalproduktet i begyndelsen af 1950'erne, er denne andel steget til mere end halvdelen i midten af 1970'erne.

Om Danmark hedder det bl.a., at medens vi i 1950'erne havde den tredie mindste offentlige sektor, havde vi i midten af 1970'erne sammen med Norge og Holland den største.

Bogen indeholder blot 18 siders egentlig tekst, resten er appendix og tabeller med det tilgrundlæggende talmateriale, tekniske noter m.v. Den kan anbefales som en let tilgængelig oversigt over de relevante oplysninger på området og et anvendeligt udgangspunkt for videre studier inden for den komparative statistik.

P.S.

WERNER PÖLS (Hg.): *Staat und Gesellschaft im politischen Wandel.* Beiträge zur Geschichte der modernen Welt. (Klett-Cotta Verlag, 1979), 554 s.

Bogens spændende titel er den appetitvækkende samlebetegnelse for en række spredte artikler udgivet i anledning af den tyske Karlsruhe-historiker Walter Bussmanns 65 års fødselsdag i 1979. Bogen er som de fleste festskrifter en blandet landhandel af detailundersøgelser og alt for postulatoriske oversigter, der unddrager sig gennemtænkning og dokumentation ved henvisning til den ringe plads.

To ting er dog spændende ved bogen: Bussmann er traditionelt uddannet med politisk historie som speciale; blev som officer under 2. verdenskrig præget af general Friedrich Hossbach (»Hossbach protokollatet« 1937) og draget ind i militæroppositionen mod Hitler. Denne dobbelte erfaring gjorde ham til en »politisk historiker«, som ville benytte sin videnskab til at forme sit samfund, Bonnrepublikken (min fortolkning af udgiveren Werner Pöls' bemærkninger s. VII). Denne forståelse af »historie som permanent politisk læreproces« har som bekendt ført til både dybt autoritære og mere demokratiske positioner i den aktuelle tyske historikerverden. De autoritære synspunkter denne gang formuleret som dyb bekymring for forfatningens ve og vel, hvorfor overbeviste »demokrater« ivrigt støtter statens styrkelse på de borgerlige frihedsrettigheders bekostning, alt for at »frelse demokratiet«.

Det interessante ved dette festskrift er, at både repræsentanter for denne »demokrati«-forståelse og enkelte mindre kontroversielle repræsentanter for en anden mere social-liberal forståelse er samlet indenfor samme (luksuriøse) bogomslag. De socialliberale, samlet o. tidsskriftet Geschichte und Gesellschaft, i Tyskland følgerigtigt ofte anklaget for marxisme eller i hvert fald for at være marxist-sympatisører driver også »politisk historie« og har i en periode haft en heldigere hånd med det – nok ikke uden sammenhæng med, at de gennemgående er de dygtigste (jvf. mine rapporter i tidligere numre af NFH om bl.a. H. Wehler, J. Kocka, H. A. Winkler og J. J. Puhle).

U.Ø.

SIDNEY VERBA, NORMAN H. NIE & JAE-ON KIM: *Participation and Political Equality.* A Seven-Nation Comparison. (Cambridge University Press, 1979). 394 s., 14.50 £.

I denne undersøgelse af politisk deltagelse i syv lande – Nigeria, Østrig, Japan, Indien, Holland, Jugoslavien og USA – analyserer forfatterne forholdet mellem sociale, økonomiske og uddannelsesfaktorer på den ene side og politisk deltagelse på den anden. Et af de problemer, der står i forgrunden, er spørgsmålet hvorfor politisk deltagelse i nogle lande fordeler sig nogenlunde ligeligt over økonomiske, sociale og uddannelsesmæssige skillelinier, mens den i andre samfund er koncentreret til de mere priviligerede lag.

Analysens resultater er på baggrund af den store spredning i de undersøgte samfund vanskelige at resumere, men et hovedresultat er i hvert fald de sociale faktorers store betydning for den politiske aktivitet, især når denne nedbrydes på undertyper.

Bogen er baseret på omfattende survey-undersøgelser i de syv lande og repræsenterer både metodisk og teoretisk et væsentligt fremskridt inden for den komparative politiske sociologi.